TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIA TEADUSKOND
Uurali keelte õppetool

Natalya Sazhina

POSSESSIIVSUSE VÄLJENDAMISE VIISID TÄNAPÄEVA EESTI JA SÜRJAKOMI KEELES

Magistritöö

Juhendaja professor Ago Künnap

TARTU 2005

SISUKORD

Eessõna 6

I. POSSESSIIVSUS KUI LINGVISTILINE KATEGOORIA

1. MÕISTED *possessiivsus* ja *possessiivsuse väli*.....7

1.1. Possessiivsuse välja kontaktid teiste lingvistiliste kategooriatega.....8

2. SEMANTILISED ASPEKTID

2.1. Klassifitseeringud possessiivsuse välja sees.....9

2.1.1. Sätestatud ja abstraktne possessiivsus 11

2.1.2. Lahutatav ja lahutamatu kuulumus.....13

2.2. Possessiivsuhete põhilised semantilised tüübid

2.2.1. Semantilised tüübid tähenduste järgi

A. Kuulumistähendus 15

B. Omamistähendus 16

2.2.2. Atributiivsete ja predikatiivsete konstruktsioonide vahekord ja tekstuaalne seisukoht 17

2.2.3. Generatiivne vaatepunkt 18

2.3. Semantilised tüübid tähenduste väljendamise järgi

2.3.1. Kaudne ja otsene possessiivsus 18

II. POSSESSIIVSUSE VÄLJENDAMISE VIISID.....20

1. POSSESSIIVSUSE VÄLJENDAMISE VIISID FORMAALSE TÜPOLOOGIA SEISUKOHALT.....21

1.1. B. Heine possessiivkonsruktsioonide väljakujunemise skeemid 24

2. POSSESSIIVSUSE VÄLJENDAMINE SOOME-UGRI KEELTES

A. Markeerimata ja markeeritud väljendamisviisid (ajalooline vaatenurk) 32

B. Tänapäeva soome-ugri keelte morfoloogilis-süntaktilistest konstruktsioonidest 36

C. Lause 37

2.1. Läänemeresoome keelte possessiivsuse väljendamine
A. Morfoloogiline väljendamisviis 37
B. Morfoloogilis-süntaktiline väljendamisviis 37
C. Süntaktiline väljendamisviis 38
2.2. Permi keelte possessiivsuse väljendamine
A. Morfoloogiline väljendamisviis 38
B. Morfoloogilis-süntaktiline väljendamisviis 39
C. Süntaktiline väljendamisviis 40
III. POSSESSIIVSUSE VÄLJENDAMINE EESTI KEELES
1. POSSESSIIVSUSE KUULUMISTÄHENDUSE VÄLJENDAMINE
1.1. Morfoloogiline väljendamisviis
A. Mõnda possessiivsufiksitest 42
B. Kuulumistähenduslikud tuletusliited 43
1.2. Morfoloogilis-süntaktiline väljendamisviis 44
1.2.1. Asesõnalised konstruktsioonid
A. Personaalpronoomenid.....44
B. Possessiivpronoomen *oma* 45
C. Possessiivpronoomeni vahekord refleksiivpronoomeniga *enese ~ enda*.....46
1.2.2. Nimisõnalised konstruktsioonid
A. Genitiivi atributiivsed konstruktsioonid.....48
B. Allatiivsed, adessiivsed ja ablatiivsed konstruktsioonid.....48
C. Elatiiv possessiivsuse väljendajana.....49
D. Possessiivsuse väljendamine liitsõnades 50
1.3. Süntaktiline väljendamisviis
A. Nominatiivne sõnaliitmine 51
B. Lause 51
2. POSSESSIIVSUSE OMAMISTÄHENDUSE VÄLJENDAMINE
2.1. Morfoloogiline väljendamisviis 52
2.2. Morfoloogilis-süntaktiline väljendamisviis 54

2.3. Süntaktiline väljendamisviis…….……... 55
3. VAHEKOKKUVÕTE.....…….....…...59
IV. POSSESSIIVSUSE VÄLJENDAMINE SÜRJAKOMI KEELES
1. POSSESSIIVSUSE KUULUMISTÄHENDUSE VÄLJENDAMINE ….…....62
1.1. Morfoloogiline väljendamisviis .....…….....…...63
1.1.1. Possessiivsufiksid komi keeles
A. Possessiivsufiksite funktsioonid
Omastav funktsioon .....…….....……..64
Osutav funktsioon .....……..….....……..65
Muud funktsioonid .....…….....…….66
B. Omastusliiteline käänamine .....……...…..67
Omastusliitelise käänamise kolm moodustusviisi.....……67
C. Possessiivsufiksite esinemine infinitiivides …….....…..68
1.1.2. Kuulumistähenduslikud tuletusliited .....…….....…70
1.2. Morfoloogilis-süntaktiline väljendamisviis
1.2.1. Asesõnalised konstruktsioonid .....….....….....…71
A. Omastavad asesõnad (ehk personaalpronoomenid genitiivis).....…..71
B. Rõhutav-omastav asesõna *ac* (ehk refleksiivpronoomen)……...…..72
1.2.2. Nimisõnalised konstruktsioonid.
Genitiivi ja ablatiivi roll possessiivsuse väljendamisel…….73
1.3. Süntaktiline väljendamisviis
A. Nominatiivsed konstruktsioonid……75
B. Lause……..76
2. POSSESSIIVSUSE OMAMISTÄHENDUSE VÄLJENDAMINE
2.1.Omamistähenduse väljendamine morfoloogilisel viisil ...…….....…….76
2.2.Omamistähenduse väljendamine morfoloogilis-süntaktilisel viisil....……..77
2.3.Omamistähenduse väljendamine lauses .....…….....…….78
3. VAHEKOKKUVÕTE .....….....……...83

V. EESTI JA SÜRJAKOMI KEELE POSSESSIIVSUSE VÄLJENDAMISE VÕRDLEMINE

1. KUULUMISTÄHENDUSE VÄLJENDAMISE VÕRDLEMINE

1.1. Morfoloogiline väljendamisviis

A. Possessiivsufiksid.....86

B. Tuletusliited.....87

1.2. Morfoloogilis-süntaktiline väljendamisviis

A. Asesõnalised konstruktsioonid.....88

B. Nimisõnalised konstruktsioonid.....89

C. Liitsõnad.....90

1.3. Süntaktiline väljendamisviis

A. Nominatiivne sõnaliitmine.....90

B. Lause.....91

2. OMAMISTÄHENDUSE VÄLJENDAMISE VÕRDLEMINE

2.1. Morfoloogiline väljendamisviis.....92

2.2. Morfoloogilis-süntaktiline väljendamisviis.....93

2.3. Süntaktiline väljendamisviis.....94

KOKKUVÕTE.....97

Kirjandus.....101

Средства выражения категории посессивности

в современном эстонском и коми-зырянском языках. *Резюме*.....104

Lisa. Sürjakomi keele nimisõnade käänamistabel

EESSÕNA

Käesolevas töös käsitletakse possessiivsete suhete väljendamist tänapäeva eesti ja sürjakomi keeles.

Possessiivsus kui lingvistiline kategooria on kaua aega köitnud keeleteadlaste tähelepanu. Kuid kuna see on keeruline kompleks, jääb see siiamaani vähe uuritud keeleteaduse aspektiks.

Eksisteerib vaatepunkt, et possessiivsuse kategooria kuulub selliste lingvistiliste nähtuste hulka, mille uurimine lubab üsna ligidale minna teatud sootsiumi keelelise mentaliteedi iseloomustusele. Selles töös ei püstita ma otsest eesmärki jõuda rahvusliku keelementaliteedini – see oleks liiga paljutõotav või koguni võimatu. Eesmärgiks on eeskätt välja selgitada, missuguseid keelevahendeid kasutavad need keeled possessiivsuhete väljendamiseks, millised on ühisjooned või erinevused. Tegemist on sünkroonilise tööga, mis uurib ja võrdleb kahte keelt. Mõnikord on tähtis diakrooniline moment, sellepärast on eesti keel esitatud läänemeresoome keelteharu ja sürjakomi keel permi keelteharu taustal.

Antud töös on possessiivsuse kontseptiks valitud selle laiem mõistmine, seega hõlmab uurimisvaldkond ühelt poolt kuulumise tähenduse ja teiselt poolt omamise tähenduse väljendamist.

Possessiivsuse nähtuse käsitlemine tervikuna nimetatud keeltes sai alguse juba minu bakalaureusetöös aastal 2000, kus pearõhk oli suunatud kuulumistähenduse väljendamisele. Uurimisega olen jätkanud omamistähenduse väljendamise suunas, et tagada possessiivsete tähenduste väljendamise terviklikku esitamist. Soome-ugri keeleteaduses pole veel possessiivsuse nähtust tervikuna, laia tausta haarates, käsitletud.

Lugejale võiks olla huvitav, kuidas teised maailma keeled possessiivsust väljendavad, missugused vahendid selleks üldse olemas on. Sellepärast on võrdlemiseks esitatud ka teiste keelte materjale.

Töö koosneb viiest peatükist (kaks nendest moodustavad töö teoreetilise osa, ülejäänud kolm praktilise osa), kokkuvõttest, kirjanduse loetelust, venekeelsest resümeest ja lisast.

I. POSSESSIIVSUS KUI LINGVISTILINE KATEGOORIA

1. MÕISTED *possessiivsus* ja *possessiivsuse väli*

Possessiivsuse mõiste pärineb ladina sõnast *possessivus*, mis tähendab 'kuuluvus'. Mõisted **valdama**, **omama** ja kellelegi või millelegi **kuuluma** erinevates keeltes ning erinevates possessiivsetes konstruktsioonides omavad erisuguseid mõistelisi varjundeid, sellepärast possessiivsuse mõistetki tõlgendatakse mitut moodi. Ühed autorid väidavad, et possessiivsus (inglise *possession*) ja omamine (inglise *ownership*) on kaks erinevat asja, samas kui teiste arvamusel on see põhimõtteliselt üks ja seesama (Heine 1997: 3). Possessiivsuse kui lingvistilise kategooria defineerimine näib keerulise probleemina.

Rosencveig'i arvamusel (1964: 104-108) kuuluvad possessiivsuse kategooriasse sotsiaalfaktoritest tingitud päris omamise suhted. Samasse kategooriasse kuuluvaks peab ta ka valdamissuhetega seotud sõnavara kogumit: **kuuluma**, **ostma – müüma**, **rikas – vaene.** Possessiivsuse kategooriasse lülitatakse tihti ka suhete teine tüüp – "lahutamatu kuulumus", mis erineb valdamissuhetest sõna otseses mõttes. Mõnikord tõlgendatakse possessiivsust veelgi laiemalt — nagu üldse suhet isikusse (Kategorija 1977: 170).

H. Seileri arvamusel genitiiv ja possessiivpronoomenid ühelt poolt ja "omama" tähendusega verbid teiselt poolt täiendavad teineteist ja koos moodustavadki nähtuse, mida nimetatakse possessiivsuseks (Kategorija 1977: 146). Possessiivsuse üldisesse kategooriasse lülitatakse asesõnalised possessiivkonstruktsioonid ning konstruktsioonid selliste verbidega nagu **ma oman – mul on (olemas)**, aga mõnikord ka **minule kuulub** (Pissarkova 1974).

Olles keeruline kompleks, on possessiivsus tänapäevani selgelt defineerimata. Iga autor on suhteliselt vaba possessiivsuse mõistmisel ja sellele lähenemisel (Heine 1997: 6). Traditsiooniliselt on possessiivsust vaadeldud lingvistilise kategooriana, kuid mõned uurijad otsivad possessiivsusele lingvistika-välist definitsiooni. Bernd Heine (1997: 7) väidab, et meie keele struktuuri kujunemisele annavad tõuke kognitiivsed jõud, sellepärast otsib ta possessiivsusele lingvistika-välist seletust.

Possessiivsusest rääkides oleks vist mõistlik rakendada terminit **väli** (vt. Bondarko 1983: 40-53). Sellel terminil on erinevates kasutustes kaks joont: 1) väli on grammatilise kategooria mõistega võrreldes üldisem, see hõlmab mitte ainult grammatilisi kategooriaid, vaid ka teisi keeletasandeid (näiteks leksikaalseid: possessiivsus on leksikaal-grammatiline kategooria) 2) välja spetsiifiline struktuur sisaldab endas nii tuuma kui ka perifeeriat (Nekrassova 1995: 67).

Possessiivse välja jaoks laiemas mõttes osutub põhiliseks kahe objekti vaheline kuulumussuhe (e. possessiivsuhe), mille spetsiifika sõltub suhte ja objektide lisatunnusjoontest. Need suhted kujunevad *kuulumuse subjekti* (e. omaja) ja *kuulumuse objekti* (e. omatava) vahel, kusjuures nad võivad esitatud olla kas eraldi sõnana, sõnaühendina või lausena. Nii et possessiivsus kui grammatiline kategooria tähendab isiku või eseme kuulumist kellelegi või millelegi. Isik asub possessiivsuse väljal kesksel kohal. Objekti kuulumise põhjal isikule mõtestuvad keeles kõik teised possessiivsed suhted. Seega mõistetakse possessiivset suhet eriti selgelt siis, kui possessorina (ehk omajana) esineb rääkija või kuulaja. Nii põhineb possessiivsuse kategooria hierarhilisel struktuuril, mis sisaldab oma tuuma ja perifeeriat.

1.1. Possessiivsuse välja kontaktid teiste lingvistiliste kategooriatega

Possessiivsus kui sisukategooria ei ole tavaliselt esitatud isoleerituna, vaid koordinatsioonis teiste väljendustes sisalduvate sisukomponentidega, millega koos ta moodustab sidusaid mõttelisi kombinatsioone. Esialgu tõsteti esile possessiivsuse atributiivsed suhted, mille alusel vaadeldi possessiivsuse välja kuuluvana ühte rühmkonda koos kvalitatiivsuse ja kvantitatiivsuse väljadega. Viimati ilmunud funktsionaalse grammatika alased tööd on juhtinud tähelepanu sellele, et predikatiivsetel suhetel on possessiivsuse väljendamise sfääris samuti suur roll, sellepärast paigutati possessiivsust ühte rühmkonda koos lokatiivsuse ja eksistentsiaalsusega. (Bondarko 2002: 317)

Niisiis on meie mõttekontaktid esitatud kolme mõistevälja – eksistentsiaalsuse, lokatiivsuse ja possessiivsuse – taustal, nt.:

Meil on kodus koer. – (Possessiivsus + lokatiivsus + eksistentsiaalsus).

Possessiivsuse väli võib kontakteeruda samuti:

kvantitatiivsuse väljaga, nt.: *Metsas on palju seeni;*

kvalitatiivsuse väljaga, nt.: *terava otsaga pliiats;*

determinatsiooni väljaga, nt: *Laual on komm* (objekt on determineerimata) ja

Laualt kukkus minu komm (objekt on determineeritud).

H. Seiler märkis, et possessiivsust eristab teistest lingvistilistest kategooriatest tema bio-kultuurne ehk binaarne olemus, mis hõlmab kahte objekti: omajat ja omatavat (Heine 1997: 4).

2. SEMANTILISED ASPEKTID

2.1. Klassifitseeringud possessiivsuse välja sees

Possessiivsuse mitmesuguste ilmingute kirjeldamiseks on pakutud mitmeid klassifikatsioone. Traditsiooniliseks on kujunenud ühe kuulumise või omamise liigi vastandamine teisele, nn. opositsioonid. Nii eristatakse lahutatavat/lahutamatut kuulumust, abstraktset/konkreetset kuulumust; antud välja teised opositsioonid on seotud omandatava/võõrandatava, alatise/ajutise, vahendatud/mittevahendatud (see opositsioon on seotud juhtumiga, kus üks objekt on elus ja suhe osutab omandatud omamisele – nt. tunguusi-mandžu keeltes), täieliku/osalise jt kuulumussuhete väljendamisega (Toporov 2004: 130).

Iga keel määrab omale ise olulised semantilised tunnused possessiivsuse väljendamisel. Näiteks peavad melaneesia keeled oluliseks, kas omaja ja omatava vaheline suhe on ajutine või alatine, kas omaja on aktiivne või passiivne ehk saab ta kontrollida objekti või mitte (näiteks fidzi keeles väljendis *na no-mu i taba* 'sinu pilt' (ehk sinuga tehtud pilt) on omaja aktiivne ja väljendis *na ke-mu i taba* 'sinu pilt' (ehk sinust tehtud pilt) on omaja passiivne (Kategorija 1977: 218).

Opositsioonide eristamise kõrval on ka teist tüüpi liigitusi. Üheks võimalikuks klassifikatsiooni aluseks võib pidada eraldi lähenemist kas omajast või omatavast lähtuvalt (Heine 1997: 9). Lähtudes omajast, võib eristada inimest-omajat (ingl. *human possessor*), nt. ingl. *I have a house* ja mitte-inimest-omajat (ingl. *non-human possessor*), nt. ingl. *The house has two bedrooms.* Omatava suhtes kehtiks järgmine eristus:

a) konkreetne omamine, nt. ingl. *I have two cats*;

b) sotsiaalne omamine, nt. ingl. *I have two sisters;*

c) abstraktne omamine, nt. ingl. *I have no time.* (Heine 1997: 9)

Eri autorite possessiivsuse liigitamise uurimise ja eri keelte materjalide analüüsimise järel toob B. Heine (1997: 34-35) välja järgmised keeltes eristatavad possessiivsuhete liigid:

1) **füüsiline kuulumus** (ingl. '***physical possession***'). Mõned autorid on seda liiki nimetanud ka lühiajaliseks omamiseks. Omaja ja omatava vahel on füüsiline, lühiajaline suhe, nt.:

Tahaks ankeedi ära täita, kas teil on pliiatsit? (predikatiivne konstruktsioon)

Su klaas on tühi, las ma toon sulle veel ühe õlu. (atributiivne konstruktsioon).

2) **ajutine kuulumus** (ingl. '***temporary possession***'**).** Omatav on omaja käsutuses piiratud aja jooksul, nt.:

Mul on auto tööle sõitmiseks, aga see on Mari oma.

Sa ei saa võtta mu autot, see kuulub mu naisele.

3) **alatine kuulumus** (ingl. '***permanent possession***'). See liik vastab kõige rohkem "legaalsele" omamisele, nt.:

Maril on auto, kuid mina kasutan seda kogu aeg.

ingl. *My car had an accident, I have to buy a new one.*

4) **lahutamatu kuulumus** (ingl. '***inalienable possession***'**).** Omaja ja omatava vahel on lahutamatu seos. Need on tavaliselt kehaosade- ja sugulussuhted, omaja on elusolend, nt.:

Mul on kaks õde / sinised silmad.

Minu isa, minu silmad.

5) **abstraktne kuulumus** (ingl. '***abstract possession***'). Omaja ei ole nähtav ega materiaalselt tajutav, nagu näiteks haigused, tunded või mõni muu psühholoogiline seisund, nt.:

Temal pole aega / halastust.

Minu mõtted, minu tuju.

6) **elutu lahutamatu kuulumus** (ingl. ***'inanimate inalienable possession***'). Seda liiki on nimetatud ka osa-terviku kuulumuseks. Omaja on elutu, tema ja omatava vahel on lahutamatu seos, nt.:

Põõsal on kolm oksa. *Laual on neli jalga*.

Selle toa lagi (ingl. *the ceiling of this room*).

7) **elutu lahutatav kuulumus** (ingl. '***inanimate alienable possession***'). Omaja on elutu ja omatav on omajast lahutatav, nt.:

Põõsal on vares. *Laual on kolm raamatut*.

ingl. *My sudy has a lot of useless books in it*.

Selle toa tooid (*ingl. the chairs from this room*).

Väljatoodud possessiivsuhete liigid omavad graduaalset spetsiifikat: alatise kuulumuse liik on "possessiivsuse prototüübile" kõige lähedasem, sellele järgnevad füüsiline, ajutine ja lahutamatu kuulumuse liigid; ülejäänud kolm (abstraktne, elutu lahutamatu ja elutu lahutatav kuulumus) paiknevad possessiivsuse perifeerias (Heine 1997: 40).

Eri keeltes leiavad need possessiivsuse liigid erinevat kasutust. Näiteks inglise keeles võib kõiki seitset liiki väljendada verb "have" või ka genitiivi konstruktsioonid (Heine 1997: 35). B. Heine toob välja just 7 possessiivsuse liiki sellel põhjusel (1997: 133), et vähemalt mõnedes keeltes kasutatakse kõikide nende possessiivsuhete väljendamiseks ühte ja sedasama vormi.

Possessiivsuse erinevaid liike kirjeldatakse tavaliselt toetudes sellistele parameetritele nagu kontroll ja aeg: ühelt poolt saab kirjeldada, mis ulatuses või kuivõrd saab omaja omatavat kontrollida, ja teiselt poolt – kui kaua saab omatav olla omaja läheduses (Heine 1997: 38). Nii füüsilise, ajalise ja alatise kuulumuse eristamise aluseks on aeg, kontroll on aluseks kõigile seitsmele liigile (olenevalt sellest, kes kuidas "kontrollist" aru saab). Üldiselt aga ei ole aeg ega kontroll kõikhõlmavad parameetrid possessiivsuse kirjeldamiseks (Heine1997: 39).

2.1.1. Sätestatud ja abstraktne possessiivsus

Ene Vainik (1995) eristab abstraktset possessiivsust ja sätestatud possessiivsust. Inimteadvusele on omane iseenda, oma keha ja selle osade, aga samuti "välismaailmas" olevate inimesele lähedasemate objektide "omadena" tunnetamine, seejärel toimub kaugemate konkreetsete ja abstraktsete olemuste "omaks võtmine" ja lõpuks toimub abstraheerimine, s.t. juba formuleeritud mudelite ülekandmine väljaspool inimest

asetsevate elutute asjade peale, mis esialgu said olla vaid omatavateks, kuid nüüd tunnistatakse ka nendel "omandamisõigus". Seega on inimesele omane maailma gradueerimine. (Vainik 1995)

Sätestatud possessiivsus on siis, kui omajat väljendab elus entiteet (enamasti väljendatuna pärisnime või pronoomeniga) ning omatavat konkreetne asi, nn. I astme mõiste. Sellised I astme mõisted tähistavad füüsikalisi objekte, mida iseloomustavad püsivad omadused ning paigutumine keelevälises tegelikkuses kindlasse aega ja kohta. Sätestatud possessiivsuse liigid on:

— käepärane omandus (sellega kaasneb sageli ruumiline lähedus), nt.:

Mul on ainult üks sokk.

Emal oli uus sulega kübar peas.

Ruumi valdkond domineerib sellistes kasutustes nagu:

Onu on meil külas.

Kas ma saan teil ööbida?

— juriidiline omandus. Ruumiline paiknemine ei ole tähtis. Omatav kuulub omaja mõjupiirkonda, on tema kontrollitav ja hallatav, nt.:

Soku onul oli suur õunaaed.

— lahutamatu omandus. Suhe on väga kindel: omatav on omaja osa, nt.:

Oraval on kohev saba.

Toolil on neli jalga.

Kapil puudusid uksed.

— sugulussuhted. Omaja ja omatav on mõlemad maksimaalselt konkreetsed entiteedid, nt.:

Mul on kaks last.

Sul on palju sõpru.

— suhte muutus. Allatiivi kääne väljendab millegi lahkumist kellegi omandusse ning ablatiiv millegi lahkumist kellegi omandusest, nt.:

Mees <u>andis</u> sõbrale <u>suitsu</u>.

Mees <u>võttis</u> sõbralt <u>pudeli</u>.

Saamise ja võtmise situatsioone viimistlevad paljud transitiivsed verbid, nt.:

Talu <u>läks</u> nooremale pojale, linnumaja <u>jäi</u> vanemale.

Abstraktse possessiivsuse tunnused:

- omaja ei pruugi olla elus
- omatav ei pruugi olla käepärane ega läheduses
- omatav ei pruugi alati olla konkreetne asi.

Seega omatav ei ole enam konkreetne, I astme mõiste, vaid abstraktne, II astme mõiste. II astme mõisted on eelkõige entiteedid, millel puudub füüsikaline substants, mis pigem "esinevad" kui "on olemas". Sellised on sündmused, protsessid, asjaolud, seisundid, omadused. Keel pakub kõnelejale võimaluse käsitleda II ja III astme asju nii nagu oleksid need esimese astme omad. Eelkõige seisneb see võimaluses tuletada näiteks omadussõnadest omadusenimesid ja tegusõnast teonimesid. Neid nimisõnu saab kasutada omandussuhtes omatava kehastusena analoogiliselt konkreetsete nimisõnadega; nt.:

Mul on palav.

Mees andis naisele tõotuse.

Veel näiteid sellest, kuidas abstraktsed mõisted analoogiliselt konkreetsetega osalevad possessiivses suhtes:

Igaühel on <u>lemmiktoit.</u>

Haigele tuleb <u>anda</u> <u>rahu</u>.

Teoorial ei puudunud <u>oma</u> <u>võlu</u>.

Poiss sai ilusad <u>sinised</u> <u>silmad isalt</u>. (Vainik 1995: 84-112)

2.1.2. Lahutatav ja lahutamatu kuulumus

Lahutamatut kuulumust peetakse omamise kõige tugevamaks astmeks. Siia kuuluvad sellised konstruktsioonid, kus omaja ja omatava vahel on maksimaalselt tihe ehk lahutamatu suhe; juhul kui omaja kaotab omatava, ei ole enam omaja see, mis ta oli, ja ilma omatavata teda ei mõtestata. Neid konstruktsioone peetakse väga arhailisteks (Heine 1997: 178; Kategorija 1977: 195).

B. Heine (1997: 10) nimetab järgmised lahutamatu kuulumuse sfäärid:

a) sugulussuhted
b) kehaosad

c) ruumiline lähedus (mõisted nagu ‘ülem’, ‘alam’, ‘sise-’; inglise keeles vastavalt ‘top’, ‘bottom’, ‘interior’ jne.)
d) teiste esemete osad (mõisted nagu ‘oks’, ‘haru’, ‘käepide’ jne.)
e) füüsilised ja mentaalsed seisundid (mõisted nagu ‘hirm’, ‘jõud’ jne.)
f) deverbaalsete noomenite konstruktsioonid (nt., *tema laulmine, puude istutamine*).

Peale nimetatu leidub keeles hulk mõisteid, mida võib samuti käsitleda lahutamatu kuulumuse all, näiteks ‘hääl’, ‘lõhn’, ‘vari’, ‘jälg’, ‘omand’, ‘kodu’ jne. (Heine 1997: 10).

Lahutamatu kuulumuse termin (inglise ‘*inalienable possession*’, ‘*inseparable ownership*’; vene ‘*неотторжимая принадлежность/собственность*’) on kasutusele võetud tänu melaneesia keeltele. Juba 1884. a. eristas tuntud melaneesia keelte uurija R. H. Codrington nendes keeltes “asesõnaliste sufiksite possessiivses tähenduses” ehk teisiti – possessiivsufiksite – olemasolu, nt. mota keeles *na pane-k* ‘minu käsi’ (*na* – artikkel, *k* – ainsuse 1.is. possessiivne sufiks). Kõige sagedamini liituvad need kehaosi ja sugulusnimesid tähistavatele sõnadele. Ainult lahutamatu kuulumusega seotud konstruktsioonid on markeeritud possessiivsufiksitega, kõik muud konstruktsioonid on seotud lahutatava omandusega (Kategorija 1977: 198).

Polüneesia keeltes possessiivsufiksites sisalduv a/o-vaheldus viitab ka objekti iseloomule: a-klassi kuuluvad muutuva iseloomuga objektid ja o-klassi muutumatud, nt.: *ta-ku tama’ahine* ‘minu tütar’ (a-klass), *to-ku hosa* ‘minu poeg’ (o-klass). ‘Tütar’ kuulub a-klassi, kuna meheleminekuga muudab ta oma sotsiaalset staatust, järelikult pole ta enam niivõrd ‘isa tütar’ kui ‘kellegi naine’. ‘Poja’ sotsiaalne roll on isa suhtes muutumatu (Kategorija 1977: 244).

Ühtedes keeltes lahutamatu ja lahutatava kuulumuse eristamine on grammatikaliseerunud - see tähendab, et käib morfoloogiline diferentseerimine kuulumusliigi eristamiseks (tavaliselt on lahutamatu kuulumuse konstruktsioonid markeerimata, seega on nad lihtsama konstruktsiooniga (Heine 1997: 178), teistes keeltes jääb see vaid semantiliseks eristuseks (Heine 1997: 10).

B.Heine (Heine 1997: 11) viitab autoritele Chappell ja McGregor, kes juhivad tähelepanu mõttetusele otsida mingit lahutamatu/lahutatava kuulumuse universaalset

maailma hierarhiat. Nad väidavad, et (kui eristada näiteks 3 põhilist lahutamatu kuulumuse sfääri – sugulussuhted, kehaosad ja ruumiline lähedus) ühtedes keeltes lahutamatu kuulumus leiab aset kõikides nendes sfäärides, teistes (näiteks paljudes austraalia keeltes) ainult kehaosad, mitte aga sugulussuhted, mõtestatakse lahutamatuteks ja kolmandad keeled käsitlevad lahutamatutena sugulussuhteid ja ruumilist lähedust, mitte aga kehaosi (Heine 1997: 11).

2.2. Possessiivsuhete põhilised semantilised tüübid

2.2.1. Semantilised tüübid tähenduste järgi

A. Kuulumistähendus

Possessiivsuhted võivad olla kahte semantilist tüüpi: konstruktsioon väljendab kas *kuulumise tähendust* või *omamise tähendust* (Kategorija 1989: 113). Mõlemat tähendust saab edasi anda nii atributiivsete kui ka predikatiivsete konstruktsioonidega.

Kuulumistähenduse väljendamisel konstruktsiooni grammatiliseks alistajaks osutub omatav, nt.:

minu maja
ema kingad
sõnad kuuluvad autorile

Kuulumist antakse üle ka datiivse ja akusatiivse possessiivse konstruktsiooniga tegu- ja nimisõnaühendites, nt.:

vene: *пожал ему руку*
гладил девушку по волосам
eesti: *vaatas temale näkku,*

aga samuti nominatiivse ja komitatiivse possessiivse konstruktsioonidega mõnedes teistes tegusõnaühendites, nt.:

eesti: *ta avas silmad*
vene: *он взмахнул рукой*

Taolised tegusõnakonstruktsioonid väljendavad kuulumise suhet, kuigi neis ilmneb omastava asesõna või omatavat märkiva sõna genitiivi puudumine. Sügavamal tasemel e. transformatsiooni teel võib neid asesõnu või genitiivi vormi taastada, nt.:

eesti: *ta avas silmad – ta avas ota silmad*

vene: *пожал ему руку – пожал его руку*

погладил девушку по волосам – погладил по волосам девушки

он взмахнул рукой – он взмахнул своей рукой

Sel viisil moodustub niisugune semantiline suhe, kus omamisobjekti mõistetakse või tuntakse omajale (e. possessorile) osutamise kaudu, täpselt nii nagu konstruktsioonides *minu maja, ema kingad, Peetri pilet.* (Kategorija 1989: 113)

B. Omamistähendus

Omamistähenduse väljendamisel on kesksel kohal tegusõnalised konstruktsioonid verbidega **on**, **on olemas** või **omama**, **evima,** kus teatatakse mida omaja omab (Kategorija 1989: 113), nt.:

eesti: *Peetril on maja*

Meil on koosolek

inglise: *I have a book*

vene: *Имейте уважение к старости,*

ja kus omatavale objektile osutamine sisaldab predikatiivsuse elementi, nt.:

vene: *Отец у него старый (= Он имеет отца, который стар).*

Omamistähendust perifeerselt väljendavad ka verbid, mis osutavad objekti spetsiifilisele omandamisele. Need verbid on näiteks **ostma, saama, võtma, varastama, võitma, pärandama,** aga ka verbid, mille tähenduseks on omatava kaotamine – **müüma, andma, kinkima, kaotama, annetama, ohverdama** jne (TFG 1996: 103).

Omamistähenduse väljendamisel osutub konstruktsiooni grammatiliseks alistajaks possessor (e. omaja). Peale possessiivsuse omamise tähenduse võib atributiivsetes konstruktsioonides ilmneda ka kvalifikatiivne tähendus (Kategorija 1989: 113), nt.:

ilusate silmadega neiu

künklik maa

vene: *человек с длинными волосами*

дама в собольей накидке

Omamistähendus leidub tegelikult laias leksikaalses spektris, näiteks kvaliteeti väljendavates omadussõnades nagu **ilus, tark, rikas, vaene** jne (TFG 1996: 104).

2.2.2. Atributiivsete ja predikatiivsete konstruktsioonide vahekord ja tekstuaalne seisukoht

Peab märkima, et selget piiri kuulumistähenduse ja omamistähenduse vahel ei ole. Esimese puhul lähtutakse omatavast, teise puhul aga omajast.

Võrreldes predikatiivseid ja atributiivseid possessiivkonstruktsioone leiame eelkõige, et predikatiivne konstruktsioon võib iseenesest teatada omamisest/kuulumisest, samal ajal atributiivne konstruktsioon ilma kontekstita informeerib ainult seosest isikuga. Fraas *Tema omab maja* = *Temal on maja* teatab ilma mingi kontekstita, et olemas on üks maja ja see maja kuulub temale, **tema** ja **maja** on seotud valdamise, omamise suhetega. Samal ajal ühend **tema maja** võib osutada sellele, et ta elab mingis majas, et ta ehitas maja, et käib sealt mööda iga päev jne. Ainult omamissituatsiooni sisaldavas kontekstis saab väljendit **tema maja** tõlgendada kui 'maja, mis temale kuulub'. Võrdlemiseks: *Ta müüs oma maja ära* – siin **oma maja** tähendab 'temale kuuluva maja'. (Kategorija 1977:150)

Predikatiivne konstruktsioon võib teksti struktuuris alustada teksti, see teatab mingi isiku või eseme olemasolust ning toob selle teksti, nt.:

hispaania: *Juan tiene una casa* 'Juanil on maja'.

Predikatiivse konstruktsiooniga korrelatiivne ja teksti jätkav atributiivne possessiivkonstruktsioon on anafoorne. Ta osutab kontekstist või situatsioonist lähtuvalt teatavale objektile, nt.:

hispaania: *Su casa está situada cerca de la ciudad.*

'Tema maja ei asu linnast kaugel'. (Kategorija 1977:150)

Predikatiivkonstruktsioonis kaasneb nimisõnaga ***casa*** indefiniitsuse näitaja ***una***, sel ajal kui possessiivil atributiivkonstruktsioonis on olemas definiitsuse tunnus, mis vastab selles mõttes määratud artiklile (Kategorija 1977: 151). Sellele, et omamist väljendavad konstruktsioonid nõuavad määramatut objekti ja kuulumist väljendavad

konstruktsioonid määratud objekti, pööras tähelepanu juba E. Benveniste (Benvenist 1974: 212), nt. vene:

У меня есть (одна) книга.

(Эта) книга моя.

У меня есть (некоторые)книги.

(Эти) книги мои.

B. Heine toob üldisemalt välja järgmised atributiivse possessiivsuse erinevused predikatiivsest (1997: 143):

1) see esitab pigem eeldatavat kui väidetavat informatsiooni

2) see hõlmab pigem aja suhtes püsivad objekti-taolised sisaldised kui sündmuse-taolised sisaldised

3) see puudutab pigem fraasi kui lause süntaksit.

2.2.3. Generatiivne vaatepunkt

Paljud autorid vaatlevad **omama** või **on**, **on olemas** verbide konstruktsioone possessiivsete gruppide sügavaimas struktuuris asetsevatena. Nii näiteks näitas R. Langacker pärast prantsuse keele possessiivsete konstruktsioonide analüüsimist, et just omamisega seotud konstruktsioonid verbide **on**, **on olemas**, **omama** näol vastavad sügavamas struktuuris prantsuse *ma maison* 'minu maja'-tüüpi possessiivgruppidele. Tervet rida teisi konstruktsioone possessiividega või tegusõnastruktuuridega omamise tähenduses võib tema meelest käsitleda kui transformatsiooni vahepealsete staadiumite peegeldajaid, mis on vajalikud sügavamalt struktuurilt *la maison qui est à moi* 'maja, mis kuulub mulle'-tüübilt üleminekuks pealiskaudsele – *ma maison* 'minu maja' tüüpi jt. (Kategorija 1977: 146)

2.3. SEMANTILISED TÜÜBID TÄHENDUSTE VÄLJENDAMISE JÄRGI

2.3.1. Kaudne ja otsene possessiivsus

Possessiivsed konstruktsioonid jagatakse **otseselt possessiivseteks** ja **kaudselt possessiivseteks** (Kategorija 1989: 113). Otseselt possessiivsetel osutub peamiseks

possessiivne tähendus (kuulumine või omamine). Kaudselt possessiivsed konstruktsioonid väljendavad aga possessiivsust lisatähendusena, mitte põhilisena.

Otseselt possessiivsed on asesõnalised, osa nimisõnalisi ja tegusõnalisi konstruktsioone (Kategorija 1989: 114), nt.:

minu pliiats

isa kohustus

Sul on õde jne.

Kaudsete possessiivsete konstruktsioonide hulka kuuluvad eelkõige obliikvakäänetes ning koos kaassõnadega olevate omatavatega konstruktsioonid (Kategorija 1989: 154). Nad väljendavad omamise, mitte kuulumise tähendust. Konstruktsiooni grammatiliseks alistajaks on possessor. Vene keeles on selles mõttes erandiks kaassõna *от* ning genitiivi konstruktsioon, kus grammatiliseks alistajaks osutub omatavat väljendav sõna. Samuti väljendab ka bulgaaria keeles *от* kaassõna possessiivsuse erinevaid varjundeid, eriti terviku osa, objekti päritolu, nt.: *дим от параход* "aurulaeva suits".

Kaudseteks peetakse ka kuulumise/omamise puudumist väljendavaid konstruktsioone (Kategorija 1989: 155).

Kaudse possessiivsuse näiteid:

vene: *высокий ростом* – omadussõnaline possessiivne konstruktsioon. Grammatiliseks alistajaks on omadussõna, peamine on kvalifikatiivne tähendus;

человек прогрессивных взглядов – nimisõnaline possessiivne konstruktsioon. Grammatiliseks alistajaks on nimisõna, peamine on kvalifikatiivne tähendus;

bulgaaria: *птица без крило* – see konstruktsioon väljendab objekti "mitteomamist" või puudumist.

II. POSSESSIIVSUSE VÄLJENDAMISE VIISID

Iga possessiivkonstruktsiooni loomiseks on ühtlasi vajalikud mitmed eritasemelised keelevahendid (Kategorija 1989: 112):

1) leksikaalgrammatilised (omastavad asesõnad, verbid nagu "omama" ja "on", "on olemas", erisugused konkreetsed kaassõnad), nt.:

minu maja

oma käsi

vene: *У меня есть брат*

Дом имеет пять этажей

смотрел женщине в лицо

2) sõnatuletusvahendid (omastavate omadussõnade sufiksid, kuulumist eitava tähendusega omadussõnade prefiksid, afiksid ning teised possessiivse tähendusega liitsõnade moodustamisvahendid), nt.:

vene: *мам/ин брат*

без/усый юнец

3) morfoloogilised (käändevormid), nt.:

Peetri maja

4) süntaktilised (käändevormide, kaassõnade ning sõnajärjekorra kombineerimismudelid lihtlause või sõnaühendi koosseisus, kõrvallaused liitlause koosseisus), nt.:

pikkade juustega neiu

vene: *пожал ему руку*

дом, который принадлежит ему. (Kategorija 1989: 112)

Vastavalt eristatakse järgmisi possessiivsuse väljendamise viise (Entsiklopedija 1998: 372):

1) morfoloogiline, mis on esitatud possessiivsufiksitega või -prefiksitega, possessiivset tähendust sisaldavate tuletusliidetega, nt.:

sürjakomi: ***вок/ӧй*** 'minu vend'

adõgee: ***ы-бъгу*** 'tema küljes'

eesti: *savi/ne* (sisaldab omamistähendust)

2) morfoloogilis-süntaktiline, kus kuulumussuhted antakse edasi nimisõnade ja isikuliste ning omastavate asesõnadega erinevates käändevormides (eelkõige genitiivis ja daativis), nt.:

Peetri maja

minu pilet

oma koer

3) süntaktiline, kus possessiivsus antakse edasi sõnade järjekorraga sõnaühendis ja lihtlauses, atributiivse kõrvallausega põimlause koosseisus, või predikatiivse konstruktsiooniga, nt.:

sürjakomi: *вок* (nom.) *керка* 'venna maja'

Minul on maja.

Maja, kus ta elab, asub kaugel.

Possessiivsete suhete väljendamiseks on olemas teatud hulk erinevaid konstruktsioone. Nende konstruktsioonide vastastikku toimimist määrab suurelt osalt igas keeles oma süsteem.

1. POSSESSIIVSUSE VÄLJENDAMISE VIISID FORMAALSE TÜPOLOOGIA SEISUKOHALT

Kuigi eri keeltes väljendatakse possessiivsust erinevat moodi, on see kategooria universaalne (Heine 1997: 225). Seejuures antud kategooria spetsiifiliseks jooneks on see, et seda saab väljendada mitmete erinevate vahenditega, mis sõltuvalt teatud keele süntaktilisest ja semantilisest struktuurist nii või teisiti kombineeruvad üksteisega.

Possessiivsuse kategooria väljendamisel formaalse tüpoloogia seisukohalt võib eristada järgmisi kuulumust väljendavad juhtumeid omatavat (O_1) või omajat (O_2) tähendavates noomenites (Kategorija 1989: 15): ühe noomeni või nende igaühe juures võivad esineda afiksid (A_1, A_2) või abisõnad (F_1, F_2):

1) $O_1 + A_1 + O_2 + A_2$

2) $O_1 + F_1 + O_2 + F_2$

Elementide järjekord on mõlemas skeemis vaba, s.t. on võimalik ümber paigutada.

Arvestades possessiivsuse keerulist semantilist struktuuri ning keelte mitmekesisust, kaldun siiski arvamusele, et ükski valem ei suuda kajastada kõikide keelte tegelikku possessiivsuse väljendamist. Kategoorilise morfosüntaksi ja leksika tõendusmaterjal võib abiks olla teatud lingvistiliste üldistuste tegemisel, kuid see ei vii "tõelise universaalini" (Seiler 2001: 38). See on ka põhjuseks, miks tänapäevani pole üldtunnustatud definitsiooni possessiivsusele. Samal põhjusel pole senini pakutud ka selget piirijoont eristamaks "lahutatavat" "lahutamatust" (Seiler 2001: 39).

Järgnevalt vaatleme, kuidas, ehk milliseid keelelisi vahendeid kasutavad erinevad keeled possessiivsuhete väljendamisel.

"Omama"-tüüpi keeltes võib "omama" verbi juures esineda omastav afiks, nagu kokopa keeles (Kategorija 1989: 16).

On olemas keeled, kus possessiivsuse asesõnalise näitaja funktsioonis esineb mitte afiks, vaid eraldi sõna: 'loom – tema jälg', nt. albaania ja eveeni keeles (Kategorija 1989: 16).

Osa keeltest eelistab possessiivse tähendusega prefiksite (nt. abhaasia keel) või sufiksite (nt. türgi ja tšamorro keeled) kasutamist (Kategorija 1989: 16).

Kõikidele samojeedi keeltele on omane omatavale liituvate possessiivsufiksite tarvitamine, mis osutavad possessorile (Kategorija 1983: 107). Possessiivsufiksi valik sõltub mitte ainult possessori arvust ja isikust, vaid ka omatava käändest ja arvust. See grupp koosneb üheksast possessiivsufiksist (possessori kolme isiku ja kolme arvu jaoks, mida kasutatakse omatava teatud käände ja arvu vormis ning mis moodustavad ühe seeria).

Ainult sõnajärjega väljendatakse possessiivsuhet jamaika kreooli keeles (Kategorija 1989:16).

Kõikides slaavi keeltes võib otsene possessiivne tähendus ilmneda ühe sõna piires, kuulumust väljendavad neis derivatsioonivahendid (Kategorija 1989: 209), nt.:

bulgaaria: *Петровден* 'Peetripäev'

poola: *Lwów, Lublin*

vene: *Юрьев, Бородино*

Bulgaaria keeles moodustatakse possessiivsust puhtkaassõnaliste konstruktsioonidega, ilma käändevormide muutumiseta (nt. *дим от параход* 'aurulaeva suits') (Kategorija 1989: 154). Ka rumeenia keeles on kaassõnadel suur roll.

Inglise keeles kasutatakse seoses nimisõnade käändevormide kadumisega eriti tihti sõnadevaheliste suhete väljendamiseks sõnaühendis kaassõnu (Kategorija 1989: 214-215). Kaassõna *of* väljendab mitte konkreetseid, vaid kõige üldisemaid suhteid – eelkõige kuulumise suhet, partitiivsust, nt.:

the roof of the house 'maja katus'

the roar of planes 'lennukite mürin'

Kaassõna *of* kõrval kasutatakse possessiivsuhete väljendamisel inglise keeles *'s*-formanti. Taoline possessiivtarind koosneb elusolendit tähistavast *'s*-formandiga nimisõnast (või substantiivsest sõnaühendist) ja teisest nimisõnast, nt. *Irene's lips* – 'Irene' huuled'. Kaasaegses inglise keeles on sellistes sõnaühendites tähelepandav ka elutuid objekte tähistavate nimisõnade kasutamise tendents, nt. *the water's edge* 'vee äär'. Aga kaassõna *of* ja *'s*-formandi kasutamise erinevus possessori elus/elutu tunnuse järgi veel säilib. (Kategorija 1989: 215)

Uusmelaneesia keeles (varem nimetati selle riigi keelt *pidgin English*) antakse igasugune possessiivsuhe edasi abisõna *belong* abil (*Kategorija* 1983: 46), nt.:

fashion belong white man 'eurooplaste kombed'

papa bilong papa bilong mi 'minu vanaisa' (Heine 1997: 183).

Possessiivsuhted võivad väljendatud olla ka atributiivsete kõrvallausete abil (Kategorija 1989: 215). Sellised kõrvallaused väljendavad kuulumistähendust, nt.:

Kirjutuslaud, mille taga ma istun, (= minu kirjutuslaud).

Enamikus slaavi (ning laiemalt – indoeuroopa) keeltes osutub peamiseks tegusõnaliseks possessiivkonstruktsiooniks predikatiivne sõnaühend verbiga "omama" (Heine 1997: 211; Kategorija 1989: 164). Possessor esineb alusena, omatav aga sihitisena (käänetesüsteemiga keeltes esineb see akusatiivi vormis), possessiivne suhe antakse edasi "omama" verbiga. See käib inglise, saksa ja teiste germaani keelte kohta, prantsuse, rumeenia ja teiste romaani keelte kohta, tšehhi, slovaki, sloveeni, serbokroaadi, bulgaaria, aga samuti ka leedu keele kohta. Vene, läti ja soome-ugri (soome, eesti, ungari jt.) keeltes kasutatakse ühe possessiivkonstruktsiooni koosseisus

“olema” verbi. Vastavalt sellele on kombeks eristada “omama” (ehk “habere”)-keeled ja “olema” (ehk “esse”)-keeled. Ukraina, valgevene ja teatud määral ka poola keel on üleminekuseisundis ühelt tüübilt teisele (seal on mõlemad konstruktsioonid produktiivsed) (Heine 1997: 211). E. Benveniste väidab, et “esse”-tüüp on ajas eelnenud “habere”-tüübile (Heine 1997: 210).

1.1. B. Heine possessiivkonsruktsioonide väljakujunemise skeemid

B. Heine (1997) on proovinud seletada, mismoodi on tänapäeva maailma keeled oma possessiivsuse väljendamiseni jõudnud. Ta nimetab possessiivsust suhteliselt abstraktseks domeeniks inimese ettekujutuses, selle väljendused aga on pärinenud konkreetsematest domeenitest, milleks on Tegevus (ingl. *Action*), Asukoht (ingl. *Location*), Saade (ingl. *Accompaniment or Companion*) ja Eksistents (ingl. *Existence*) (Heine 1997: 45). Järgnevalt toob Heine välja kaheksa juhu skeemi, mis on aluseks predikatiivse possessiivsuse väljendamise kujunemisele enamikus maailma keeltes (Heine 1997: 47-67):

1) **Tegevuse skeem** (ingl. ‘*The Action Schema*’). Skeemi on kirjeldatud inglise valemiga ***X takes Y*** → *X has, owns Y.* Skeemi kohaselt on predikatiivne possessiivsus kujunenud agenti, patsienti ja tegevust sisaldavast lause sruktuurist. Tegevuse skeemi evolutsiooni võib kireldada järgmiselt: “omama”-verbid on tekkinud aktiivsete omamisverbide nagu “saama”, “võtma”, “omistama”, “haarama”, “hankima”, “leidma”, “hoidma”, “püüdma”, “kandma”, “valitsema”, “juhtima”, “võitma” semantilise uhtmise teel. Tegevuse skeemil põhinevad verbid on tavaliselt transitiivsed. Vastavalt esineb omaja lause subjektina ja omatav objekt/täiendina, nt.:

portugaalia	*O menino tem fom*
sõnasõnalt	‘Laps võtab nälga’
	‘Laps on näljane’.

2) **Asukoha skeem** (ingl. ‘*The Location Schema*’). Skeemi on kirjeldatud inglise valemiga ***Y is at X’s place*** → *X has, owns Y.* Valemis tähendab ***Y*** omatavat, ***X*** – omajat, “***is at***” tähendab lokatiivset koopulat (e. sideverbi) või statiivverbi (“olema juures”, “asetsema”, “püsima”, “istuma” jne). Sellest skeemist tuletatud

possessiivsete konstruktsioonide süntaktiline struktuur on järgmine: omatav esineb lause subjektina ja omaja on lokatiivne täiend, nt.:

eesti	*Isal on raamat.*

Tihti pole siin verbaalne element kohustuslik, see võib koguni puududa, nt.:

vene	*У меня книга*
sõnasõnalt	'Minu juures raamat'.
	'Mul on raamat'.

3) **Saate skeemi** (ingl. '*The Companion or Accompaniment Schema*') kirjeldab inglise valem ***X is with Y*** → *X has, owns Y*. Saate skeemi kohaselt on omatav mõtestatud kui kompanjon (seltsiline). Skeemi saab kirjeldada ka inglise valemiga "*I am with something"* ('Ma olen millegagi koos'). Võimalik, et skeem ise põhineb metafooril "omatav on seltsiline" (Heine 1997: 55). Keeled, mis kasutavad Saate skeemi põhilise possessiivsuse väljendamise mudelina, vormistavad omajat lause subjektina ja omatavat komitatiivse täiendina, nt.:

inglise	*She is with child*
sõnasõnalt	'Ta on lapsega'
	'Temal on laps';
portugaalia	*O menino esta com fome*
sõnasõnalt	'Laps on näljaga'
	'Laps on näljane'.

Saate skeemi kasutamist on leitud paljudest aafrika keeltest.

4) **Eksistentsi üldine skeem** (ingl. '*The Existence Schema*') on kirjeldatud valemiga ***Y exists with reference to X***. Eksistentsi üldine skeem koosneb kolmest alaskeemist, milleks on Genitiivi, Sihi ja Teema skeemid järgnevalt.

4.1) **Genitiivi skeem** (ingl. '*The Genitive Schema*') on kirjeldatud inglise valemiga ***X's Y exists*** → *X has Y*. Skeemi kohaselt esineb omaja genitiivi vormis. Nt.:

türgi	*Kitab-im var*
sõnasõnalt	'Raamat minu eksisteerib'
	'Mul on raamat'

4.2) **Sihi skeemi** (ingl. '*The Goal Schema*') on nii nagu Genitiivi skeemgi paigutatud Eksistentsi üldise skeemi alla. Sihi skeemi kirjeldab inglise valem ***Y exists to/for X*** → *X has, owns Y.* Tavaliselt sisaldab see skeem eksistentsiaalse või lokatiivse verbi, omaja esineb datiivsena ja omatav kuulub subjekti koostisse, nt.:

ungari	*A fiú-nak van macská-ja*
sõnasõnalt	'Poisile on kass'
	'Poisil on kass';
ladina	*Est Johanni liber*
sõnasõnalt	'Johanile on raamat'
	'Johanil on raamat'.

4.3) **Teema skeem** (ingl. '*The Topic Schema*') on samuti paigutatud Eksistentsi üldise skeemi alla. Skeem on kirjeldatud inglise valemiga ***As for X, Y (of X) exists***→ *X has, owns Y.* Omaja kuulub lause teema koostisse ja asetseb lause alguses. Teema skeemi konstruktsioonides on tavaliselt 2 lause subjekti. Omaja eelneb omatavale ja omatav esineb eksistentsiaalse predikaadi vormis. Nt.:

zapoteki	*Doa tu jrudi, doa tu beku to kye*
sõnasõnalt	'On üks härrasmees, on üks koer väike tema oma'
	'Keegi härrasmees omab üht väikest koera'.

Skeemi kasutamist on leitud peamiselt Kaug-Idast (jaapani, mongooli keeltest).

5) **Allika skeem** (ingl. '*The Source Schema*') on kirjeldatud inglise valemiga ***Y exists (away) from X*** → *X has, owns Y.* Skeemi kohaselt esineb omaja lauses ablatiivse asjaosalisena (s.t. on markeeritud ablatiiviga), omatav osutub lause subjektiks. Nt:

atabaska keeles	*Ts'ét'ú nets'e*
sõnasõnalt	'Sigaretid sinult'
	'Kas sul on sigarette?'

Allika skeem on olnud tähtsaks kontseptuaalseks kujuks Euroopa keelte atributiivse possessiivsuse arenemisel. Predikatiivse possessiivsuse kujunemise puhul polnud skeem väga levinud.

6) **Võrdsustuse** ehk **Identifikatsiooni skeem** (ingl. '*The Equation Schema*') on kirjeldatud inglise valemiga ***Y is X's (property)*** → *Y belongs to X.* See on teine predikatiivse possessiivsuse peamudel, mis hõlmab genitiivset morfosüntaksit. Antud skeem erineb teistest esiteks selle poolest, et siin ei sisaldu kontseptuaalset muutust, st allikas on põhiliselt seesama, mis siht; teiseks opereerib võrdsustuse skeem reeglipäraselt 'belong'- (ehk kuulumis-) konstruktsioonidega, sel ajal kui kõik teised skeemid opereerivad peamiselt 'have'- (ehk omamis-) konstruktsioonidega. Lauses on subjektiks määratud (definiitne) omatav. Nt.:

vene *Книга моя*
'Raamat on minu oma' ehk 'Raamat kuulub mulle';

inglise *I own a car; The car is mine*
'Ma oman autot' ehk 'Auto kuulub minule'.

Kuna predikatiivne ja atributiivne possessiivsus on üles ehitatud samal üldisel kognitiivsel printsiibil, tähendab see, et atributiivse possessiivsuse lähteskeemid peaaegu kattuvad predikatiivse omaga (Heine 1997: 144). Heine toob välja järgmised atributiivse possessiivsuse lähteskeemid: Asukoha skeem, Allika skeem, Sihi skeem, Saate skeem ja Teema skeem (Heine 1997:144). Tegevuse ja Võrdsustuse skeemid hõlmavad lause süntaksit, seepärast ei olnud need siin mainitud.

B. Heine nendib (Heine 1997: 185), et atributiivse possessiivsuse väljakujunemine jääb siiski senini ähmaseks: me ei saa väita, et kõikides keeltes on areng läinud predikatiivsest possessiivsusest atributiivsele üle, sest ei ole välistatud, et ka nominaalne morfosüntaks on võinud anda arengualust predikatiivse possessiivsuse väljakujunemisele.

Tavaliselt ei kasuta keeled üht ja sedasama lähteskeemi predikatiivse ja atributiivse possessiivsuse väljendamiseks. Kuid siiski leidub keeli, kus on üks skeem grammatikaliseerunud mõlema possessiivsuse väljendamise jaoks, nt. ungari keel (Heine 1997: 145).

Atributiivse possessiivsuse väljendamaks leiab kõige sagedamini keeltes grammatikaliseerumist Asukoha skeem (Heine 1997: 145). Juhul, kui Asukoha skeem on keeles grammatikaliseerunud genitiivitaoliseks konstruktsiooniks, võis see olla

seotud lahutatava kuulumuse eristamisega lahutamatust: vanad konstruktsioonid säilitatakse lahutamatu kuulumise väljendamiseks, genitiivi esialgseks funktsiooniks saab aga lahutatava kuulumuse väljendamine. Nii seda arvatakse toimunud aafrika keeltes (Heine 197: 145). Järgmise arengustaadiumini jõuab keel siis, kui genitiivi kasutamine laieneb ka lahutamatu kuulumuse väljendamisele, kus kõiki noomeneid hakatakse käsitlema "lahutatavatena" (Heine 1997: 177).

On näha, et skeemid leiavad rakendamist konkreetsetes keeltes. Eesti keele puhul leiab näiteks kinnitust predikatiivse possessiivsuse grammatikaliseerumine lähtuvalt Asukoha skeemist: siin kasutatakse peamiselt "olema"-verbi ning omaja vormistatakse adessiivi käändega.

Põhimõtteliselt võib iga skeem olla aluseks ükskõik millise possessiivsuhete liigi väljendamiseks. Kuid Heine arvamusel (Heine 1997: 92) saab teha mõningaid üldistusi:

- Asukoha skeemi kasutamine seostub rohkem füüsilise või ajutise kuulumussuhete väljendamisega.
- Eksistentsi skeemid (Genitiiv, Siht ja Teema) on enam kasutatavad alatise või lahutamatu kuulumuse väljendamisel.
- Saate skeemi kasutatakse pigem füüsilise ja ajutise, üldisemalt – nii lahutatava kui lahutamatu kuulumuse väljendamiseks.
- Eksistentsi skeemid on väga haruldased füüsilise kuulumuse väljendamisel.

Predikatiivse possessiivsuse konstruktsioonid, mis hõlmavad lahutamatut ja abstraktset possessiivsust, on tõenäoliselt ajaliselt vanemad kui teised, kuna need suhted arenevad hiljem kui füüsiline ja ajutine possessiivsus. Arengut saab ette kujutada järgmiselt: füüsiline kuulumus → ajutine kuulumus → alatine kuulumus → lahutamatu kuulumus → abstraktne kuulumus (Heine 1997: 233).

Skeemid erinevad teineteisest mitmel moel. Võrreldes teiste skeemidega osutub Tegevuse skeemi predikatiivseks tuumaks näiteks selge leksikaalse sisuga verb nagu "võtma", "omama" jne. Kõikide teiste skeemide predikatiivne tuum on lihtsustatud (ilma leksikaalse tähenduseta). Seal väljendab see asukohta, eksisteerimist, identifitseerimist või saadet. Isegi kui sellised predikaadid on kujunenud

täisleksikaalsetest elementidest, näiteks nagu seisundi- või liikumisverbidest, possessiivse tähenduse väljendamise arengukäigus kaotasid nad oma leksikaalset sisu (Heine 1997: 90). Võrdsustuse ehk Identifikatsiooni skeem on seotud kuulumistähenduse konstruktsioonidega, kõik muud aga omamistähenduse konstruktsioonidega (Heine 1997: 91).

Mõistetavalt ei dubleeri lähteskeem ja sellest kujunenud predikatiivne possessiivsus (või teisiti – tulemus-skeem) üksteist (Heine 1997: 214). Esiteks on neil erinevad tähendused: lokatiivsel lähteskeemil on lokatiivne tähendus ja sellest kujunenud predikatiivsel konstruktsioonil on possessiivne tähendus. Teiseks, lähte- ja tulemus-skeemi vahel on diakrooniline suhe: possessiivne tähendus kujuneb teatud lähteskeemi grammatikaliseerumise protsessi teel (Heine 1997: 214).

Üheks grammatikaliseerumise viisiks nimetab Heine (1997: 77) dekategoriseerumist: kui lähteskeem saab uue funktsiooni, hakkavad selle koostised kaotama oma endisi omadusi. Näiteks on lokatiivne prepositsioon tähendusrikas niikaua kui see on lokatiivse väljenduse osa. Kunagi seostub väljendus järjekindlalt muu funktsiooniga, milleks on näiteks possessiivsus. Uues kontekstis hakkab prepositsioon kaotama oma endist lokatiivset tähendust. Juhul kui alternatiivset lokatiivset prepositsiooni keeles ei leidu, hakkab nimetatud lokatiivne prepositsioon üha rohkem seostuma possessiivse tähendusega ja saab possessiivse väljenduse osaks.

Dekategoriseerimise kõrval on teine grammatikaliseerumise viis – spetsialiseerumine (Heine 1997: 79). Asukoha lähteskeemis võib olla teatud hulk lokatiivseid elemente, umbes nagu *X on Y' juures/lähedal/peal/sees/kõrval...* Predikatiivse possessiivsuse kujunemisega hakkab konstruktsioon üha rohkem kivistuma: siis ei saa enam kasutada erinevaid lokatiivseid markeerijaid – ainult üks nendest võtab endale possessiivse tähenduse väljendamise funktsiooni.

Üleminekul lähteskeemilt possessiivsele võivad juhtuda ka teised arengumuutused, nagu näiteks uhtmine (ingl. '*erosion*') (Heine 1997: 79-80). Lähteskeemis on igal morfeemil oma kindel funktsioon. Kui possessiivsuse väljendamise kujunemise protsessis hakkab osa lähteskeemi materjalist tunduma liigsena, jäetakse see ära. Sel viisil elemendid nagu lokatiivsed markeerijad või koopulad (ehk sideverbid) lühenevad või kaovad possessiivsest väljendusest lõplikult ära.

Grammatikaliseerumine on seega pikaajaline protsess, mis läbib teatud arengustaadiumid. Arenguprotsessile avaldavad mõju nii keelesisesed faktorid (nagu näiteks kontekst, elementide semantiline nihe jt) kui ka keelekontaktid (Heine 1997: 84).

Skeemi grammatikaliseerumise algstaadiumid hõlmavad elusate omajate konstruktsioonid. Edasi läheb grammatikaliseerumise protsess elutu omajatele üle (Heine 1997: 85). Nii läheb areng ka konkreetsemast entiteedist abstraktsema entiteedi suunas, samas ka suhteliselt vabast morfosüntaksist kindla predikatiivse possessiivsuse väljendamise mudeli suunas (Heine 1997: 87). Seega saavad elutute ja abstraktsete entiteetide-omajatega konstruktsioonid grammatikaliseeruda vaid viimastena (Heine 1997: 133).

Skeemidele toetudes juhib B. Heine (1997: 72) tähelepanu sellele, et eri keelte possessiivsuse väljendamine ei kujunenud juhuslikult ja et eri skeemide kasutamine leiab geograafilist tuge. Euroopa keeled on näiteks arendanud oma "have"-konstruktsioonid kasutades peamiselt Tegevuse skeemi, samal ajal kui Kesk- ja Lõuna-Aafrika inimesed on rohkem eelistanud Saate skeemi (Heine 1997: 72). Aasia keeled on aga lähtunud Eksistentsi skeemist (Heine 1997: 76). Kognitiivsed jõud, mis vastutavad skeemi valiku eest, on senini ebaselged (Heine 1997: 137).

Samas väidab B. Heine, et predikatiivse possessiivsuse väljendamisel ei tugine keeled ainult ühel kindlal skeemil, vaid ammutavad mõned või isegi kõik skeemid (Heine 1997: 72, 150), kuid üks nendest osutub konkreetses keeles siiski peamiselt kasutatavaks skeemiks (Heine 1997: 105). Näiteks, ungari keeles kasutatakse peamiselt Sihi skeemi. Selle alusel väljendatakse alatise, lahutamatu ja abstraktse kuulumuse liigid; Asukoha skeemi kasutatakse füüsilise või "elutu" kuulumuse väljendamisel (Heine 1997: 93).

Ajalugu on näidanud, et aja jooksul võib keeltes toimuda skeemide nihe, s.t. ühelt teatud skeemi modelleerimiselt võivad keeled minna teisele skeemile üle. Näiteks arvatakse, et proto-indoeuroopa keeltes on kasutatud peamiselt predikatiivse Sihi skeemi ja oletatavasti ka Asukoha skeemi. Slaavi ja keldi keeled on asendanud Sihi

skeemi Asukoha skeemiga, romaani ja germaani keeltes läks edasine areng aga Tegevuse skeemi suunas (Heine 1997: 140).

Sihi ja Asukoha skeemid on nimetatud primitiivseteks ehk possessiivsuse väljendamise esialgseteks mudeliteks, omamisverbe nagu "have" peetakse suhteliselt hiljutiseks keelte saavutiseks (Heine 1997: 140). On väidetud, et "have"-verbid tekkisid keeltes tänu kapitalismi süsteemi arengule, kuid Tegevuse skeem on grammatikaliseerunud ka mujal maailmas, kus on teistsugune sotsiaalne, ökonoomiline ja tehniline elukorraldus (Heine 1997: 234).

Väide, et areng läheb keeltes Sihi Skeemilt Tegevuse skeemi suunas, kõikide keelte puhul siiski ei kehti. Ungari keeles on enne 19. sajandit kasutusel olnud peamiselt Tegevuse skeem transitiivse omamisverbiga *bír* – 'valitsema', hiljem on toimunud nihe Sihi skeemi suunas ning tänapäeva ungari keeles kasutatakse Sihi skeemi peamise possessiivsuse väljendamise skeemina (Heine 1997: 142).

A. Isatšenko (viidatud Heine 1997: 211 järgi) jagab keeled "habere"- ja "esse"-keelteks. Tema arvates võib "habere"-keeled kohaldada Heine klassifikatsioonis Tegevuse skeemi all, "esse"-keeled võiksid aga areneda teistest skeemidest nagu näiteks Asukoht, Eksistents või Saade.

Possessiivsus on seega abstraktne domeen, mis saab alguse konkreetsematest domeenidest. Kuid, olles abstraktne domeen, saab possessiivsus ise olla aluseks veelgi abstraksemate domeenide kujunemisele, sellistele nagu verbi aspekt, aeg ja modaalsus (Heine 1997: 187).

Mitmed autorid (sealhulgas Locker, Benveniste, Isatšenko) on juhtinud tähelepanu keeltevahelistele strukturaalsetele paralleelidele predikatiivse possessiivsuse ja aspekti ning teiste grammatiliste kategooriate morfosüntaksi vahel. Verbaalne possessiivsus ja verbaalne aspekt on väljendatud mõnedes keeltes ühte moodi: possessiivse konstruktsiooni koopula on ühtlasi progressiivse aspekti ja/või perfekti markeerija (Heine 1997: 187-188).

H. Seileri arvamusel toimus areng possessiivsuselt aspektile metafoorse ülekande protsessil, kus objekti omaja on mõtestatud kui "vahend" väljendamaks tegevuse agenti (viidatud Heine 1997: 192 järgi). Näiteks inglise *He has letter* (X'l on objekt Y) → *He*

has gone (X'l on (või siin – on tehtud) tegevus Y) → *He has to do* (umbes nagu - X'l tuleb teha tegevus Y) (Heine 1997: 194).

Arvatakse, et possessiivsus on olnud aluseks kahe põhilise aspektuaalse kontsepti kujunemisele, milleks on ühelt poolt perfekti ehk lõpetatud tegevuse kategooriad ja teiselt poolt progressiivi ehk kestva tegevuse kategooriad, kust grammaikaliseerumise protsess läks edasi imperfekti ja oleviku aja kategooriate suunas (Heine 1997: 197). Samas väidab Heine (1997: 202), et kuigi possessiivsuse ja aspekti konstruktsioonid on etümoloogiliselt sarnased, ei ole kindel, et viimane on saanud alguse possessiivsuselt. Pigem on alust arvata, et mõlemad need taanduvad ühele lähteskeemile (Heine 1997: 202).

2. POSSESSIIVSUSE VÄLJENDAMINE SOOME-UGRI KEELTES

A. Markeerimata ja markeeritud väljendamisviisid (ajalooline vaatenurk)

Soome-ugri (ja isegi uurali) keelte possessiivsuhete väljendamise viisidest peetakse kõige iidsemaks tavaliselt **markeerimata** (e. morfoloogiliselt vormistamata) possessiivkonstruktsiooni tarvitamist, ainsaks sidet loovaks vahendiks on olnud sõnade järjekord: omajat tähistav sõna paigutati omatavat märkiva sõna ette. Taolise tarindi jälgi võib näha kõikides soome-ugri (ja ka samojeedi) keeltes (Osnovõ 1974: 267):

mordva:	*тейтерь пря*	'tütarlapse pea'	(sõnasõnalt *'tütarlaps pea'*)
mari:	*маска иге*	'karupoeg'	(sõnasõnalt *'karu* (nom.) *poeg'*)
udmurdi:	*кеч-пи*	'jänesepoeg'	(sõnasõnalt *'jänes poeg'*)
ungari:	*gyermekfej*	'lapse pea'	(sõnasõnalt *'laps pea'*).

Possessiivsuse markeerimata väljendamise viisi kõrval on soome-ugri keeltes olnud kasutusel veel teine viis: spetsiaalse sufiksiga varustatud omatav osutas omaja grammatilisele isikule (**markeeritud** väljendamisviis). Paljudes maailma keeltes ei ole selliseid unikaalseid possessiivsuse väljendamise vahendeid. Selles seisneb soome-ugri keelte iseärasus ning omapära võrreldes teiste keeltega. Need possessiivsufiksid (või teise sõnaga omastusliited) ulatuvad vastavate possessiivpronoomenite funktsioonis kasutatud personaalpronoomenite juurde (Künnap 1999: 98). Ainsusliku omaja puhul

taastatakse need järgmisel kujul: 1. isiku **-mV** (V=vokaal) > **-*m**, 2. isiku **-tV** > **-*t**, 3. isiku -**sV** > **-*s**. Soome-ugri keelte omastusformantide mitmuse ajalugu pole veel lõpuni selgitatud (Osnovõ 1974: 273). Traditsiooniliselt on seletatud, et enne possessiivsufiksiga vormistamist olid kindlasti kasutusel sellised standardsed sõnaühendid, kus personaalpronoomenid järgnesid omatavale. Et taoline sõnaühendi liikmete paigutumine on ühise uurali keelte iidse seaduspärasuse vastu (sest nõutav on olnud atribuudi paigutus põhisõna ees), on ette kujutatud selliseid kolmest liikmest koosnevaid lähtetarindeid: vastava isiku personaalpronoomen atribuudi funktsioonis + põhisõna, mis väljendab omamisobjekti + veel kord seesama personaalpronoomen, mida kasutati toonitava lisandina; hiljem postpositsiooniline personaalpronoomen kaotas rõhulisust ning muutus possessiivsufiksiks, nii moodustuski konstruktsioon ungari ***te házad*** *'sinu maja'*-tüüpi (sõnasõnalt 'sina maja sina'; ***-d < -te***). Omastusliitega varustatud omatav ei vajanud enam spetsiaalset persolaalpronoomenist atribuuti, nii et viimased jäetakse kaasaegsetes soome-ugri keeltes tavaliselt vahele (Osnovõ 1974: 267). Personaalpronoomeni kahekordne kasutamine tundub siiski kummalisena. Kui selline protsess toimuski, oli see nii ammu, et me ei tea sellest enam midagi. Possessiivsufiksite postpositsiooniline asend noomenite ja verbide suhtes pole üksnes uurali keelte probleem, sama nähtus esineb ka enamikus altai ja paleosiberi keeltes (Künnap 1999: 103).

Omastusliidetega omatavate ühendites võib eri soome-ugri keeltes näha õige suuri erinevusi: arvatavasti antud possessiivsuhete väljendamise viis polnud ka uurali lingua francas (vt. Künnap 1996: 509-510) ühesugune: eri allikkeeltes võis tekkida eri moodustamisviise, hiljem aga toimus lihtsustumisi.

Esialgselt omastusfunktsioonis kasutatavate personaalpronoomenitega seoses tekkinud possessiivkonstruktsioonid muutusid hiljem veelgi mitmekesisemaks: omajana võisid nende koosseisu kuuluda spetsiaalsed omastavad ning teised asesõnad ja samuti nimisõnad. Mõnedes läänemeresoome keeltes omastusliiteid aga ei esine. Traditsioonilise soome-ugri keeleteaduse seisukohalt on possessiivsufiksid neist keeltest välja langenud (Osnovõ 1974: 268). Uuem seisukoht on selline, et possessiivsufiksid ei ulatunudki nende keelte aladele, seega ei esinenudki neis keeltes üldse (või kui isegi

ulatusid lingua franca vahendusel, ei olnud need võrreldes teiste allikkeeltega nii süstemaatilised) (Künnap 1999: 509-510).

Soome-ugri omastusliited vastavad üldiselt oma funktsioonide poolest indoeuroopa keelte omastavatele asesõnadele; kuid mainitud kahe eri grupi keelte grammatiliste vahendite kasutamise võrdlemisel leiame, et soome-ugri keeltes kasutatakse omastusliited tunduvalt laiemini, kui näiteks omastavaid asesõnu vene, saksa ja inglise keeltes (Osnovõ 1974: 268).

Omastusliidete intensiivsema kasutamise juhtumeid soome-ugri keeltes (võrreldes näiteks omastavate asesõnade kasutamisega vene keeles) võib jagada kaheks grupiks (Osnovõ 1974: 268-269):

A – omastusliidete kasutamise juhtumid omastussuhete väljendamise eesmärgil.

B – mainitud sufiksite kasutamise juhtumid mittepossessiivsete tähenduste väljendamise eesmärgil.

A-grupi kohta käib omastusliidete tarvitamine "*mihi est*"-konstruktsioonides (suguluse, kehaosade ning rõivaesemete väljendavate terminite juures). "*Mihi est*"-konstruktsioonid vastavad vene *у меня есть* (eesti *mul on*, komi *менам эм*) konstruktsioonidele. Sellistel juhtudel vormistatakse sihitisena esinev omaja mingi käändesufiksiga, alusena esinev omatav aga vastavate omastusformantidega, nt.:

ungari: *nek/em van lány/om* 'mul on tütar'
a fiú/nak nincs ap/ja 'poisil pole isa'.

B-grupi kohta käib omastusliidete kasutamine infinitiivides, gerundiivides, postpositsioonides, adverbides ning teistes sõnades määrav-toonitavas tähenduses. Gerundiivides ja infinitiivides possessiivformantide esinemist seletatakse nende sõnakategooriate tekkimisega tegevusnimedest. Need tegevusnimed võisid käänduda nagu tavalised noomenid (neid võis deklineerida nii põhikäänetes kui ka omastusliitelistes käänetes); selle omaduse on nad eri soome-ugri keeltes ühel või teisel viisil säilitanud ka pärast verbikategooriale üleminekut, nt.:

soome: *juoda-kse-<u>ni</u>* 'et ma jooksin'
sürjakomi: *мунны-<u>д</u> он вермы* 'sa ei saa minna'
ungari: *menne-<u>m</u> kell* 'ma pean minema'

Omastusliited neis näidetes osutavad tegevussubjektile. (Osnovõ 1974: 268-269)

Kaasaegsetes soome-ugri keeltes erinevad omaja vormid mitmuses reeglina vastavatest ainsuse vormidest, mitmuse formaalsed väljendamised erinevad aga tugevalt harukeeltes ja isegi eri keeltes (Osnovõ 1974: 276).

Reas kaasaegsetes soome-ugri keeltes väljendub enam-vähem järjekindlalt ka omatava mitmus, kuid selles funktsioonis kasutatavad formandid on üsna erisugused (Osnovõ 1974: 277).

Obliikvakäänetes kasutamisel ühtuvad omastusliited käändesufiksitega, kuid nende formantide paigutuskord ei kujunenud eri soome-ugri keeltes ühesuguseks (Osnovõ 1974: 271). Läänemeresoome, lapi ja mordva keeltes eelnevad käändesufiksid omastusliidetele, nt.:

soome:	*talo-ni*	'minu maja'
	talo-ssa-ni	'minu majas'
mordva:	*кудо-т*	'sinu maja'
	кудо-со-т	'sinu majas'

Permi ja mari keeltes eelnevad teatud käänete sufiksid omastusliidetele, teiste käänete sufiksid aga vastupidi – järgnevad omastusliidetele, nt.:

mari:	*корн-ем*	'minu tee'
	корн-ем-лан	'minu teele'
	корн-ышк-ем	'minu tee peale'
permikomi:	*зон-ыт*	'sinu poeg'
	зон-ыт-лён	'sinu pojal' (gen.)
	зон-си-т	'sinu pojast'

Ugri keeltes eelnevad omastusliited käändesufiksitele, nt.:

ungari:	*ház-am*	'minu maja'
	ház-am-ban	'minu majas'. (Osnovõ 1974: 271)

Vaatamata nendele eri keelte lahkuminekutele oli neil arvatavasti käändesufiksite ja omastusliidete ühtumisel kunagi kindel järjekord: käändesufiksid eelnesid omastusliidetele. Seda tunnistab fakt, et peale soome-ugri keelte lääne grupi on antud sufiksitel sama järjekord ka kõikides samojeedi keeltes; ugri keeltes on säilinud taolise järjekorra jäljed vanades omastusliidetega varustatud formantides:

ungari:	*mell-ett*	'kõrval'

mell-ett-em ‘minu kõrval’

Ugri keeltes ja reas permi ja mari keelte käänetes võis vastupidine järjekord tekkida postpositsiooniliste ühendite analoogial, kus possessiivsufiks (e. omastusliide) liitub reeglina otse noomenile (Osnovõ 1974:271), nt.:

ungari: *ház-am-hoz* ‘minu maja juurde’.

Viimasel ajal on levimas seisukoht, et possessiivsufiksi paigutus käändesufiksi ette (e. PxCx) on tekkinud uurali keeltes turgi keelte mõjul (Künnap 1999).

Väga huvitava oletuse teeb Ago Künnap (1998: 226). Tema arvates annab soome-lapi, mordva ja samojeedi keelte ühesugune paigutuskord käändesufiksi ja possessiivsufiksi ühtumisel (ja samas ka mõned muud ühisjooned) põhjust rääkida nende keelte otsestest kontaktidest, kusjuures kontaktid toimusid nende keelte rääkijate lähimas naabruses, seega oletatavasti Põhja-Euroopas.

B. Tänapäeva soome-ugri keelte morfoloogilis-süntaktilistest konstruktsioonidest

Tänapäeva soome-ugri keelte perifeersetes alades esineb omaja genitiivis ja omatav jäetakse markeerimata (Abondolo 1998: 32), nt.

soome:	*lapsi-en isä*	‘laste isa’
Põhja-Saami:	*máná áhčči*	‘laste isa’
Tundra-Neenetsi:	*nyú-h nyísya*	‘laste isa’

Soome-ugri keskaladel markeeritakse omaja mitmel viisil. Ungari keeles esineb ta kas nominatiivis või harvem daativis, omatava lõpus on aga 3. isiku possessiivsufiks (Abondolo 1998: 32), nt.:

apá-m-(nak a) húg-a ‘mu isa noorem õde’.

Permi keeltes kasutatakse genitiivi, omatava juures võib esineda 3. isiku possessiivsufiks, nt.

sürjakomi: *морт-лӧн пи(ыс)* ‘inimese poeg’.

Permi keeltes esineb omaja ablatiivis kui omatav on lause otsesihitis.

Obiugri keeltes on omaja alati nominatiivis.

Mari keel paneb omaja genitiivi, omatav varustatakse 3. isiku possessiivsufiksiga (Abondolo 1998: 32-33).

C. Lause

Omamistähenduse väljendamiseks kasutavad soome-ugri keeled lauses peamiselt verbi "olema", seega kuuluvad nad "esse"- tüüpi keelte hulka. Nii on see ka – laiemat tausta arvesse võttes – teistes uurali keeltes. Kuid silmapaistvaks erandiks on selles mõttes obiugri ja nganassaani keeled: siin kasutatakse nimelt "omama" verbi (Abondolo 1998: 33).

2.1. Läänemeresoome keelte possessiivsuse väljendamine

A. Morfoloogiline väljendamisviis

Nagu juba mainitud, on iidseks omastussuhete väljendamisviisiks soome-ugri keeltes olnud omastusliidete tarvitamine. Mis puutub läänemeresoome keeltesse, siis kasutatakse omastusliiteid (või possessiivsufikseid) laialt soome kirjakeeles ja murretes; tunduvalt harvemini esinevad nad karjala, vepsa ja isuri keeltes – siin on eriti vähe kasutatavad mitmuse possessiivsufiksid. Vadja keeles ei kasutata neid üldse, omastusliiteid võib siin kohata ainult rahvalauludes. Eesti ja liivi keeltes säilisid vaid mõned omastusliitelised rudimendid peamiselt adverbides, kuigi ka siin on nende esialgne funktsioon täiesti kadunud. (Osnovõ 1975: 62)

Üldise arvamuse järgi on läänemeresoome keeltes omaja mitmust väljendanud tunnus -k, mis oli vastavate possessiivsufiksite lõppkomponendiks; arvatakse, et mitmuse -k on esinenud ka verbi isikulõppudes ja personaalpronoomenites. Tänapäeva keeltes ei esine verbi isikulõppudes k-tunnust kuskil peale idavadja murde. (Laanest 1975: 117-118).

B. Morfoloogilis-süntaktiline väljendamisviis

Atributiivse possessiivsuhete väljendamisviisidest peetakse soome-ugri keeltes iidsemaks sellist konstruktsiooni, kus sidet loova vahendina esines sõnade järjekord. Kaasaegsetes läänemeresoome keeltes võib näha sellise konstruktsiooni mõnesid jälgi: omajat märkiv sõna eelneb omatavat märkivale sõnale. Kuid sõnade järjekord pole

ainsaks omastussuhete edasiandmise elemendiks. Omaja markeeritakse morfoloogiliselt, s.t. ta esineb genitiivis, nt.:

eesti: *tüdruku (gen.) kleit*

Genitiivi käändel on läänemeresoome keeltes possessiivsuse väljendamisel väga lai kasutuspiirkond. Genitiiviga korrelatiivsed on siin possessiivsust väljendavad asesõnalised konstruktsioonid, nt.:

soome: *minun talo*

eesti: *oma maja*

Läänemeresoome genitiivi lõpp **–n** ei esine tänapäeva eesti, vadja ja liivi keeles. Eesti keeles on **–n** lõpu kadu toimunud 16. sajandil (Saari 2004: 311).

C. Süntaktiline väljendamisviis

Levinum possessiivsuse süntaktiline väljendamisviis on esindatud lauses "mihi est"-tüübi konstruktsiooniga, kus omaja markeeritakse pigem koha- kui genitiivikäändega (Abondolo 1998: 33), nt.:

põhja-saami: da-n olbmá-s le-ddji golbma bártni
(See-*gen.* mees-*lok*.on-*mitm. 3.is. minev.* kolm poeg-*gen.*)
'Sellel mehel oli kolm poega';

soome: Tä-llä miehe-llä ol-i kolme poika-a
(See-*ades.* mees-*ades.* on-*ains.3.is. minev.* kolm poeg-*ains. part.*)
'Sellel mehel oli kolm poega'

Harvemini antakse possessiivsust edasi kõrvallausena, kuid selline possessiivsuse edasiandmise viis ei ole siin – nagu ka teistes soome-ugri keeltes – eriti tüüpiline.

2.2. Permi keelte possessiivsuse väljendamine

A. Morfoloogiline väljendamisviis

Permi keeled (sürjakomi, permikomi ja udmurdi) nagu läänemeresoome keeledki kuuluvad soome-ugri keelte hulka.

Võrreldes läänemeresoome keeltega tarvitatakse omastusliited permi keeltes palju rohkem. Enamik nendest omastusformantidest osutub vanade soome-ugri arhetüüpide enam-vähem selgeks jätkuks. Permi keelte ühist omastusliidete süsteemi

rekonstrueeritakse hüpoteetiliselt järgmisel kujul: *-mз, *-tз, *-sз. Omajate mitmuse tunnuseks arvatakse kunagi olevat -k, omatavate mitmusele osutas –n. (Osnovõ 1976: 150)

Omatavate mitmus antakse edasi tavaliste permi keelte nimisõnade mitmuse sufiksitega, mis liituvad sõnatüvele, s.t. paigutuvad vastava mitmusliku või ainsusliku omajale osutava omastusformandi ette, nt.

udmurdi -**jos**: *ужъ-ёс-ы* 'minu tööd'

sürjakomi:-**jas**: *черъ-яс-ным* 'meie kirved'.

Ainsuse vormid on kõikides permi keeltes peaaegu identsed. Peamised erinevused on mitmuse vormides. J. Margi teooria kohaselt on mitmuse vormid ainsusliku omandi puhul olnud *-mVk, *-tVk, *-sVk. Permi keeltes ei esine tunnust -k mitte kuskil.

Kõikides udmurdi keele murretes ja komi keele erinevate murrakute valdavas enamikus toimus ainsuse 1. isiku omastusliite vormi asendus uue vormiga: *-mз > V(j). Algupärane -m on säilinud mõnedes käänetes (Osnovõ 1976: 149), nt.:

udmurdi: *ыжме* 'minu lammast'

sürjakomi: *ыжнам* 'minu lambaga'.

Sürjakomi keele letka murdes on see säilinud ka nominatiivis, kirjakeeles aga esineb see personaalpronoomeni possessiivse käänamise genitiivis: *менам* 'minu oma'. Seega on arvatavasti mõeldav *-mз > *-βз > з muutus permi keeltes.

Udmurdi omastusliidete lõppkonsonandid on muutunud helilisteks: t > d, s > z; see muutus hõlmas osaliselt ka sürjakomi keele murrakuid (nt. 2. is. formant –*ыд*) (Osnovõ 1976: 149).

Erinevalt soome-volga haru keeltest väljendab -n komi keeles omajate mitmust, mitte aga omatavate mitmust (Osnovõ 1974: 275). Ilmselt on see komi keele eriareng.

B. Morfoloogilis-süntaktiline väljendamisviis

Morfoloogiliselt markeeritud konstruktsioonid on udmurdi keeles markeerimatuist palju sagedasemad: omaja esineb kas genitiivi või ablatiivi vormis (juhul kui omatav on lauses otsesihitis), omatav on varustatud possessiivsufiksiga (Csúcs 1998: 295-296). Sama olukord on ka komi keeles, kuid erinevused nende keelte vahel on tingitud omaja elus/elutu tunnusest. Kui udmurdi keeles esinevad nii elutud kui elusad omajad

genitiivis või ablatiivis, siis komi keeles oleks elutute omajate kasutamine genitiivis või ablatiivis kummaline – nende puhul on normaalsem siiski nominatiivne kasutamine, nt.

udmurdi: *корка/лэн* (gen. – elutu omaja) *липет/эз* (ains. 3. is. Px) - 'maja katus'

sürjakomi: *керка* (nom. – elutu omaja) *вевт/ыс* (ains. 3. is. Px) - 'maja katus'

Seega on omaja udmurdi keeles alati kas nominatiivis, genitiivis või ablatiivis, komi keeles aga pole elutu omaja genitiivne ja ablatiivne kasutamine sedavõrd grammatikaliseerunud.

Permi keeltes võivad omastavate asesõnade rolli täita (Osnovõ 1976: 166-167):

1) atribuudi funktsioonis olevad isikulised asesõnad genitiivis ja ablatiivis, nt.:

sürjakomi:	**менам**	'minu' (gen.)	
	тэнсьыд	'sinu'(abl.)	(sõnasõnalt 'sinult')
udmurdi:	**мынам**	'minu' (gen.)	

2) atribuudi funktsioonis olevad "rõhutav-isikulised" asesõnad[1] genitiivis ja ablatiivis, nt.:

sürjakomi:	**аслам**	'minu oma' (gen.)
	ассьым	'minu oma' (abl.)
udmurdi:	**аслаз**	'tema oma' (gen.).

Possessiivpronoomenite rolli võivad permi keeltes täita puhtad asesõnalised tüved, nt.:

sürjakomi:	**<u>ас</u> муын**	'oma maal'
	<u>на</u> керкаын	'nende majas'
	<u>ме</u> киын	'minu käes'
udmurdi:	**<u>мон</u> киын**	'minu käes'.

C. Süntaktiline väljendamisviis

Kaasaegsetes permi keeltes on üks vahendeid atributiivsete omastussuhete edasiandmiseks sõnade järjekord: omaja paigutatakse omatava ette, nt.

komi:	*бать* (nom.) *керка* (nom.)	'isa maja'
udmurdi:	*корка* (nom.) *öс* (nom.)	'maja uks'

[1] Rõhutav-isikuline asesõna (komi keeles — **ас** 'oma') tähendab sama, mida eesti keeles nimetatakse possessiivpronoomeniks (ehk sõna "oma").

Mis puutub possessiivsuse omamistähenduse väljendamisesse lauses, on permi keeled nagu teisedki soome-ugri keeled “mihi est”-tüüpi keeled.

Predikatiivse possessiivsuse predikaadina kasutatakse udmurdi keeles partiklit **вань** (Csúcs 1998: 297), komi keeles vastab sellele verb **эм**. Mõlemas keeles markeeritakse omaja genitiivi käändega.

III. POSSESSIIVSUSE VÄLJENDAMINE EESTI KEELES

1. POSSESSIIVSUSE KUULUMISTÄHENDUSE VÄLJENDAMINE

1.1. Morfoloogiline väljendamisviis

A. Mõnda possessiivsufiksitest

Möödunud aastatuhande esipoolel olevat märgatavalt muutunud Eesti alal kõneldud murrete ehitus. Toimus suur hulk mõjusaid häälikumuutusi ja vormimuutusi, mis hõlmasid enamiku neist murretest ja soodustasid sel moel keele integreerumist, keelelist liitumist. Just sel perioodil olevat toimunud neis murdeis possessiivsufiksite kadu, servaaladel aga võisid nad kauemini püsida (kirderannikumurre, idamurre) (Rätsep 1989: 1510,1516). Kuid tolle aja murrete kohta pole meil mingeid keelelisi näiteid.

Murretes on üksikuid possessiivsufiksite vorme üles kirjutatud sajandi alguses, nt.:

eR *näoldasa* 'oma näo poolest'
kehaldasa 'oma keha poolest'.

Midagi possessiivsufiksitest on säilinud ka vanimates kirjalikes tekstides, nt. Lelowi *szynnu tachtmuβ* 'sinu tahtmine'. (Alvre 1968: 658)

Arvatakse, et kui mingi morfoloogiline element kaob, võib see säilida adverbides, mis on sageli kivistunud vormid. 3. isiku possessiivsufiks on säilinud just mõnedes adverbides (Alvre 1968: 658):

eales, iganes, iseäranis, üksnes, ealdasa.

Omaette suure määrsõnade rühma, mille puhul on võimalik kõnelda otse possessiivse sa-elemendiga tuletusliitest, moodustavad ldasa- ja tasa-sõnad. See tuletisetüüp on murdeti veel elujõuline (Alvre 1968: 658-659). Näiteid:

ealdasa, ruumildasa, kasvuldasa, suurutasa.

Kirjakeeles kasutatavad ldasa- ja tasa- tuletised on oma tähenduse üldnimelt kattuvad: 'millegi poolest, millegi tõttu', nt.:

kasvuldasa 'oma kasvu poolest'
rumalutasa 'oma rumaluse poolest, tõttu'.

Arvan, et eesti -s/-sa komponent määrsõnade rühmas täidab pigem definiitsuse kui possessiivsuse funktsiooni, sest pole tal isikule kuulumise tähendust.

Se-line possessiivsufiks on säilinud pronoomenis *enese* (Alvre 1968: 658).

Vanades rahvalauludes võib esineda possessiivsufikseid:

vennaleni 'minu vennale'

kukke kaapis karvudasa 'oma karvu'.

Oma funktsiooni possessiivsufiksid rahvalauludes ei täida. Nad on levinud tänu värsimõõdule. Isiku eristamine pole neis enam oluline.

Possessiivsufikseid esineb rohkesti Virumaa rahvalauludes; ka Saaremaal ja teistel saartel. Vähe on neid Kesk-Eesti rahvalauludes, Läänemaal. J. Peegli arvamusel algas possessiivsufiksite kadumine eP-keskmurdest, sealt levis Lääne-Eestisse ja siis Mulgi murdesse. Aga see on omaette küsimus, miks enamikus eesti keele murdeis possessiivsufikseid ei esine (vt. Künnap 1999: 443).

B. Kuulumistähenduslikud tuletusliited

Eesti keeles võib possessiivsuse kuulumistähendus olla kaudselt väljendatud erinevate tuletusliidetega. Need on omadussõna ja nimisõna tuletised. Näiteks väljendab suur osa lik-tuletisi omadussõnade puhul seotust mingi valdkonna või alaga, kuuluvust kellelegi või millelegi (Kasik 1996: 134-151), nt.:

riiklik, kohalik, ametlik, majanduslik, keelekorralduslik...

Nimisõnade tuletusliidetest võib mainida isikuliidet -lane, mis märgib isikut päritolu, tegevusala või muu tunnuse, omaduse, suhte järgi, nt.:

sakslane, paidelane, tartlane, londonlane; metslane; luterlane; õpilane...

Isikut mingi ajutise tegevuse järgi märgib line-tuletis, nt.:

suviline, tööline, abiline, pulmaline...

Isikut püsiva tegevusala järgi märgib liide -nik, nt.:

mõisnik, võlgnik, kirjanik, rentnik…

Liitudes seisundi-, koha- või ajamäärsõnadele, aga samuti ka nendega tähenduste poolest sarnaste substantiividele, väljendab ka tuletusliide -ne kuuluvust kas ajaperioodi või kohta, nt.:

ammune, homne, kodune, metsatagune, kivialune, suvine... (Kasik 1996: 134-151)

Kuulumistähendus leidub ka kogu või ala märkivate liidete semantikas, nt.:

kodanikkond, keelkond; andmestik, rõivistu;

haigla, rohtla, tagala jne.

Samalaadseid liiteid on eesti keeles väga palju. Nad osutuvad kaudselt possessiivseteks, sest possessiivne tähendus on nihkunud tagaplaanile.

1.2. Morfoloogilis-süntaktiline väljendamisviis

Eesti keeles on possessiivsuse morfoloogilis-süntaktiline väljendamisviis esitatud asesõnaliste ja nimisõnaliste konstruktsioonidega.

1.2.1. Asesõnalised konstruktsioonid

Kuulumistähendust antakse eesti keeles edasi isikuliste asesõnade omatava käände vormidega (minu, sinu, tema, meie, teie, nende) ja asesõnaga oma. On arvatud, et eesti keeles on soomeugripärane omastusliidete süsteem asendatud nende asesõnadega germaani keelte (alamsaksa ja rootsi) otsesel mõjul. On võimalik, et omastusliited ei esinenudki siin kunagi oma täielikus paradigmas, kuid germaani keelte mõju eesti keele possessiivpronoomenite tarvitamises pole välistatud.

A. Personaalpronoomenid

Väga laialdase kasutamissfääriga just possessiivsuse väljendamisel on eesti keeles personaalpronoomenid genitiivi vormis. Need on:

Ainsuses:	1. is. *minu / mu*	(nt. *minu kleit*)
	2. is. *sinu / su*	(nt. *sinu saapad*)
	3. is. *tema / ta*	(nt. *tema iseloom*)
Mitmuses:	1. is. *meie / me*	(nt. *meie maa*)
	2. is. *teie / te*	(nt. *teie kõne*)
	3. is. *nende*	(nt. *nende hinnad*).

Personaalpronoomenid genitiivis võivad esineda koos possessiivpronoomenitega oma, enda, enese siis, kui tahetakse rõhutada kuuluvust kellelegi või millelegi, koos nad

väljendavadki kuulumistähenduse kõige tugevama astme, nt.: *See raamat on sinu oma.*

B. Possessiivpronoomen *oma*.

Sõnast "oma" eesti keeles on kirjutanud Ülle Viks (1972). Põhiliselt tuntakse oma possessiivpronoomenina. Tavaliselt väidetakse, et possessiivpronoomen laiendab nimisõna ja osutab asja, olendi või olukorra kuuluvust lause alusele. Ülle Viks peab sellist määratlust ebamääraseks. Tema arvates peab lähtuma pronomenalisatsiooni mõistest. Sellele vastavalt võiks possessiivpronoomeni oma üldised esinemistingimused sõnastada järgmiselt: atribuudi positsioonis olev noomen, mis kordab sama lause subjekti, asendatakse transformatsiooni teel possessiivpronoomeniga oma. Näiteks lausele *Sepp pani oma korvi maha* on aluseks lause *Sepp pani sepa korvi maha.* Possessivpronoomenile oma peab seega alati leiduma lähtevorm samas lauses, kellele või millele mingi asi, olend või olukord kuulub.

Peale lause grammatilise subjekti võib possessiivpronoomeni lähtevormiks olla ka loogiline subjekt, nt.:

Mul on vaja oma kotti.

Peetril on mure oma töö pärast.

Sõna "oma" on vägagi mitmekesise kasutamissfääriga. Peale possessiivpronoomeni on tal eristatud veel kolme erinevat sisu, millele vastavalt ta võib kuuluda nelja sõnaliiki. J. V. Veski järgi võib oma olla 1) omastav asesõna (vene keeles *свой*), 2) määrsõna (v. k. *около*), 3) omadussõna (v. k. *собственный*), 4) nimisõna (v. k. *своё, свои*).

Adverbina seostub oma mõõtu või hulka märkiva sõnaga ja tähendab 'umbes', nt.:

Kuusk on oma 40 m kõrge.

Substantiivsel omal võib olla neli erinevat tähendust:

a) 'omandus', nt.: *Raamat on poisi oma.*

b) 'oma seisukoht', nt.: *See poiss juba omast ei tagane.*

c) 'lähedased inimesed', nt.: *Omadega ei tohiks tülli minna.*

d) 'pererahvas', nt.: *Kuusiku omadele tuli see üllatusena.*

'Pererahva' tähenduses kasutatakse sõna oma ainult koos genitiivatribuudiga, mis tähistab üksust, mille juurde vastavad inimesed kuuluvad.

Possessiivpronoomenist kõige raskemini eristatav on oma, mis esineb adjektiivina. Piirid on siin üsna ähmased, mõlemad laiendavad nimisõna ja väljendavad kuuluvust. Võib tekkida kahtlus, kas üldse on alust pidada oma adjektiiviks. Kuid adjektiivse oma olemasolu tõestavad mitmed keelelised faktid.

Esiteks on omal adjektiivina selliseid eritähendusi, mis pronoomeni puhul kõne alla ei tule:

a) 'teatav', 'eriline', nt.: *Oma võlu ja veetlus paitub selleski töös.*

b) 'lähedane', nt.: *Omad inimesed, eks me saa hakkama.*

Omad vitsad peksavad.

Viimases tähenduses on adjektiivne oma kõige lähemal possessiivpronoomenile, mis teatavasti osutab asja, olendi või olukorra kuuluvust kellelegi või millelegi.

Praktiliselt on tekstis sageli raske otsustada, kas tegemist on adjektiivi või possessiivpronoomeniga, sest neil on tähenduse ja kasutamise osas mitmeid kokkupuutepunkte.

Mõnikord võib oma pidada ka nimisõnaliseks asesõnaks. Sel juhul kordab oma mõnda noomenifraasi eelnevast tekstist ja esineb ainult koos genitiivatribuudiga, nt.:

Meie poisse pole ma näinud, aga tehase omad tulid küll vastu.

Niisiis võib sõna oma kuuluda nelja erinevasse sõnaliiki: ta võib olla substantiiv, adjektiiv, adverb ja pronoomen, kusjuures viimase puhul on kaks võimalust: substantiivne pronoomen ja adjektiivne pronoomen, s.t. possessiivpronoomen.

Possessiivpronoomen oma esineb tavaliselt genitiivis. (Viks 1972: 131-137)

C. Possessiivpronoomeni vahekord refleksiivpronoomeniga enese~enda

Possessiivpronoomenile oma on sisuliselt väga lähedane refleksiivpronoomen enese ~ enda (Viks 1972: 131-137). Mõlema lähtevormiks on sama lause subjekt. Ainus erinevus nende vahel on see, et neil on erinevad põhisõnad. Possessiivpronoomen laiendab noomenit, refleksiivpronoomen aga verbi , nt.:

Peeter tõi endale poest uue sulepea.

Peeter võttis laualt oma sulepea.

Mõlemal juhul kuulub sulepea Peetrile.

Kõnekeeles ei tehta alati vahet oma ja enese ~ enda vahel ning sageli võib kuulda selliseid lauseid nagu:

Ma ostsin omale sulepea.

Oma esineb enda asemel kõige sagedamini allatiivis. Ilmselt on üks põhjusi selle käände tähenduses: allatiiv väljendab olendit või eset, kellele või millele midagi tehakse, antakse jne, seega olendit või eset, kellele või millele miski kuuluvaks saab. Et aga possessiivpronoomen just näitabki kuuluvust kellelegi, siis on selge, et allatiivne refleksiivpronoomen võidakse asendada possessiivpronoomeniga.

Ka vastupidine segunemine on võimalik, kuigi seda esineb vähem, nt.:

Sa anna mulle enda raamat, minu oma on kuhugi kadunud.

Selles lauses võib refleksiivpronoomeni kasutamine possessiivpronoomeni positsioonis seletatav rõhutamise taotlusega. Tavaliselt pole aga pronoomenite segunemisel mingit tajutavat põhjust. P. Palmeos märgib (1964), et kõikuvus nende pronoomenite tarvitamises on tingitud sellest, et murretes enese ja oma vahel vahet ei tehta. Murdetausta puudumine pole kõikuvuse ainus põhjus. Teine ja võib-olla olulisem põhjus on nende pronoomenite tähenduslik sarnasus, mis annab seletuse ka sellele, miks neid murretes ei eristata. Ilmselt ei taju keeletarvitaja alati pronoomeneid enese ja oma sisult erinevate pronoomenitena. On muidugi juhtumeid, kus neid iial ära ei segata, nt.:

Peeter ei halasta isegi enda peale.

**Peeter ei halasta isegi oma peale.*

Kuid teatavas piirkonnas moodustavad enese ja oma sisuliselt ühe ja sama pronoomeni. See, et üht kasutatakse verbi laiendina ja teist noomeni laiendina, on ainult kokkuleppeline. (Viks, 1972: 131-137)

Eriliseks rõhutamiseks kasutatakse mõnikord omastava asesõna omaenese või iseoma (EKG 1995), nt.:

Meremees on säärast tormi omaenese nahal küllalt tunda saanud;

Ta nägi seda iseoma silmaga.

1.2.1. Nimisõnalised konstruktsioonid

A. Genitiivi atributiivsed konstruktsioonid

Genitiivi käändel on eesti keeles kaks erinevat süntaktilist põhifunktsiooni: genitiiv vormistab a) objekti ja b) atribuuti (EKG 1995: 52), nt.:

a) Lugesin selle raamatu läbi.

b) See on minu vanaema lauluraamat.

Konstruktsioonid genitiiviga on eesti keeles väga sagedased ja omavad possessiivsuse erinevaid tähendusi. Genitiiviga võib tähistada:

- kuulumist otseses mõttes (nt. *tema silmad*),
- possessori ja teise isiku (või isikute grupi) vahelist suhet (nt. *Peetri kaaslased*), samuti ka sugulus- ja teisi sotsiaalseid suhteid (nt. *Peetri vanemad*),
- terviku osa, samas ka inimese või looma kehaosa (nt. *tooli jalg*),
- possessori ja tegevuse vahelist suhet (nt. *Mari sõit, kalade söömine*),
- possessori ja sotsiumis tema koha vahelist suhet (nt. *kooli direktor*)
- autorlust (nt. *kirjaniku teos, juhataja kõne*),
- possessori ruumilisi ja ajalisi suhteid (nt. *linna poisid*, *hommikumantel*) jne.

B. Allatiivsed, adessiivsed ja ablatiivsed konstruktsioonid

Eesti keeeles võib kohata konstruktsioone, kus possessor esineb teistes käänetes, nt. **allatiivis**:

Vaatas temale näkku (omaja "tema", omatav "nägu")

Ta jäi minule sõbraks (omaja "mina", omatav "sõber")

Allatiivse possessoriga konstruktsioonide üks iseärasusi on see, et süntaktilisest vaatepunktist on possessiiv (ehk possessor) seotud verbiga, kuid semantilisest vaatenurgast on ta seotud omatavaga.

Nii nagu possessiivpronoomen oma ja genitiivi kääne, väljendavad ka allatiivsed, adessiivsed ja ablatiivsed nimisõnakonstruktsioonid kuulumise tähendust. Kuulumist väljendavates konstruktsioonides on põhisõnaks omatav, just sellele langeb grammatiliselt juhtiv roll (sõnaühendis on ta alistaja).

Adessiiv, nt.: *Mul valutab pea.*

omaja "mina"

omatav “pea”

Nagu allatiivi puhulgi, on omaja süntaktiliselt seotud verbiga, kuid semantiliselt omatavaga. Grammatiline alistaja on omatav, järelikult see süntaktiline konstruktsioon väljendab kuulumist.

Sama mõtet võib eesti keeles ütelda teise lausega:

Mul on peavalu.

Kuigi siin on grammatiline alistaja omatav, ei väljenda konstruktsioon antud juhul kuulumist. Adessiivis personaalpronoomen koos verbiga “on” väljendab omamist. Nii et “peavalu” ei kuulu omajale, vaid on omandatud ajutiselt.

Eesti **ablatiivi** käände üheks funktsiooniks võime eristada kuulumise väljendamise:

Emalt varastati trammis vihmavari.

omaja “ema”

omatav “vihmavari”;

Olen temalt ka hiljem kirju saanud.

omaja “tema”

omatav “kirjad”.

Mõlemas konstruktsioonis väljendab ablatiiv kuulumistähendust.

C. Elatiiv possessiivsuse väljendajana

Eesti keeles võib kuulumist väljendada elatiivi kääne, kuid siin pole possessiivse tähenduse edasiandmine peamine (see on väljendatud kaudselt).

Elatiiv, nt.: *üks meessoost teenija*

omaja “meessugu”

omatav “teenija”;

Jüri oli poistest kõige nutikam.

omaja “poisid”

omatav “Jüri”.

Grammatiline alistaja on siin omatav, seega konstruktsioonid väljendavad kuulumist.

D. Possessiivsuse väljendamine liitsõnades

Suur osa eesti liitnimisõnadest koosnevad kahest nimisõnast, mille koosesinemise aluseks on possessiivne suhe (ehk kuuluvusseos), nt.:

lambanahk, vankriratas, sõrmeliiges, koerakuut, mererand, päikesevalgus, kasukakrae...

Kahe lihtsõna liitumisel jääb üks neist põhisõnaks, teine täidab põhisõna täpsustava täiendsõna ülesandeid. Eesti liitsõnades on põhisõna alati järel- ja täiendsõna eesasendis. (Mereste 2000: 179)

Põhisõnana liitsõna koostisse kuuluv sõna tähistab iseseisva lihtsõnana alati suurema mahuga mõistet kui liitsõna, mille koostisse ta kuulub (Mereste 2000: 179). Kuuluvusseost võib tõlgendada järgmiselt: liitsõna kuulub põhisõna koostisse. Täiendsõnaks võivad olla (EKK 2000: 325):

a) omadussõna täis- või lühikujul (nt. *nüüdiskunst, esmaabi, võõrsõna, kaugkõne*),

b) nimisõna nimetavas või omastavas käändes (nt. *sarvloom, juurvili, tütarlaps, loodusuurija; vankriratas, aknaklaas, söögilaud*),

c) verbitüvi (nt. *küsimärk, hõõglamp, purskkaev, triikraud*),

d) muutumatu sõna (nt. *kaaskiri, eelnõu, segapuder*).

Põhimõtteliselt on possessiivse tähenduse korral rööpselt võimalikud ühe- ja samasuguse struktuuriga liitsõna ja sõnaühend. Mõlemal juhul eelneb nimisõnale teine, tunnust väljendav nimisõna genitiivis (vt. EKG 1995: 461), nt.:

Majaehitamine ~ maja ehitamine võttis mult viimase kui sendi.

Tegin vasikanahast ~ vasika nahast kasuka.

Otsest tähenduserinevust siin liitsõna ja sõnaühendi vahel pole. Erinev on pigem see, kui tugevasti possessiivset seost rõhutatakse. Liitsõnas nihkub seose otsene tähendus rohkem tagaplaanile. Sõnaühendi korral on seos rõhutatud ja see hoiab liikmed teineteisest lahus. (EKG 1995: 461).

Võib teha järelduse, et konkreetse, teatud objekti väljendava täiendsõna puhul on eelistatud sõnaühend, nt.:

(Selle) maja ehitamine ei taha edeneda.

Kokku kirjutamisel on väljendatu pigem abstraktne, mõisteline. Mõnikord aga annavad kokku kirjutatud nimisõnad hoopis teist tähendust (nt. *lapsepõlv* ja *lapse põlv*).

Minu meelest toimub eesti keeles sel viisil pidev terminite teke (ehk õigem oleks – terminiteke), ehk abstraheerumine. Näiteks mitmuse omastavaga sõnaühendi asemel (mis oleks konkreetsema tähendusega) eelistatakse ainsuse omastavaga liitsõna, nt.:

loengute sari => loengusari

lihaste põletik => lihasepõletik

autode hooldus => autohooldus.

Tavaliselt eesti keeles genitiivne ja nominatiivne liitsõnamoodustus esineb keelekasutuses variantsena (EKG 1995: 462). Possessiivse tähendusega nimetustel on liitumine genitiivne, nominatiivseid näiteid on raske leida, nt.:

treeneritöö, autoriõigus, suunanäitur, naistepesu, meestelaul, toolijalg...

1.3. SÜNTAKTILINE VÄLJENDAMISVIIS

A. Nominatiivne sõnaliitmine

Arvatavasti peab vaatlema nominatiivse liitumisega liitsõnu kui possessiivsust süntaktiliselt väljendavaid konstruktsioone, sest põhimõtteliselt väljendab siin possessiivsust ainult süntaktiline järjekord.

Nominatiivne sõnaliitmine esineb eesti keeles harvem (EKG I 1995: 457-476). Võib täheldada, et possessiivne tähendus esineb nominatiivse liitumise puhul veel nõrgemini kui genitiivsel liitumisel. Nominatiivne liitumine esineb taimede ja loomade nimetustes, näiteks *sügislill, metssiga.* Esmapilgul võib tunduda, et mingit possessiivset tähendust neis polegi, kuid see esineb siiski nende sõnade semantikas. Veel mõningaid näiteid:

neegerlaulja, okaspuu, kilpkonn, sarvloom, vesiveski...

Minu meelest ristuvad possessiivsuse kuulumistähendus ja omamistähendus neis sõnades, nt. *okaspuu* on nii "okastega puu" (sisaldab omamistähenduse momendi) kui ka "okaspuude liiki kuuluv puu" (sisaldab kuulumistähenduse momendi).

B. Lause

Kuulumistähenduslikke possessiivsuhteid võib arvatavasti iga keel anda edasi atributiivse kõrvallause abil. Nii on see ka eesti keeles, kuid siin kasutatakse neid märksa vähem kui näiteks vene keeles. Näited:

Kirjutuslaud, mis kuulub mulle, … = *'minu kirjutuslaud';*

Kirjutuslaud, mille taga ma istun, … = *'minu kirjutuslaud';*

Buss, millega ma tavaliselt tulen tööle, … = *'minu buss';*

Eksam, mida ma pean sooritama, … = *'minu eksam'.*

Kuulumistähendust väljendab eesti keeles verb **kuuluma**, nt.:

Raamat kuulub sinule.

Omaja esineb nominatiivis, omatav "raamat" on allatiivis.

2. POSSESSIIVSUSE OMAMISTÄHENDUSE VÄLJENDAMINE

2.1. Morfoloogiline väljendamisviis

Eesti keeles on mitmeid possessiivse tähendusega tuletusliiteid, mille puhul possessiivsus on põhiline või ainus tähendusvahekord tuletise ja alussõna vahel (Kasik 1996: 134). Need on peamiselt nimisõnaliited. Omamistähenduslike omadussõnalisi possessiivkonstruktsioone vaatlevad mõned uurijad kui kaudse possessiivse tähendusega konstruktsioone (vt. Kategorija 1989: 161).

Kõige rohkem on omamistähenduslikke tuletisi -ne ja -line liidetega, kuigi neil liidetel on ka muid funktsioone. Vaatleme neid liiteid.

- ne-tuletis võib märkida välist kokkupuudet nimetatud ainega, selle sisaldust või täielikku koosnevust, nt.:

  savine, vesine, asfaldine, võine; vihane, tõbine, moodne…

  Tuletise possessiivne tähendus on selgemini märgatav siis, kui alussõnaks on konkreetsema tähendusega nimisõnad, nt:

  allikane (maa), võsane (maastik), sinisilmne…

- Suur hulk konkreetsetest nimisõnadest moodustatud line-adjektiivid osutab alussõnaga tähistatu olemasolu ja assotseerub komitatiiviga. Tuletis viitab tavaliselt mingi füüsilise, välise tunnuse olemasolule, nt.:

  lilleline, soomuseline…

  Eriti rohkesti on selles tähendusrühmas liitsõnalisi tuletisi, kus ilmneb kvalifikatiivne tunnus, ka sel juhul on tegemist kaudselt väljendatud omamistähendusega, nt.:

kõrgekontsaline, mustanahaline, pikajuukseline…

- Tähenduselt on possessiivsed ka enamik s-tuletisi. Nad märgivad mingi tunnuse olemasolu, mida väljendab alussõna, nt.:

  ilus, lõbus, mõnus, armas, aus, kuulus…

  s-liide on tänapäeval ebaproduktiivne.

- kas-tuletis on samuti possessiivse tähendusega. Substantiivitüvel põhinevad kas-tuletised märgivad esmajoones alussõnaga märgitu omamist, kusjuures erivarjundina lisandub alussõnaga märgitud omaduse või asja rohkuse rõhutamine. Alussõnaga tähistatud osa võib olla keskmisest rohkem arenenud, nt.:

  sabakas, lehekas, kerekas; arukas, andekas, isekas; mahlakas, vürtsikas.

  Adjektiivsed kas-tuletised on otse vastupidise tähendusega kui substantiivitüvelised: nad osutavad, et juursõnaga märgitud omadust esineb keskmiselt vähemal määral, nt.:

  punakas, kreemikas, mõrukas, vanakas…

- -tu on karitiivliide, tuletised tähistavad alussõnaga märgitu puudumist. Seega kuuluvad needki tuletised omamistuletiste hulka, olles opositsioonis -kas ja -line tuletistega, nt.:

  hooletu, abitu, sõnatu, meeletu, kodutu…

- Tähenduselt on possessiivsed ka ik-tuletised, kuid need ei ole tänapäeval produktiivsed, nt.:

  isemeelik, joonik, mügarik…

- lik-tuletised väljendavad alussõnaga tähistatu olemasolu ja assotseeruvad komitatiiviga, nt.:

  korralik, õnnelik, põhjalik, kasulik, heasüdamlik…(Kasik 1996)

Minu meelest väljendavad ühed nendest liidetest omamist otsesemalt (näiteks liited -ne, -line, -s, -lik) ja teised kaudsemalt (-kas, -tu, -ik). Üldiselt on aga tuletiste possessiivne tähendus (antud juhul omamine) nihkunud tagaplaanile: peamiseks on saanud mitte omamine, vaid omadus.

Otseselt väljendavad eesti keeles omamistähendust sellised verbid nagu *omama*, *on (olemas)*, *hankima*, *tarnima*, *saama*, *võitma*, *varastama*, *teenima*, *leidma*, *kaotama*, *andma* jne.

Kaudselt väljendatud omamistähendus peitub paljude verbide semantikas. Nii näiteks instrumentatiivsetes verbides, mille tuletusalused substantiivid tähistavad vahendit, millega tegevusobjekt varustatakse, mis talle lisatakse, nt.: sõrmustama, vööta ma, rõivastama jne; ka abstraktsetest objektidest tuletatud verbides, nt. julgustama (ehk "andma julgust"), õigustama (ehk "andma õigust"), panustama (ehk "andma panust"), mõjutama (ehk "andma mõju"), nummerdama, suhkurdama, pulbristama jne.

2.2. MORFOLOOGILIS-SÜNTAKTILINE VÄLJENDAMISVIIS

Possessiivsuse omamistähendust võivad edasi anda inessiivis, komitatiivis ja abessiivis omatavaga konstruktsioonid. Näiteid:

Inessiiv, nt.: *jopes naine*

omaja "naine"

omatav "jope"

Grammatiline alistaja on possessor (e. omaja), konstruktsioon väljendab omamist.

Komitatiiv, nt.: *vanamees kotiga*

omaja "vanamees"

omatav "kott"

Grammatiline alistaja on omaja, konstruktsioon väljendab omamist.

tütarlaps pikkade juustega

omaja "tütarlaps"

omatav "juuksed"

Omaja osutub grammatiliseks alistajaks, konstruktsioon väljendab omamist, kuid peale possessiivse tähenduse esineb siin kvalifikatiivne tähendus ("pikad juuksed").

Abessiiv, nt.: *kõrvata tass*

omaja "tass"

omatav "kõrv"

Antud juhul on meil tegemist omamise eitusega. Omamise eitus on possessiivsuse kategooria üks alaliike – just eseme või tunnuse mitteomamise tähistamiseks. Eesti keeles väljendab mitteomamist abessiivi käände lõpp -ta, võib esineda ka kaassõna ilma, nt.: *(ilma) esileheta töö.*

Nii nagu omamist väljendavate tuletiste puhul, on meil tegemist kaudselt väljendatud possessiivsusega.

2.3. SÜNTAKTILINE VÄLJENDAMISVIIS

A. Omamistähenduse väljendamine lauses

Eesti keel, nagu teisedki soome-ugri keeled, on "mihi est"-tüüpi keel. Vastavalt eristatakse "habeo"-keeli ja "mihi est"-keeli. Võrreldes indoeuroopa keeltega (v.a. vene ja läti) kasutatakse eesti keeles põhilise possessiivkonstruktsiooni koosseisus "mihi est"-tüüpi verbi. Eesti keeles hõlmab **olema** verb laia tähendusspektri. Selle verbi ainsuse 3. isiku vorm saab väljendada:

1) identsust, identifitseerimist (olles sideverbina), nt.:

Tema on üliõpilane.

2) eksisteerimist, olemasolu (e. eksistentsiaalsust), nt.:

Jumal on (olemas).

3) omamist, nt.:

Mul on vend.

4) seisundit, nt.:

Temal on palav. Klaas on katki.

5) lokaliseerimist, nt.:

Leib on kapis.

6) aspekti (olles abiverbina), nt.:

Ta on söönud (perfekt ehk lõpetatud tegevus)

Ta on söömas (progressiivne ehk kestav tegevus)

Ta on söömata (imperfekt ehk lõpetamata tegevus)

7) Mineviku, oleviku (ka tuleviku) aega, nt.:

Ta oli loengul (minevik)

Ta on loengul (olevik)

Kus on ta homme? Ta on loengul (kontekstist sõltuvalt ka tulevik).

Eesti keeles koosneb peamine omamistähendust väljendav tegusõnakonstruktsioon verbist **on** või **on olemas**, possessorist adessiivis ning omatavast nominatiivis, nt.:

Temal on laps.

Omatav võib olla ka partitiivis, nt.:

Neil on kaks last.

Possessor esineb tavaliselt väliskohakäändes – adessiivis.

Väliskohakäänete kasutus lauses habitiivadverbiaalidena

Valdav osa eesti keele väliskohakäänete kasutustest tekstis on sellised, mida võib liigitada habitiivadverbiaali alla (Vainik 1995). Kolmes suunaaspektis – latiivsena, lokatiivsena ja separatiivsena – väljendatakse otsesemalt või kaudsemalt omandusega seotud asjaolusid (Vainik 1995), nt.:

otsesemalt: *Mu-l on auto.*
Pärandasin auto poja-le.
Selle auto olin ostnud tuttavate-lt.

kaudsemalt: *Mu-l on auto rikkis.*
Mihkli-le langes õnn sülle.
Minu-lt ei kuule te midagi.

Selliseid habitiivadverbiaale peetakse nn. lokaliseerivateks adverbiaalideks, mis nagu koha- ja ajamääruski lokaliseerib aluse, sihitise või kogu lausega tähistatu mitte koha või aja, vaid omaja suhtes.

Eriti produktiivne on lokatiivne väliskohakääne – adessiiv, seda eelkõige isikuliste asesõnade ja nimedega (*mu-l, su-l, ta-l, mei-l, tei-l, nei-l, Mari-l, Jüri-l jne.*), kuna adessiiv kuulub **olema** verbi laiendina kohustusliku elemendina kahe produktiivse lausetüübi, omaja- ja kogejalause koosseisu. Neis lausetüüpides tähistab adessiivivormiline adverbiaal semantlilist subjekti – vastavalt kas Omajat või Kogejat, nt::

Lapsel on aabits.
Mul on palav.

Huvitav on tähele panna tähenduslikku vahet adessiivi ja allatiiviga väljendatud Benefitsiendi ja Kogeja rollides, vrd.:

Mul juhtus äpardus. – Mulle sündis äpardus.
Maril sündis tütar. – Marile sündis tütar.

Adessiivi kasutamise korral tõlgendub omaja viimistlus tegevussubjektina, s.t., kuigi väljendatud vaid situatsiooni possessiivse taustana, on ta vastutav selle kasu või kahju eest, mis tema mõjupiirkonnas aset leiab.

Allatiivi kasutamise korral tõlgendub omaja viimistlus pigem energiavoo mitteaktiivse lõpp-punktina, kellele lihtsalt midagi osaks langeb, ilma et ta ise situatsioonis aktiivselt osaleks või vastutust kannaks.

Nagu näha, on väliskohakäänete kasutusala semantlilselt märksa laiem, kui seda eeldaks kohatähendus. Silma on hakanud väliskohakäänete laialdane kasutamine omandussuhte (nt. *Mul on raamat*), seisundi (nt. *Lapsel on igav*) jne väljendamiseks. (Vainik 1995)

Eesti keel on predikatiivse possessiivsuse väljendamiseks grammatikaliseerinud Asukoha skeemi: lokatiivse tähendusega *l on saanud grammatikalisatsiooni protsessis possessiivse tähenduse, nt.:

Laual on raamat - koha tähendus

Minul on raamat - possessiivne tähendus

Predikaadina esinev verbi "olema" 3. isiku vorm on seostub minu meelest samuti kohatähendusega: kui me moodustame sellelt küsimuse, kõlaks see järgmiselt: on *kus?* (mitte: on *mida*?). Kui me moodustame küsimuse eksistentsiaalse tähendusega verbile, siis kõlaks see ikka "lokatiivsena": on *(kus?→)* olemas.

Peaaegu kõiki possessiivsuse liike saab eesti keeles väljendada konstruktsioon verbi "olema" 3. isiku vormiga (on) ja adessiivis omajaga:

- Füüsiline kuulumus: *Maril on saapad jalas.*
  Minul on pliiats kaasas.
  Emal on kübar peas.
- Ajutine kuulumus: *Maril on (minu) raha.*
  Emal on tööd.
  Temal on auto (tööle sõitmiseks).
- Alatine kuulumus: *Maril on auto (see kuulub temale).*
  Raamat on minu oma.
- Lahutamatu kuulumus: *Maril on õde.*

Sinul on ilus nimi.

- Abstraktne kuulumus: *Maril on hea.*
  Emal on aega.
- Elutu lahutamatu kuulumus: *Majal on neli akent.*
  Kapil on kaks ust.

* Elutu lahutatav kuulumus: *Oksal on vares.*
Laual on raamatud.

On märgata, et eesti keeles seostub elutu lahutatav kuulumus siiski koha, mitte vaid possessiivse tähendusega. Kuigi B. Heine on seda kuulumuse liiki eristanud, arvan ma, et see võiks sobida pigem "omama"-tüüpi keeltele, kus on grammatikaliseerunud Tegevuse skeem, või mõne muu skeemi grammatikaliseerunud keelele, kus elutu lahutatav kuulumus seostub possessiivse tähendusega. Mõistetavalt ei saa me vastutada kõikide maailma keelte eest, seega jääb Heine elutu lahutatava kuulumuse eristamine õigustatuks.

Lahutamatu ja lahutatava kuulumuse eristamine ei leia eesti keeles morfoloogilist vormistamist. Mõlema liigi jaoks kasutatakse samu predikatiivseid (nt. *mul on hääl*, *mul on vend* ↔ *mul on auto*) ja atributiivseid (nt. *minu hääl*, *minu vend* ↔ *minu auto*) konstruktsioone. Kõik objektid mõtestatakse siin ühel või teisel määral "lahutatavatena".

3. VAHEKOKKUVÕTE

Kuulumistähenduse väljendamine

Tänapäeva eesti keeles moodustavad atributiivse possessiivsuse välja tuuma personaalpronoomenid genitiivis. Personaalpronoomenid genitiivis moodustavad koos asesõnaga **oma** kuulumistähenduse kõige tugevama astme:

minu oma	**meie oma**
sinu oma	**teie oma**
tema oma	**nende oma**

Asesõnaga **oma** on samalaadsed ka asesõnad **enda** (**iseoma**, **omaenese**).

Kuulumistähenduse neutraalne väljendaja on noomen genitiivis atribuudi funktsioonis. Genitiivi käändel on possessiivsuse väljendamisel väga lai kasutuspiirkond.

Kõrvallausega kuulumise väljendamine pole eesti keelele eriti tüüpiline.

Kuulumistähendust väljendavad kaudselt tuletusliited -lik, -ne, -line ja -lane ning elatiivi kääne. Liitsõnades on kuulumistähendus samuti tagaplaanile nihkunud.

Omamistähenduse väljendamine

Kui kuulumistähendust väljendatakse peamiselt morfoloogilis-süntaktilistes konstruktsioonides, siis omamistähendus on edasi antud süntaktilistes konstruktsioonides, kus tuuma moodustab verb **on** (verbi **olema** 3. isiku vorm) koos habitiivadverbiaalidega. Adessiivi kääne on omamise väljendamisel väga produktiivne.

Peale verbide **on, on olemas** leidub eesti keeles verbe nagu **valdama, omama**, **evima**, mis otseselt väljendavad omamist. Aga need ei ole suure esinemissagedusega. Seega võib väita, et eesti keel kuulub "mihi est" keelte tüüpi.

Peamise predikatiivse possessiivsuse väljendamiseks on eesti keeles grammatikaliseerunud Asukoha lähteskeem: lokatiivne -l on saanud possessiivse tähenduse, predikaat on seostub samuti koha tähendusega. Asukoha skeem on grammatikaliseerunud kõigi seitsme possessiivsuse liigi väljendamiseks, sellest on saanud üks ja peamine predikatiivne possessiivne konstruktsioon. Lahutamatu ja lahutatava kuulumise eristamine ei leia keeles grammatikaliseerumist.

Eesti atributiivne possessiivne konstruktsioon kujutab endast genitiivi skeemi, mis ei ole morfoloogiliselt vormistatud. Enne 16. saj. on siin esinenud *-n -genitiiv. On võimalik, et *-n -genitiiv, nii nagu praegune possessiivne -l, oli tekkinud kohatähenduslikust elemendist. Võrreldes *-l formandiga, *-n on primaarne possessiivsuhete väljendaja, see võis tähendada inimesele "maksimaalselt lähedasemat ruumi", võib-olla isegi enda esialgset teadvustamist justkui "siseruumina". Tõestuseks on minu arvates isikuliste asesõnade vormid *mina* ja *sina*, kus iidne *-n on säilinud: **minä* võis tähendada "mind kui minule kõige lähedasemat ruumi", umbes nagu "ruumi minu sees". *-l on tulnud kasutusele hiljem, siis, kui inimese teadvus hakkas avastama "uusi ruume", ruumi ettekujutus hakkas laienema:

> **minä* ("ruum minu sees") → **minun* ("minule kõige lähedasem ruum")
>
> **minul* ("ruum minu lähedal, kuid mitte enam kõige lähedasem ega sisemine ruum").

Vastavusi leiame ka adverbides *siin* ("kõige lähedasem ruum") ja *seal* (vastanduses esimesele, kaugem ruum).

Kokkuvõtvalt, tänapäeval me näeme, kuidas possessiivne -l puutub kokku lokatiivse *-l elemendiga. Analoogne võis lugu olla eesti keelest kadunud *-n genitiivi markeerijaga: inimese siseruumi tähendajana võis ta läänemeresoome keeltes hakata vormistama possessiivseid suhteid: **minä* → **minun*.

On arvatud, et *-n formant on isikulistes asesõnades olnud toonitava funktsiooniga element (Osnovõ 1974: 379). Arvan, et see seostub pigem "sisemise ruumi" funktsiooniga ehk inimese enda esialgne teadvustamine "sisemise ruumina". On võimalik, et niisuguse esialgse mõtlemisega, kus ruumi ettekujutus on olnud "ainuke", "sisemine", seega – suletud, võisid kõik objektid olla esialgu mõtestatud kui "lahutamatud". Ruumi kognitiivne laienemine võis tuua keelde lahutatavate lahutamatutest diferentseerumist. Kuid selline protsess võis toimuda tuhandeid aastaid tagasi, ja mõistetavalt ei ole meil selle kohta mingeid tõestusi. Seega ei saa väita, et kõik just nii toimuski.

Eesti keele omamistähendust väljendaval "olema" verbi 3. isiku vormil on leidub peale possessiivse mitmeid teisi funktsioone: see saab väljendada lokaliseerimist, eksisteerimist, seisundit. On -vormist on saanud koopula ja ühtlasi ka aspekti ja aja

markeerija, mis räägib selle vormi tugevast abstraheerumisest.

Rääkides kaudselt väljendatud omamistähendusest, väärivad märkimist omadussõna tuletusliited -ne, -line, -lik, -s, -kas, -tu, -ik; omatavaga inessiivis, komitatiivis ja abessiivis nimisõnakonstruktsioonid; konstruktsioonid kaassõnadega ilma, kaasas, juures, käes, poolest jt.

IV. POSSESSIIVSUSE VÄLJENDAMINE SÜRJAKOMI KEELES

1. POSSESSIIVSUSE KUULUMISTÄHENDUSE VÄLJENDAMINE

Komi keelte, nagu ka mõnede teiste soome-ugri ja turgi keelte, iseärasuseks on see, et samaaegselt kasutatakse kahte possessiivsuse väljendamise vahendit, millest üks on tavaliselt possessiivsufiks (ehk omastusliide) (Nekrassova 1995: 75).

Peamised kuulumistähenduse väljendamise juhtumid on sürjakomi keeles (edaspidi lihtsalt komi keeles) järgmised (Nekrassova 1995: 75-76):

1) isikuline asesõna genitiivis ja nimisõna omastusliitega, nt.:

Абу йӧй вӧлӧма миян пӧльʼным.

'Meie vanaisa polnud rumal'.

2) rõhutav-isikuline asesõna genitiivis ja nimisõna omastusliitega, nt.:

асʼлам мамʼӧй

'minu oma ema'

3) nimisõna genitiivis ja teine nimisõna omastusliitega, nt.:

мортʼлӧн олӧмʼыс

'inimese elu'

4) nimisõna (või kas isikuline või rõhutav-isikuline asesõna) ablatiivis ja nimisõna omastusliitega akusatiivis, nt.:

батьʼлысь (nimis. abl.) *чойʼсӧ* (nimis. akus.)

'minu isa õde (-partitiivis)'

5) mõnikord võib kohata semantiliselt paralleelsete isikuliste ja rõhutav-isikuliste asesõnade samaaegset kasutamist omastusliitega varustatud nimisõnaga, nt.:

Аслас сылӧн тшупӧдʼыс эз менам кодь шыльыдӧн ло.

'Tema oma täke ei tulnud sama sile välja nagu minu oma.'

6) kuulumisfunktsiooni võib edasi anda ka sõnade süntaktiline järjekord, nt.:

морт ки 'inimese käsi'

вок керка ‘venna maja’.

Mõlemad nimisõnad neis sõnaühendites on nominatiivis, esimene nimisõna täidab atribuudi funktsiooni ning osutub seega omajaks.

Peamiste kuulumistähendust väljendavate vahendite vaatlemise järel võime teha järelduse, et possessiivsuse välja tuuma kõikide funktsionaalsete ja semantiliste tunnuste järgi moodustavad komi keeles omastusliited (ehk possessiivsufiksid), millega ristuvad teised antud välja komponendid. (Nekrassova 1995: 77)

1.1. MORFOLOOGILINE VÄLJENDAMISVIIS

1.1.1. Possessiivsufiksid komi keeles

Meenutame, et possessiivsufiksite grammatiliseks tähenduseks on näidata objektidevahelisi omastavaid (aga komi keeles ka osutavaid) seoseid. Selline seos (või suhe) moodustub kahe objekti — omaja ja omatava — vahel, nt. *вок/öй* ‘mu vend’ — antud juhul on omatav sõna “vend”, possessorile osutab aga ainsuse 1. isiku omastusliide (s.t. “minu”).

Erinevates kombinatsioonides esinevad ühe omatava puhul possessiivsufiksid kuues vormis (Fedjunjova, Tsõpanov 1992: 17):

	Ainsus	Mitmus
1. is.	*вок/öй* ‘minu vend’	*вок/ным* ‘meie vend’
2. is.	*вок/ыд* ‘sinu vend’	*вок/ныд* ‘teie vend’
3. is.	*вок/ыс* ‘tema vend’	*вок/ныс* ‘nende vend’

Mitme omatava väljendamiseks paigutatakse omastusliite ette nimisõnade mitmuse sufiks -яс (Fedjunjova, Tsõpanov 1992: 18):, nt.:

	Ainsus	Mitmus
1. is.	*вокъ/яс/öй* ‘minu vennad’	*вокъ/яс/ным* ‘meie vennad’
2. is.	*вокъ/яс/ыд* ‘sinu vennad’	*вокъ/яс/ныд* ‘teie vennad’
3. is.	*вокъ/яс/ыс* ‘tema vennad’	*вокъ/яс/ныс* ‘nende vennad’

Omastusliidetel on komi keeles kaks suuremat funktsiooni: omastav ja osutav (Fedjunjova, Tsõpanov 1992: 18).

A. Possessiivsufiksite funktsioonid.

Omastav (e. possessiivne) funktsioon ilmneb siis, kui räägitakse subjekti lahutamatust omandusest

a) sugulust tähistavates sõnades, nt.:

Вок/ыс/лӧн вӧлі кык пи.

'Tema vennal oli kaks poega.'

Мам/ыд/лысь юась.

'Küsi (oma) emalt.'

b) kehaosi tähistavates sõnades, nt..

Кок/ӧй висьӧ.

'Mul jalg valutab.'

c) rõivaesemeid, jalatseid ning ehteid tähistavates sõnades, nt.:

Кӧмалі выль сапӧг/ӧс.

'Panin jalga oma uued saapad.'

d) inimese tuju, enesetunnet ning emotsionaalset seisundit tähistavates sõnades, nt.:

Повзьӧм/ыс/ла эз куж бура висьтавны.

'Ta oma ehmumise tõttu ei saanud hästi (õigesti) ütelda.'

e) sõnades, mis väljendavad elutu objekti osi või selle iseloomustust, nt.:

Пожӧм йывъяс/ыс

'Mändide (oma) ladvad.'

Пызанысьлӧн пасьта/ыс

'Laua (oma) laius.'

Omastav funktsioon on ilmne ka juhul, kui objekt on omandatud ajutiselt. Sellistena võivad esineda ükskõik missugused objektid (Fedjunjova, Tsõpanov 1992: 18), nt.:

Турун/ным пуктытӧм.

'Meie hein on niitmata'

Мӧск/ыд лысьтытӧм.

'Sinu lehm on lüpsmata.'

Письмӧ/тӧ мӧдӧді тӧрыт.

'Sinu kirja saatsin eile.'

Comment:

Omastav funktsioon on tugevalt seotud osutavaga. Sest kui inimene ütleb *мöскöй менам* ‘lehm on minu oma’, see osutab selle looma heale tundmisele, et inimene ei näe teda esimest korda. Kui jutt käib kellegi esemest või asjast, siis saadakse aru nii, et rääkija mõistab selle all konkreetset, kellelegi kuuluvat asja. Niimoodi sisaldab iga omastusliide endas ka osutavat funktsiooni. Kuid mõnikord on see tähendus palju võimsam kui omastav tähendus. Sel juhul võib rääkida ainult osutavast tähendusest. (Fedjunjova, Tsõpanov 1992: 18)

Osutava tähendusega on ainsuse 2. (**-ыд**) ja 3. (**-ыс**) isiku vormid siis, kui juttu on konkreetsest esemest või asjast ning omastusliide on seotud

a) loodusnähtusi tähistavate sõnadega, nt.:

Лымй/ыс сылöма нин.

‘Lumi on juba ära sulanud.’

b) ajaperioodi tähistavate sõnadega, nt.:

Вой/ыс шоныд да лöнь.

‘Öö on soe ja tasa.’

c) situatsioonidega, kus on vaja täpsustada mõtet, anda ekspressiivsust juurde, nt.:

А номй/ыс, номй/ыс сэні!

‘Sääski, sääski seal!’

(ehk ‘Nii palju sääski seal on!’). (Fedjunjova, Tsõpanov 1992: 18)

Ka udmurdi keeles täidavad ainsuse 2. ja 3. isiku possessiivsufiksid peale possessiivse ka osutava funktsiooni (Winkler 2001: 28-29). Tähelepandav, et definiitne funktsioon esineb melaneesia keelte 3. isiku possessiivsufiksil vastandis 1. ja 2. isiku omadega (Kategorija 77: 239). Arvatavasti pole see üksnes permi keelte omadus, possessiivsufiksite funktsionaalsed paralleelid viivad uurali keeltest kaugele eemale.

Omastusliidete kategooria on komi keeles regulaarne. See tähendab, et see võib liituda ükskõik missugusele nimisõnale, osutavas funktsioonis (ainsuse 2. ja 3. isiku formandid) aga ka teistele sõnaliikidele (Fedjunjova, Tsõpanov 1992: 19), nt.:

a) arvsõnale, nt.:

Кык/ыс на пöвстысь рочöсь.

‘Kaks nendest on venelased.’

b) asesõnale, nt.:

Мый/ыс сӧмын абу тані!

'Mida kõike siin ei ole!'

c) tegevusnimele, nt.:

Мунны/сӧ оз вермы

'Tema ei saa minna (käia)'

d) gerundiivile, nt.:

Гортас восьлаліг/ас

'Tema koju sammudes'

e) määrsõnale, nt.:

Ловъя-вывсьы/ныс асьнысӧ гуавлӧмаӧсь. (чудь)

'Elusalt end maeti (tšuudid).'

f) tagasõnale, nt.:

Босьті пызан вył/ысь паньӧс.

'Võtsin laualt oma lusika.'

(sõnasõnalt 'Võtsin minu laua pealt oma lusika'.)

Ainsuse 2. ja 3. isiku vormid võivad osutavas funktsioonis teineteist asendada, nt.:

Юас ва/ыд кӧдзыд 'Jões on vesi külm'

Юас ва/ыс кӧдзыд 'Jões on vesi külm'.

Kuid nende kahe lause tähendustes on ikkagi väike vahe. Ainsuse 2. isiku sufiksi juures (esimene lause) on täpsustav, intiimne varjund, mis muudab kõnetooni rääkijatele lähedasemaks. Ainsuse 3. isiku possessiivsufiksil intiimse varjundiga tähendust ei ole. (Fedjunjova, Tsõpanov 1992: 19)

Peale nende kahe põhifunktsiooni võivad lauses esineda ka **teised omastusliidete funktsioonid** (Fedjunjova, Tsõpanov 1992: 19):

1) ainsuse 1. isiku sufiks võib kanda hellitlustähendust, nt.:

Козй/ӧй, козй/ӧй, мый сулалан,

Ме ӧд тэнӧ пӧрӧда.

'Kuuseke, kuuseke, miks sa seisad,

Ma paiskan ju su maha.'

2) ainsuse 2. isik võib võtta üldistava funktsiooni, mis kaotas oma omastav-osutavaid tähendusi. See funktsioon ilmneb kõige rohkem kõnekäändudes ja püsiühendites. Nt.:

Миян морт/ыд быдторйö велалöма.

'Meie inimene on kõigeks ära õpitud (harjunud).'

B. Omastusliiteline käänamine

Nimisõna võib omastusliitega deklineerida, seega võib moodustada omastusliitelist käänamist (vt lisa). Selle käänamise moodustusprintsiip on järgmine: kõik 6 vormi (-öй, -ыд, -ыс, -ным, -ныд, -ныс) liituvad (või ühtuvad) käändesufiksitega.

Omastusliitelise käänamise kolm moodustusviisi

Komi keeles on omastusliitelisel käänamisel kolm moodustusviisi (Fedjunjova, Tsõpanov 1992: 21-22):

1) nominatiivis, genitiivis, ablatiivis, daativis, komitatiivis, konsekutiivis; ainsuse 1. isiku abessiivis, aproksimatiivis ja egressiivis; mitmuse 2. ja 3. isiku aproksimatiivis paigutub omastusliide käändesufiksi ette (PxCx). Selliseid vorme on kõige rohkem (~ 41). Mõnel neist vormidest võib olla ka paralleelne moodustusviis (nii PxCx kui ka CxPx).
2) abessiivis (peale ainsuse 1. isiku, ainsuse 2. ja 3. isiku ning mitmuse 1. isiku aproksimatiivis, egressiivis (peale ainsuse 1. isiku), prolatiivis ja teminatiivis on moodustuse järjekord vastupidine: sõnatüvele liitub enne käändesufiks, seejärel possessiivsufiks (CxPx). Selliseid vorme on ~ 25.
3) akusatiivis, instrumentaalis, inessiivis, illatiivis, elatiivis kasutatakse hoopis teisi sufikseid. See mudel on küllalt omapärane, sest mõlemad sufiksid (omastus- ja käände-) on sulanud ühte lahutamatusse vormi. Sellele aitas tõenäoliselt kaasa sõna kokkutõmbumine, mida võib hästi näha elatiivis:

   -**ысь** (elatiivi Cx) + -**ым** (ainsuse 1. is. Px) = -**сьым**

   -**ысь** (elatiivi Cx) + -**ыд** (ainsuse 2. is. Px) = -**сьыд**

   -ысь (elatiivi Cx) + -**ыс** (ainsuse 3. is. Px) = -**сьыс**

   Illatiiv võis kujuneda järgmisel viisil:

   -**ö** (illatiivi Cx) + -**ым** (ainsuse 1. is. Px) = -**ам**

-ö (illatiivi Cx) + -**ыд** (ainsuse 2. is. Px) = -**ад**

-ö (illatiivi Cx) + -**ыс** (ainsuse 3. is. Px) = -**ас**

Analoogiliselt moodustus instrumentaal:

-**ön** (instrumentaali Cx) + -**ым** (ainsuse 1. is. Px) = -**нам**

-**ön** (instrumentaali Cx) + -**ыд** (ainsuse 2. is. Px) = -**над**

-ön (instrumentaali Cx) + -**ыс** (ainsuse 3. is. Px) = -**нас.** (Fedjunjova, Tsõpanov 1992: 21-22)

Raskem on ütelda, kuidas tekkisid akusatiivi ja inessiivi vormid. V. I. Lõtkini arvates (viidatud Fedjunjova, Tsõpanov 1992: 22 järgi) esines soome-ugri keeleperioodi ajal akusatiivi lõpp -**m**, mis kadus ära permi keelte ühisperioodi ajal. Selle asemel hakati kasutama sufiksit -**öc**, mis võis tekkida kas omastusliite 3. isiku vormist või siis demonstratiivpronoomenist. Tegelikult on väga raske täpselt ütelda, kust need sufiksid (-**öc**, -**tö**, -**cö**) tulevad. Et tänapäeval algkeelde eriti ei usuta, võib arvata, et kunagi oletatav akusatiivi -**m** pole siin kunagi esinenud. Kindlalt võib väita seda, et omastav tähendus tuleb neis vormides palju võimsamalt esile kui käände tähendus.

C. Possessiivsufiksi esinemine infinitiivides

Komi keeles võivad omastusformandid esineda ka infinitiivides. Infinitiivi määramata vorm nimetab tegevust isikule viitamata ega tõsta seda kõnevoolus esile. Infinitiivi määratud (ehk määrav- omastavate formantidega) vorm osutab tegevuse sooritamisele isiku või isikute grupi poolt, samuti osutab tegevuse suurele määratusele, tõstes selle esile. (Prokuševa 1979: 65)

Infinitiivi määratud vorm moodustub omastusliidete infinitiivile liitmise teel. Komi kirjakeeles on infinitiivi omastusliited kasutatavad järgmises paradigmas:

nt. infinitiiv *сьывны* ‘laulma’

сьывны ‘mul laulda’

сьывныд ‘sul laulda’

сьывныс ‘temal laulda’. (Prokuševa 1979: 65)

Varem olid nad tõenäoliselt laiemalt ning täielikumalt keeles funktsioneerinud. Selle tõenduseks on suures mitmekesisuses säilinud infinitiivid omastusliidetega komi keele murretes (Prokuševa 1979: 65).

Permikomi keeles infinitiivi määratud vorm (ehk määrav-omastavad formandid) ei figureeri. Ka udmurdi keeles puudub taoline nähtus (Prokuševa 1979: 65).

Infinitiivi määrav-omastavad vormid on tekkinud noomeni omastusliitelise käänamise põhjal ning kopeerivad nii selle foneetilist-morfoloogilist kuju kui ka semantikat (Prokuševa 1979: 72). Võrdlemiseks paneme infinitiivi vormid vastavate noomeni vormidega kõrvuti:

мунны-ым ‘mul minna’	**керка-ӧй** ‘minu maja’	**ач-ым** ‘ma ise’
мунны-ыд ‘sul minna’	**керка-ыд** ‘sinu maja’	**ач-ыд** ‘sa ise’
мунны-ыс ‘temal minna’	**керка-ыс** ‘tema maja’	**ач-ыс** ‘ta ise’
мунны-ным ‘meil minna’	**керка-ным** ‘meie maja’	**ась-ным** ‘meie ise’
мунны-ныд ‘teil minna’	**керка-ныд** ‘teie maja’	**ась-ныд** ‘teie ise’
мунны-ныс ‘neil minna’	**керка-ныс** ‘nende maja’	**ась-ныс** ‘nemad ise’

Antud verbi ja noomenite vormides osutuvad omastusliited (või verbide puhul — määrav-omastavad) possessiivse käänamise nominatiivi sufiksiteks ning tähendavad isikut, kellele tegevus või objekt kuulub (Prokuševa 1979: 72).

Arvatavasti ei tähendanud konstruktsioon *мунны/ым кокньыд* ‘mul on kerge minna’ alguses midagi muud kui ‘minu kerge kõnnak’, või ‘minu kõndimine on kerge’. **-ым**, **-ыд**, **-ыс** jt. sufiksite tähendus infinitiivi sfääris on sama kindel nagu *керка/ыд* ‘sinu maja’-tüüpi vormides (Prokuševa 1979: 72-73).

Sellest johtub, et vanasti omas komi infinitiivi kahe rea (määratud ja määramata) kujunemise ajal määratud infinitiiv “subjektiivse infinitiivi” (või “nominatiivse infinitiivi”) tähendust; teiste sõnadega, muinasajal polnud mingit suurt semantilist vahet vormide **керка-ыд** ‘su maja’ ja **мунны-ыд** ‘sul minna’ vahel: esimene tähendas ‘sinule kuuluv objekt’ (antud juhul — maja), teine — ‘sinule kuuluv toiming’ (selles näites — kõndimine, käimine) (Prokuševa 1979: 74).

Kaasajal ei sisaldu **мунны-ыд** ‘sul minna’-tüüpi vormides (**-ыд** on määratud nominatiivi sfäärist), aga samuti ka **мунны-тӧ** ‘sul minna’-tüüpi vormides (**-тӧ** on määratud akusatiivi sfäärist) ja **мунны-ад** ‘sul minna’- tüüpi vormides (**-ад** on määratud illatiivi ja inessiivi sfäärist võmi murdes) käändelist tähendust. Tegevuse isikule kuulumistähendus aga sisaldub neis väga selgelt (Prokuševa 1979: 78).

Tänapäeva komi keeles on määratud infinitiivi käändesufiksitel akusatiivis ning teistes käänetes vaid emfaatiliste (e. tunderõhuliste) partiklite roll. Määratud akusatiivi vormis on infinitiivid väga sagedased komi keeles ja selle murretes ning kuuluvad aktiivsete keelenähtuste hulka. (Prokuševa 1979: 78)

1.1.2. Kuulumistähenduslikud tuletusliited

Komi keeles on mõningaid kuulumistähenduslike tuletusliiteid. Nad märgivad isikut päritolu järgi, teatud kohta ja aega või töökohta kuulumise järgi. Need on omadussõnaliide -са (-ся, -я) ja nimisõnaliide -чи (-еч) (Morfologija 2000: 108-110; Fedjunjova 1979: 85), nt.:

кар/са ‘linlane, linnast (“linna kuuluv”)’,
лавка/са ‘poest, poes töötav (“poodi kuuluv”)’,
гож/ся ‘suvine’
тан/чи ‘siinsed (kohalikud) elanikud’,
контора/чи ‘kontoris töötajad’
нем/еч ‘sakslane’.

Sufiks -чи käib ainult inimeste kohta. Liide -са on võimalik ka elutute omatavate puhul, nt.:

картасай/са му ‘majatagune maapõld’,
сикт/са асыв ‘hommik maal (sõnasõnalt ‘maine hommik’)’.

Nagu on selgunud, on -са või -чи liidete puhul omaja elutu nähtus või ese. Omaette küsimus on, kuidas need tuletised väljendavad possessiivsust, kas otseselt või kaudselt? Niisuguseid konstruktsioone vaadeldakse kui possessiivsust otseselt väljendavaid (vt. Kategorija 1989: 141), samas märgitakse, et nende peamiseks tähenduseks (näiteks vene keeles sufiks -ск) on saanud suhtelisus, s.t. et algselt on nad olnud kuulumistähenduslikud. Kuid sama allika kaudse possessiivsuse kriteeriumite kohaselt (Kategorija 1989: 113, 154) pidid nad vaatlema taolisi tuletisi just kui possessiivsust kaudselt väljendavaid. Vaatamata sellele, et possessiivne tähendus on kõige paremini tajutav elus omajate puhul, arvan, et elutute omajatega konstruktsioonidega võiks arvestada kui possessiivsust otseselt väljendavatega, sest lisaks sellele on neil komi keeles nii kuulumistähendus kui ka suhtelisus hästi tajutavad. Kuigi on õige ka, et elus

omajatega võrreldes on elutute omajate puhul possessiivne tähendus raskemini tajutav. Tegelikult hakkab aga ka komi keeles ca- tuletise puhul possessiivne tähendus nihkuma tagaplaanile. Olgu need tuletised komi keeles kaudse ja otsese possessiivsuse piiril.

1.2. MORFOLOOGILIS-SÜNTAKTILINE VÄLJENDAMISVIIS

1.2.1. Asesõnalised konstruktsioonid

Possessiivpronoomenite rolli täidavad komi keeles personaalpronoomenid genitiivis, ablatiivis ja harvem nominatiivis ning rõhutava-omastava asesõnana esineb refleksiivpronoomen **ас** 'oma' . Rõhutav-omastav asesõna **ас** on tegelikult rõhutav-isikulise asesõna **ачым** 'mina ise' genitiivi vorm, mis nagu isikulised asesõnadki genitiivis isikuliste asesõnade puhul moodustavad eraldi rühma. Mõlemad need rühmad kuuluvad adjektiivsete asesõnade hulka (Entsiklopedija 1998: 217).

Omastavad asesõnad (ehk personaalpronoomenid genitiivis, ablatiivis ja nominatiivis) esinevad tihti koos rõhutav-omastavate asesõnadega, millega kuulumistähendus saab toonitavaks, nt.:

сылӧн аслас керка/ыс 'tema omaenda maja'.

A. Omastavad asesõnad

Omastavad asesõnad kujutavad endast isikuliste asesõnade genitiivi ja ablatiivi, harvem ka nominatiivi vormi. Need esinevad komi keeles järgmises paradigmas:

		Nominatiiv		Genitiiv		Ablatiiv
Ainsus:	1 is.	*ме*	'mina'	*менам*	'minu'	*менсьым*
	2. is.	*тэ*	'sina'	*тэнад*	'sinu'	*тэнсьыд*
	3. is.	*сійӧ*	'tema'	*сылӧн*	'tema'	*сылысь*
Mitmus:	1. is.	*ми*	'meie'	*миян*	'meie'	*миянлысь*
	2. is.	*ті*	'teie'	*тіян*	'teie'	*тіянлысь*
	3. is.	*найӧ*	'nemad'	*налӧн*	'nende'	*налысь*

Ablatiivis on tähendus sama, mis genitiivis. (Fedjunjova, Tsõpanov 1992: 34)

Omastavad asesõnad kuuluvad adjektiivsete asesõnade hulka (Entsiklopedija 1998: 216). Kõige tavalisemad on kuulumistähenduse väljendamisel omastavad asesõnad genitiivis, nt.:

миян му 'meie maa'.

Isikuliste asesõnade genitiivi moodustumine erineb nimisõnade omast, võrrelge:

тэ/над (sina + inessiivi lõpuga ühtunud ains. 2. is. Px) *мам/ыд/лӧн* (ema + ains. 2. is. Px + gen. lõpp) = (sinu ema (gen.)) ehk 'sinu emal''.

Märkimisväärne on see, et 3. isiku asesõna genitiivi moodustumine (nii ainsuses kui mitmuses) on nimisõna genitiiviga ühesugune, nt.:

сылӧн 'tema (oma)'

мамлӧн 'ema (oma)'

Ablatiivi käändes esineb omastav asesõna transitiivse verbi või andmise-võtmise, palvet või küsimust väljendavate verbide puhul (Entsiklopedija 1998: 391), nt.:

Менсьым книгаӧс эн вунӧд босьтны.

'Ära unusta minu (abl.) raamat kaasa võtta'.

Harvem esineb omastav asesõna nominatiivis. Need on enamasti juhtumid ruumilise tähendusega tagasõnadega (Osnovy 1976: 167):

ме сайын 'minu taga'

тэ пытшкын 'sinu sees'

сы вылын 'tema peal'…

B. Rõhutav-omastav asesõna ас

Rõhutav-isikuline asesõna **ачым** 'mina ise' ulatub soome-ugri keeleperioodini, selle esialgne tähendus on olnud 'vaim, hing' (Entsiklopedija 1998: 255).

Sõna **ачым** koosneb kahest osast (Karmanova 1994: 58):

1) ач on sõnatüvi, mis iseseisvalt ei esine; deklineerimisel see muutub vormideks ас- või ась-.

2) -ым on ainsuse 1. isiku Px. Nii võivad liituda ka teiste isikute Px-id.

Rõhutav-isikuline asesõna **ачым** 'mina ise' on substantiivne asesõna, mis genitiivi ja ablatiivi vormis võtab rõhutav-omastava tähenduse ja muutub adjektiivseks asesõnaks (Entsiklopedija 1998: 217):

		Nominatiiv		Genitiiv		Ablatiiv	
Ainsus:	1 is.	*ачым*	'mina ise'	*аслам*	'minu oma'	*ассьым*	'minu enda'
	2. is.	*ачыд*	'sina ise'	*аслад*	'sinu oma'	*ассьыд*	'sinu enda'
	3. is.	*ачыс*	'tema ise'	*аслас*	'tema oma'	*ассьыс*	'tema enda'

Mitmus: 1. is. *асьным* 'meie ise' *асланым* 'meie oma' *ассьным* 'meie enda'

2. is. *асьныд* 'teie ise' *асланыд* 'teie oma' *ассьныд* 'teie enda'

3. is. *асьныс* 'nemad ise' *асланыс* 'nende oma' *ассьныс* 'nende enda'

Ablatiivi vormis esineb rõhutav-omastav asesõna transitiivse verbi puhul, nt.:

Ассьыд шогтö шогав.

'Muretse enda (oma) mure (pärast)'.

Ilma possessiivsufiksiteta esinemisel võtab rõhutav-omastav asesõna ас kuju. Sel juhul puudub tema tähenduses isikule viitamise tähendus, nt.:

ас керка 'oma (enda) maja'

Keeles on rohkem levinud siiski rõhutav-omastava asesõna ас kasutamine koos possessiivsufiksitega. Tähendus on sel juhul teine, sest lisandub isikule viitamise tähendus, nt.:

ас/лам (rõhutav-omastav asesõna + ains. 1. is. Px gen.-is) *керка/öй* (maja + ains. 1. is. Px nom.-is) = 'minu enda (ehk oma) maja'.

Rõhutav-omastavatel asesõnadel on nimisõnadest erinev genitiivi käände moodustumine, võrrelge:

мамыд/лöн (ема + ainsuse 2. isiku Px + gen. lõpp) 'sinu emal'

ас/лад (ас + genitiivi aines -л- + inessiivi ja ains. 2. is. Px-i ühtunud vorm) 'sinu enda (oma)'.

1.2.2. Nimisõnalised konstruktsioonid

Genitiivi ja ablatiivi roll possessiivsuse väljendamisel

Sõltuvalt sellest, missuguses käändevormis on atribuudi funktsioonis esinev nimisõna, võib komi keeles eristada järgmiseid possessiivsuse kuulumistähenduse väljendavaid nimisõnalisi konstruktsioone: nominatiivsed, genitiivsed ja ablatiivsed (Nekrassova 2002: 21-24).

Genitiivi ja ablatiivi käände põhifunktsiooniks on komi keeles väljendada kuulumissuhteid, nende tähendused selles mõttes kattuvad, nt.:

Иван/лöн (gen.) *гöтыр/ыс* (ains. 3. is. Px) 'Jaani abikaasa'

код/лöн (gen.) ? 'kelle oma?'

мам/лысь (abl.) *чой/сö* (ains. 3. is. Px akus.-is) 'ema (abl.) õde (akus.)'

Neist näidetest on näha, et omaja genitiiviga või ablatiiviga vormistamisel vormistub tavaliselt omatav possessiivsufiksiga.

Ablatiivi käände lõpp on -лысь ja genitiivi lõpp on -лӧн. Tähendused on neil samad, kuid kasutuspiirkond on erinev. Omaja esinemine ablatiivis sõltub verbi semantikast. Nimelt on omaja ablatiivis andmise-võtmise tähendusega verbide ja palvet ning küsimust väljendavate verbide puhul (Entsiklopedija 1998: 391), nt.:

Ме сеті тэныд Саша/лысь (abl.) *адрессӧ.*

'Ma andsin sulle Saša (abl.) aadressi.'

Ablatiiv esineb genitiivi asemel ka transitiivse verbiga lausetes (Entsiklopedija 1998: 391), nt.:

Велӧдысь/лысь (abl.) *юалӧмсӧ сійӧ эз гӧгӧрво.*

'Ta ei saanud õpetaja (abl.) küsimusest aru.'

Transitiivse verbi puhul on objekt-omatav akusatiivis.

Oluliseks momendiks on genitiivi ja ablatiivi kasutamise puhul see, et kõik nimisõnad ei saa alati esineda nendes käänetes, seda saavad vaid ainult elusolendid, nt.:

морт/лӧн (gen.) *олӧм/ыс* (ains. 3. is. Px) 'inimese elu'.

Tegelikult aga, kui sügavamalt mõelda, võib ka elutu omaja komi keeles esineda genitiivis, kuid mõnes konkreetses situatsioonis, näiteks juhul, kui elutule omajale on tähelepanu aktsepteeritud:

дӧрӧм/ыд/лӧн ('särk'+ains. 2. is. Px+gen.) *кизь/ыс* ('nupp'+ains. 3. is. Px) *орӧма*

'sinu särgil on nupp katki'.

Tähelepanu on pööratud konkreetsele ('sinu') särgile, kus puudub nupp (või nupud). Ilma genitiivita kasutamisel oleks tähelepanu pööratud nupule, mis näiteks hiljuti leiti:

дӧрӧм (nom.) *кизь/ыд*(ains. 2. is Px) *орӧма*

'sinu särgi nupp on katki'.

Nii et väga palju sõltub konkreetsest situatsioonist, üldkokkuvõttes on nominatiivi kasutamine elutute omajate puhul tarvitatavam.

Nominatiivse sõnaühendi korral on süntaktiline järjekord ainus vahend possessiivsuse väljendamiseks, sellepärast vaatleme neid konstruktsioone järgmises, "süntaktilise väljendamisviisi" osas.

1.3. SÜNTAKTILINE VÄLJENDAMISVIIS

A. Nominatiivsed konstruktsioonid

Possessiivsuse kuulumistähenduse süntaktiline väljendamisviis on komi keeles esitatud nominatiivse nimisõna ühendiga. See tähendab, et nimisõnast omaja esineb sõnaühendi esikomponendina atribuudi funktsioonis nominatiivis ja nimisõnast omatav järgneb temale kas nominatiivis või mingis muus käändes. Deklineerimisel omaja ei ühtu omatavaga, see jääb nominatiivseks, nt.:

бать (nom.) *керка* 'isa maja'

поводдя (nom.) *вежсьöм* 'ilma muutus'.

Konkreetse tähendusega omatavad esinevad alati possessiivsufiksitega, kusjuures nende tähendus võib olla nii omastav kui osutav. Abstraktsele omatavale liitudes omab possessiivsufiks pigem osutavat tähendust, nt.:

поводдя (nom.) *вежсьöм/ыс* (ains. 3. is. Px) '(see) ilma muutus'

Nominatiivse sõnaühendi puhul pole omaja elus/elutu tunnus oluline: nominatiivis omaja võib olla nii elusolend kui elutu ese või nähtus.

Suure rühma nominatiivsetest sõnaühenditest moodustavad partitiivse tähendusega (s.t. terviku osa väljendavad) ühendid (Entsiklopedija 1998: 454), nt.:

пызан кок 'lauajalg'

дöрöм кизь 'särgi nupp'

Mõned sellised ühendid on muutunud liitsõnadeks, nende koosesinemise aluseks on kindel tähendus, üldiseks nähtuseks või mõisteks kujunemine, nt.:

лысва (*лыс* 'okas' + *ва* 'vesi') 'kaste'

йисыр (*йи* 'jää' + *сыр* 'narmasäär') 'jääpurikas'

Mõned partitiivse tähendusega nominatiivsed nimisõnaühendid võivad koos esinemisel väljendada hoopis muud tähendust, nt.:

баля бöж 'lamba saba'

балябöж 'kukal'

сьöлöм шöр 'südame kese'

сьöлöмшöр 'kallis (kallike)'.

Nominatiivsed sõnaühendid on komi keeles väga sagedased. Sõnamoodustus sõnade liitmise teel osutub siin väga produktiivseks nähtuseks (Entsiklopedija 1998: 445).

Partitiivse tähendusega sõnaühendid muutuvad üha rohkem kas üldiseks nähtuseks või ülekantud tähendusega sõnadeks. Arvan, et sel viisil toimub keele arenemine: kujunevad uued mõisted, millega kaasneb ka keele abstraheerumine, nt.:

морт туй 'inimese tee (jälg)'

морттуй 'oskus, käitumine'

гöль лун 'kehv (nt. raha mõttes) päev'

гöльлун 'kehvus, vaesus'

бур лун 'hea päev'

бурлун 'headus, heldus'

Sõnad *лун* 'päev' ja *туй* 'tee' on muutunud abstraktse tähendusega sufiksiteks.

B. Lause

Kuulumistähendust väljendatakse lauses predikatiivse konstruktsiooniga, kus omaja esineb genitiivis ja nominatiivne omatav on varustatud possessiivsufiksiga. Lauses eelneb omajale omatav, verb puudub, nt.:

Книга/ыс мам/лöн

(Raamat (+3. is. Px) ema (+gen. lõpp))

'Raamat on ema oma'.

Komi keeles pole kuulumistähenduslikku verbi.

2. POSSESSIIVSUSE OMAMISTÄHENDUSE VÄLJENDAMINE

2.1. Omamistähenduse väljendamine morfoloogilisel viisil

Komi keeles väljendab possessiivsuse omamistähendust sufiks -**a**, mis omatavale liitudes moodustab omadussõna. Selle sufiksi tähendus ongi mingi tunnuse või objekti omamise edasiandmine (Morfologija 2000: 110), nt.:

сьöд юрси/а ныв 'mustade juustega neiu' (omaja — *ныв* 'neiu', omatav — *юрси* 'juuksed');

тöлк/а зон 'taibukas poiss' (omaja – *зон* 'poiss', omatav – *тöлк* 'taip');

шонді/а лун ‘päikeseküllane päev’ (omaja – *лун* ‘päev’, omatav – *шонді* ‘päike’);

зэр/а гожöм ‘vihmane suvi’ (omaja - *гожöм* ‘suvi’, omatav *зэр* ‘vihm’).

Tänapäeval on -**а** sufiks omamistähenduses väga produktiivne (Morfologija 2000: 110) .

Osalisele omamisele või mingi aine sisaldusele osutab komi keeles omadussõnaliide -öсь (Morfologija 2000: 111), nt.:

ва/öсь ‘märg’

са/öсь ‘tahmane’.

Omamise nõrgemale astmele osutavad sufiksid -кодь ja -ов (Fedjunjova, Tsõpanov 1992: 26), nt.:

гöрд/кодь, *гöрд/ов* ‘punakas’

Mitte-omamist (ehk omamise puudumist) annab edasi omadussõnaliide –töм (Morfologija 2000: 111), nt.:

кок/töм ‘jalutu’

köм/töм ‘paljasjalgne(ilma jalatsiteta)’

пась/töм ‘paljas (ilma riieteta)’

Tuletusliited -а, -öсь, -кодь ja -töм väljendavad possessiivsust kaudselt, sest nende peamine tähendus on kvalifikatiivne.

2.2. Omamistähenduse väljendamine morfoloogilis-süntaktilisel viisil

Omamistähendust väljendavad komi keeles kaudselt komitatiivis elus omatavaga tegusõnakonstruktsioonid, nt.:

гижи мам/köд ‘kirjutasin koos emaga’

Elutu omatava puhul tulevad arvesse konstruktsioonid instrumentaaliga, nt.:

уджаліс чер/öн ‘töötas kirvega’

Abessiiv on kasutusel nii elutu kui ka elus omatava puhul, nt.:

мам/töг ‘ilma emata’

чер/töг ‘ilma kirveta’

Nende käänete puhul ei ole possessiivsus peamine, nad väljendavad eelkõige, kuidas tegevust viimistletakse ehk tegutsemise viisi.

2.3. Omamistähenduse väljendamine lauses

Komi keel on üks “mihi est”-tüüpi keeli. Lauses väljendab omamistähendust peamiselt verb **эм** ‘on olemas’. Verbe nagu eesti “omama”, “valdama” komi keeles peaaegu ei esine. On olemas verb **асавны** ‘omama, omandusse võtma’, kuid verbi **асавны** haruldase esinemissageduse põhjuseks komi keeles pean ma selle negatiivset konnotatiivset tähendust.

Seega, peamine omamistähendust väljendav predikatiivne konstruktsioon koosneb komi keeles verbist **эм** ‘on olemas’ ja omajast genitiivis, nt.:

Вок/лӧн эм пон.

(Vend (gen.) on (olemas) koer).

‘Minu vennal on koer’.

Konstruktsioonis osutub omatav lause subjektiks, omaja on lauses objekt. Proovime seostada konstruktsiooni ühe B. Heine skeemiga. Tegevuse ja Saate skeemi välistamise põhjuseks on meil järgmised süntaktilised ja morfoloogilised tõestused: 1) konstruktsiooni subjektiks osutub omatav (Tegevuse ja Saate skeemi kohaselt subjekt oleks omaja), 2) konstruktsioonis pole komitatiivseid elemente. Konstruktsioon väljendab omamistähendust, seega välistame Võrdsustuse ehk Identifikatsiooni skeemi (selle kohaselt väljendaks konstruktsioon kuulumise tähendust). Meil on jäänud valida Asukoha ja Eksistentsi skeemide vahel. Süntaktiliselt on need skeemid võrdsed: omatav peab olema lauses subjekt. Omaja esineb meil genitiivi vormis, see võiks viidata Eksistentsi genitiivi skeemile.

Järgnevalt vaatleme, missugused tähendused on komi verbil **эм**:

— eksistentsiaalne, nt.:

Сэні быдторйыс эм.

‘Seal on kõike olemas.’

— possessiivne, nt.:

Менам эм чой.

‘Mul on õde.’

Verb **эм** ei esine identsust (või identifitseerimist), seisundit ja lokaliseerimist väljendavates lausetes, nt.:

Ме велӧдчысь. (**Ме эм велӧдчысь.*)

'Mina olen õpilane.'

Меным кӧдзыд (**Менам эм кӧдзыд.*)

'Mul on külm.'

Няньыс шкапас. (**Няньыс эм шкапас.*)

'Leib on kapis.'

Verbil **эм** on olemas mitmuslik vorm – **эм/ӧсь** 'nad (neid) on olemas'. Omamise eitust väljendab verb **абу**, sellel on samuti olemas mitmuslik vorm **абу/ӧсь** 'neid ei ole (olemas)'.

Nagu näha, komi verbil **эм** on piiratud kasutussfäär. Sellel ei ole side- või abiverbi funktsiooni. Peamiselt väljendab see mingi objekti olemasolu või omamist ning seega seostub rohkem eksistentsiaalse kui lokatiivse tähendusega. Seega võime väita, et komi keele peamise predikatiivse possessiivse konstruktsiooni puhul on tegemist genitiivi skeemiga. Kuid mis oleks lähteskeem? Komi genitiivi näitajaks on lõpp -лӧн. Element -l esineb komi keele genitiivi, ablatiivi ja daativi (ehk possessiivsust väljendavate) käänete lõppudes, samuti aproksimatiivi (väliskoha) käände- ja konsekutiivi (objekti) käändelõpus (Nekrassova 2002: 20). Enamik uurijaid nimetab esialgseks *-l -elemendi funktsiooniks kohatähenduse väljendamist, sest see on säilitanud oma lokatiivset tähendust läänemeresoome keeltes, samas tõestavad seda ka vanakomi kirjamälestised (Nekrassova 2002: 20). On ilmne, et komi (üldisemalt – permi) keelte possessiivsuse väljendamine on kujunenud kohatähendusest (Nekrassova 2002: 24).

Nii on meil välja toodud üks komi keele predikatiivsetest possessiivsetest konstruktsioonidest. Ma võrdsustasin seda Heine genitiivi tulemus-skeemiga, mis on kujunenud välja Asukoha lähteskeemist.

Verbi **эм** ja genitiivis omajaga konstruktsiooni nimetaks ma peamiseks omamistähendust väljendavaks konstruktsiooniks komi keeles. Siin võime kohata ka possessiivset Saate ja Sihi skeemi. Järgnevalt kirjeldan, missugused skeemid osalevad ühe või teise possessiivsuse liigi väljendamisel:

- Füüsiline kuulumus:

  1) *Менам эм ручка/ӧй.* ← Tegemist on Genitiivi skeemiga.

  (Mina (gen.) on olemas pastakas (+ains.1.is.Px))

‘Mul on pastakat.’

2) *Ме ручка/а.* ← Tegemist on Saate skeemiga.

(Mina pastakas (+ -*а*[2]))

‘Mul on pastakat.’

Veel Saate skeemi näiteid:

Ме часі/а.	*Ме сапӧг/а.*	*Ме машина/а.*
(Mina kell (+-*а*²))	(Mina saapas (+-*а*²))	(Mina auto (+-*а*²))
‘Mul on kell käes.’	‘Mul on saapad jalas.’	‘Ma olen autoga.’

- Ajutine kuulumus:

  1) *Мам/лӧн эм машина/ыс удж вылас мунны.* ← Genitiivi skeem.

  (Ema (+gen.) on olemas auto (+ains.3.is.Px) töö peale sõita)

  ‘Emal on autö tööle sõitmiseks.’

  2) *Ме талун машина/а.* ← Saate skeem.

  (Mina täna auto (+-*а*²))

  ‘Ma olen täna atoga.’

- Alatine kuulumus:

  1) *Мам/лӧн эм удж.* ← Genitiivi skeem.

  (Ema (+gen) on olemas töö)

  ‘Emal on töö.’

- Lahutamatu kuulumus:

  1) *Менам эм вок.* ← Genitiivi skeem.

  (Mina (gen.) on olemas vend)

  ‘Minul on vend.’

  2) *Найӧ чой/а-вок/а* (gram. *чоя-вока*) ← Saate skeem.

  (Nemad õde(+-*а*²)-vend(+-*а*²))

  ‘Nemad on õde ja vend’ ehk nagu “õel on vend ja vennal on õde”.

  Сійӧ гӧтыр/а ← Saate skeem.

  (Tema abikaasa (+-*а*²))

  ‘Temal on naine’ ehk ‘ta on abielus’.

---

[2] -a – kaasnemisele osutav omamise tähendusega sufiks.

- Abstraktne kuulumus:

  1) *Менам эм öти мöвп.* ← Genitiivi skeem.

     (Mina (gen.) on olemas üks mõte)

     'Minul on üks mõte.'

  2) *Меным лöсьыд.* ← Sihi skeem.

     Mina (daat.) hea

     'Minul on hea.'

  3) *Ме кута лача.* ← Tegevuse skeem.

     (Mina hoidma (olev.ains.1.is.) lootus)

     'Mul on lootus' umbes nagu "ma hoian lootust"

  4) *Тэ тöлк/а, мич/а.* ← Saate skeem.

     (Sina aru (+-*a*)), ilus (+-*a*))

     'Sa oled arukas, ilus' ehk nagu "sinul on aru ja ilu".

- Elutu lahutamatu kuulumus:

  1) *Керка/ыс/лöн (эм) нель öшинь.* ← Genitiivi skeem.

     (Maja (+defin.ain.3.is.Px +gen.) (on) neli aken)

     'Majal on neli akent'

  2) *Керка/ыс нель öшинь/а.* ← Saate skeem.

     (Maja (+defin.ain.3.is.Px) neli aken (+-*a*))

     'Majal on neli akent' ehk nagu "maja on nelja aknaga/aknaline".

* Elutu lahutatav kuulumus:

  1) *Пызан вылас (эм) книга.* ← Koha skeem[3]

     (Laud peal (on) raamat)

     'Laua peal on raamat.'

  2) *Öшинь/ыс рама/а.* ← Saate skeem.

     (Aken (+defin.ain.3.is.Px) raam (+-*a*))

     'Aken on raamis' ehk nagu "aken on raamiga'.

Arvan, et komi keeles seostub elutu lahutatav kuulumus (B. Heine järgi) kas koha tähendusega (siis pole konstruktsioon enam possessiivne), või osa-terviku kuulumusega, mis antud possessiivsuse liigituses oleks vaadeldav elutu lahutamatu kuulumuse all.

[3] Tegemist on Koha skeemiga, possessiivne tähendus ei ole siin tajutav

Seega eristasin ma mitu predikatiivset possessiivsust väljendavat konstruktsiooni komi keeles: peamiseks osutub Genitiivi skeemi konstruktsioon, peaaegu sama esinduslik on ka Saate skeemi konstruktsioon; peale neid on leitud Sihi ja Tegevuse skeemi konstruktsioone.

Kui teha mõningaid üldistusi, siis võib märkida, et genitiivne predikatiivne konstruktsioon väljendab enamikku omamissuhteid, kuid kõige rohkem seostub see alatise kuulumuse väljendamisega. Saate skeemi konstruktsiooniga väljendatakse pigem füüsilised-ajutised omamissuhted. Abstraktse kuulumuse väljendamine näib üsna kirju: siin on täiendavalt esitatud Sihi skeemi ja Tegevuse skeemi konstruktsioone.

Tegevuse skeem ei leidnud tegelikult komi keeles laialdast levikut, ainult mõned haruldased konstruktsioonid võib kohata, nt.:

Ме кута лача.

(Mina hoidma (olev.ains.1.is.) lootus)

'Mul on lootus' umbes nagu "ma hoian lootust".

Век на кутö лöг/сö.

(Siiamaani veel hoidma (ains.3.is.olev.) viha (+3.is.Px akus.)

'Siiamaani on ta veel vihane' umbes nagu "siiamaani hoiab ta oma viha".

Tähelepandav, et Tegevuse skeemist lähtuvalt on komi keeles kujunenud tuleviku aeg, nt.: *ме кута мунны* 'ma hakkan minema/ma lähen (tulevikus)'. Verb *кутны* on tänini täisleksikaalne verb tähendusega 'hoidma', 'kinni püüdma'. Täisleksikaalne ja sellest kujunenud abstraktne abiverb (tuleviku markeerija) esinevad komi keeles paralleelselt.

Sihi skeem piirdub komi keeles seisundi väljendamisega. Ilmselt on see siin vene keele mõju, vrd.:

Мне холодно.

(Mina (daat.) külm)

'Minul on külm.'

3. VAHEKOKKUVÕTE

Kuulumistähenduse väljendamine

Possessiivsuse kuulumistähenduse väljendamisel on komi keeles hõivatud kõik kolm väljendamisviisi: morfoloogiline, morfoloogilis-süntaktiline ja süntaktiline.

Possessiivse välja tuuma moodustavad komi keeles omastusliited (ehk possessiivsufiksid), nendega ristuvad teised välja komponendid. Possessiivsufiksitel on kaks põhifunktsiooni: omastav (possessiivne) ja osutav (definiitne). Osutava funktsiooniga on ainsuse 2. ja 3. isiku sufiksid, nad võivad liituda erinevatele sõnaliikidele, sealhulgas ka infinitiivile. Nimisõnadel on põhikäänamise kõrval olemas omastusliiteline käänamine. Possessiivsufiksid osutuvad komi keeles kuulumistähenduse neutraalseteks väljendajateks.

Kuulumistähenduse kõige tugevamat astet väljendavad personaalpronoomenid genitiivis ja ablatiivis koos refleksiivpronoomeniga **ас** 'oma /enda'.

Asesõnade ja nimisõnade konstruktsioonides võib omaja esineda genitiivis (elusolendi puhul), nominatiivis (sõltumata elus/elutu tunnusest), ablatiivis (andmise-võtmise, palvede ja küsimuste väljendavate ja transitiivsete verbidega lausetes).

Kuulumistähenduse väljendamine atributiivsete kõrvallausetega pole komi keelele eriti tüüpiline. Komi keeles puudub kuulumistähendust väljendav verb.

Kaudsemalt on kuulumistähendus väljendatud nimi- ja omadussõna tuletusliidetega **-са** (**-ся**, **-я**), **-чи /-еч** ja liitsõnadega.

Omamistähenduse väljendamine

Omamistähendus on otseselt väljendatud predikatiivsetes konstruktsioonides, kus tuuma moodustab "esse"-tüüpi verb **эм** 'on olemas' ja omaja esineb genitiivi vormis. "Habere"-tüüpi verbi **асавны** 'omama, omandusse võtma' kasutamine on keeles piiratud selle negatiivse konnotatiivse tähenduse tõttu. Seega kuulub komi keel "mihi est" keelte tüüpi.

Komi predikatiivne ja atributiivne possessiivsus mõlemad on esitatud Eksistentsi genitiivi skeemi konstruktsioonidega, mis on välja kujunenud Asukoha lähteskeemist.

Genitiivi skeemi konstruktsioonid verbiga **эм** on peamised predikatiivsed possessiivsed konstruktsioonid kome keeles, nendega väljendatakse enamikus possessiivsuhete liike.

Verbi **эм** 'on olemas' kasutussfäär on piiratud: see esineb vaid olemasolu või omamist väljendavates lausetes. Komi keeles on see täisleksikaalne verb, sellest ei ole kujunenud koopula ega abiverb. Komi keele murretes esineb **эм** asemel vorm **выйим**.

Verb **эм** 'on olemas' on fonoloogiliselt sarnane bulgaaria ***имам*** ja vene ***иметь*** "omama"-tüüpi verbidega. Slaavi keelte "omama" verb olevat kujunenud tüvest *em, mille kunagiseks tähenduseks arvatakse olnud "võtma" (Heine 1997: 84). On võimalik, et komi verb ***эм*** on kuidagi seotud slaavi keelte ühise verbitüvega *em. Asjaolu, et komi keeles on see mitte-transitiivne ja slaavi keeltes transitiivne verb, tekitab järgmised küsimused: kas need verbid on tõesti omavahel seotud? Kui jah, kas on võimalik, et mitte-transitiivsest verbist (või mõnest muust ühisest sõnatüvest, esialgu isegi mitte kindlasti verbist) on slaavi keeltes kujunenud transitiivne omamisverb? Arvan, et küsimuste lahendamine nõuab edasist uurimist.

Asukoha lähteskeemist kujunenud Genitiivi skeemi konstruktsioonide kõrval on komi keeles jõulised ka teised predikatiivse possessiivsuse konstruktsioonid, mis on kujunenud lähtuvalt Saate skeemist: siin esineb omaja nominatiivis ja omatav on varustatud spetsiaalse kaasnemisele osutava omamistähendusliku sufiksiga. Genitiivi skeemi konstruktsioonid seostuvad rohkem alatise kuulumuse väljendamisega, Saate skeemi konstruktsioonid aga füüsilise-ajutise kuulumuse väljendamisega. Abstraktse kuulumuse väljendamiseks lisanduvad veel Sihi ja Tegevuse skeemi konstruktsioonid. Sihi skeem on grammatikaliseerunud seisundi väljendamiseks. Tegevuse skeem ei ole komi keeles laialt levinud, kuid sellest skeemist lähtuvalt on komi keeles arenenud tuleviku aeg.

Morfoloogilis- ja morfoloogilis-süntaktilistes konstruktsioonides omamistähenduse väljendamine on kaudne. Omadussõna tuletusliited **-а**, **-öсь**, **-кодь** ja **-тöм** on seotud graduaalse omamise tähendusega. Possessiivne tähendus on neil tagaplaanile nihkunud ja peamiseks on saanud mitte omamine, vaid omadus.

Kaudsemalt väljendavad omamistähendust samuti tegusõnakonstruktsioonid omatavaga komitatiivis (elusolendi puhul), instrumentaalis (elutu objekti puhul), abessiivis (sõltumata elus/elutu tunnusest).

Omaette küsimus on, kuidas komi keeles toimub lahutatava ja lahutamatu kuulumuse eristamine ja kas üldse selline eristamine leiab siin grammatikaliseerumist. Võib oletada, et possessiivsufiksid on need, mis eristavad lahutamatut lahutatavast, sest kõige sagedamini liituvad nad sugulussuhete ja kehaosade väljendavatele sõnadele. Kuid arvan, et see on eksitus. Sest tänapäeval liituvad possessiivsufiksid ükskõik missugustele nimisõnadele, sealhulgas ka abstraktsetele ja semantiliselt lahutatavatele noomenitele (nt. *мам* 'ema' → *мам/ӧй* 'minu ema', *ки* 'käsi' → *ки/ӧй* 'minu käsi', *машина* 'auto' → *машина/ӧй* 'minu auto' (lahutatav), *кад* 'aeg' → *кад/ӧй* 'minu aeg' (abstraktne) ja neil on tugevaks saanud definiitne funktsioon. On võimalik, et possessiivsufiksite teke oli komi keeles põhjustatud vajadusega eristada lahutamatud objektid lahutatavatest ja lahutamatuid (aga täiesti võimalik, et esialgu lahutatavad) hakati märkima possessiivsufiksitega. Ruumi kognitiivse laienemisega hakatakse tavaliselt kõiki objekte mõtestama lahutatavatena. Komi keele mõtlemist iseloomustab lahutatavate objektide teadvustamine nii, et need ikkagi kuskile/kellelegi kuuluvad ja on kellegi justkui "lahutamatu" omand, nt.:

Ывла/ад петалін?
(Väli (+ains.2.is.Px inessiivis) käima väljas)
"Kas sa sinu väljas oled käinud?"

eestipärane õige: 'Kas sa oled väljas käinud?'

Me teame, et "väli" ei kuulu kellelegi, see on abstraktne, "inimesest lahutatav" objekt, kuid komi inimese mõtlemine püüab käsitleda lahutatavat kui kellegi lahutamatut.

Seega, mina ei ütleks, et komi keeles toimub morfoloogiline vormistus eristamaks lahutatavat kuulumust lahutamatust.

V. EESTI JA SÜRJAKOMI KEELE POSSESSIIVSUSE VÄLJENDAMISE VÕRDLEMINE

1. KUULUMISTÄHENDUSE VÄLJENDAMISE VÕRDLEMINE

1.1. Morfoloogiline väljendamisviis

A. Possessiivsufiksid

Possessiivsufiksite tarvitamist peetakse iidseks soome-ugri keelte ühisjooneks. Eesti keeles neid ei kasutata, komi keeles moodustavad nad aga possessiivsuse kuulumistähenduse tuuma kõikide funktsionaalsete ja semantiliste tunnuste järgi.

Peale vanimate kirjalike tekstide ja rahvalaulude esinevad possessiivsufiksilised vormid eesti keeles mõnedes adverbides, kusjuures tähelepanuväärne on see, et kõikides nendes adverbides tuleb ette -s-/-sa-line element, mis langeb peaaegu kokku komi keele ainsuse 3. isiku possessiivsufiksiga, vrd.:

eale/s

suuru/tasa

ыджда/ыс ‘(tema) suurus’

ыджда/тіыс ‘(tema) suuruse poolest’.

Arvan, et -s- element langeb eesti ja komi keeles kokku pigem osutavas (definiitses), mitte vaid omastavas tähenduses, seda enam, et eesti -s-/-sa- elemendil pole isiku eristamise funktsiooni. Nii et eesti keeles see element ei ole possessiivne (sest possessiivsetel on peamine isikule kuulumise tähendus), vaid definiitne, konkreetsele asjale osutav (kuigi osutada võib ka kuulumisele, ei ole kuulumistähendus siin peamine). Seda võib ütelda ka komi keele ainsuse 2. ja 3. isiku possessiivsufiksite kohta: kuigi neid nimetatakse mõnikord (teatud juhtudel) possessiivseteks, pole neis tähtis isikule kuulumise moment, vaid osutav moment.

Seega arvan, et eesti keeles -s-/-sa- aines pole nendes adverbides possessiivne, vaid pigem definiitne; komi keeles aga võivad ainsuse 2. ja 3. isiku vormid esineda nii possessiivses (ehk kuulumistähenduses) kui ka definiitses (ehk osutavas) tähenduses.

Võib-olla sellepärast nimetataksegi neid komi keeles üldiselt possessiivseteks, kus eraldi rühma moodustavad osutava tähendusega formandid.

B. Tuletusliited

Eesti keeles on kuulumistähendust väljendavad liited -lik, -ne, -lane, -line; komi keeles need on -са (-ся, -я) ja -чи/-еч.

Eesti aja- või kohatähenduslikud ne-tuletised vastavad komi са- (ся-, я-)-tuletistele, nt.:

kodu/ne	*горт/са*
suvi/ne	*гож/ся*
hommiku/ne	*асъ/я*

Eesti tuletusliitel -ne on tähenduspiirkond palju suurem kui komi liitel -ca.

Isikut päritolu ja koha järgi märgib eesti keeles liide -lane, komi keeles võib sellele vastavusi leida -чи liitega, nt.:

tart/lane

Визин/чи 'Vizinga külast tulnud (või seal elavad) inimesed'.

-чи on samuti piiratud tähenduspiirkonnaga liide. Lisaks sellele, et on see mitmuslik, liitub ta ainult kohanimedele, peamiselt külanimedele. Eesti lane-tuletised märgivad isikut ka rahvuse või isegi vaadete pooldamise järgi, nt.:

eest/lane	*эстон/еч*
saks/lane	*нем/еч*
luter/lane	*лютеран/еч*

Nagu näha, kasutatakse komi keeles selle jaoks liidet -еч, mis osutub vene keele laenuks (vrd. vene: *эстон/ец, нем/ец*). Tegelikult on ka -чи liide laenatud vene keelest (vrd. vene: *эстон/цы, нем/цы*).

Kuulumist mingisse valdkonda või alale märgib eesti keeles liide -lik. Komi keeles täidavad selle funktsiooni vene laenud, nt.:

riik/lik	*государств/енн/öй* (vene: *государств/енн/ый*)
amet/lik	*официаль/н/öй* (vene: *официаль/н/ый*).

Nagu näha, on eesti keeles kuulumistähenduse väljendamine liidete abil arenenud palju rohkem kui komi keeles. Komi keelsena tuleb arvesse ainult liide -ca. Abstraktne

(riikliku korraldusega, sotsiaalse süsteemiga, teadusega seotud) sõnavara ei ole komi keeles veel jõudnud niivõrd areneda, sellepärast kasutataksegi siin vene laene koos liidetega.

1.2. Morfoloogilis-süntaktiline väljendamisviis

A. Asesõnalised konstruktsioonid

Eesti ja komi asesõnalisi konstruktsioone vaadeldes on esimene silmatorkav asi see, et need keeled tajuvad possessiivpronoomenite all erinevaid asju. Eesti keeles nimetatakse possessiivpronoomeniks asesõna oma ja refleksiivpronoomeniks enda, komi keeles on aga personaalpronoomenid genitiivis possessiivpronoomenid ja asesõna ac 'enda (oma)' on refleksiivpronoomen.

Minu meelest on oma ja enda sisuliselt üks ja sama pronoomen, seega võiksid mõlemad nad olla refleksiivpronoomenid. Possessiivpronoomenite rolli täidavad aga personaalpronoomenid genitiivis: nad väljendavad kuulumist konkreetsele isikule, samal ajal kui oma (nii nagu enda-gi) vaid rõhutab kuulumist.

Komi keeles kaasnevad alati kuulumist väljendavate asesõnadega possessiivsufiksid. Proovin leida komikeelseid vastavusi eestikeelsetele konstruktsioonidele:

maja	*керка*;
(see) maja	*керка/ыс* (ains. 3. is. Px);
minu maja	*керка/ӧй* (ains. 1. is. Px),
	менам (ains. 1. is. pers. pron. gen-is) *керка/ӧй* (ains. 1. is. Px);
oma maja	*ас керка*;
minu oma maja	*менам* (ains. 1. is. pers. pron. gen-is) *аслам* (ains. 1. is. refl. pron. gen-is) *керка/ӧй* (ains. 1. is. Px);
minu enda maja	*менам* (ains. 1. is. pers. pron. gen-is) *аслам* (ains. 1. is. refl. pron. gen-is) *керка/ӧй* (ains. 1. is. Px).

Nagu näha, tõlgitakse eesti asesõnad enda ja oma komi keelde ühte moodi.

Eesti ja komi possessiivsete asesõnade oluliseks erinevuseks on see, et transitiivse verbi puhul esinevad komi keele asesõnad ablatiivi vormis, võrrelge:

Vaata minu (gen.) nägu. - *Видзӧдлы менсьым* (abl.) *чужӧмӧс.*

Possessiivpronoomenid ja refleksiivpronoomen saavad komi keele possessiivkonstruktsioonides esineda ka nominatiivis, nt.:

minu käes	*ме* (nom.) *киын*
oma käes	*ас* (nom.) *киын.*

B. Nimisõnalised konstruktsioonid

Eesti keeles kasutatakse kuulumistähenduse väljendamiseks kõige rohkem genitiivi käänet. Seda võib kasutada nii elusolendi kui elutu objekti puhul. Komi keeles kasutatakse genitiivi käänet peamiselt elusa possessori puhul, kuid see on võimalik ka elutu objekti puhul (mõnes konkreetses situatsioonis). Vaatleme mõnd konstruktsiooni:

1) poja särk	*пи/лӧн* (gen.) *дӧрӧм/ыс* (ains. 3. is. Px);
2) laua laius	*пызан* (nom.) *пасьта/ыс* (ains. 3. is. Px);
3) mändide (omad) ladvad	*пожӧмъяс/ыс/лӧн* (ains. 3. is. Px + gen. lõpp) *йывъяс/ыс* (ains. 3. is. Px).

Neist näidetest on näha, et eesti genitiivile vastab komi keeles elusa possessori puhul genitiivi kääne, elutu possessor jääb aga markeerimata, kuid 3. näites on elutu possessor markeeritud genitiivi käändega, sest siin kuuluvust rõhutatakse ja konkretiseeritakse.

Transitiivse verbi puhul võtab omaja komi keeles ablatiivi käände, omatav aga akusatiivi käände lõpu. Eesti keeles jääb omaja muutumata, nt.:

Kuulsin presidendi (gen.) juttu.	*Кывлі президент/ыс/лысь* (ains. 3. is. Px + abl. lõpp) *сёрни/сӧ* (akus. lõpp).

Eesti allatiivi konstruktsioonidele vastavad komi keeles daativi konstruktsioonid, nt.:

Vaatas poisi/le (allat.) silma.	*Видзӧдіс зонм/ыс/лы* (ains. 3. is. Px + daat. lõpp) *синмас*

Eesti adessiivile vastab komi keeles kuulumise väljendamisel genitiivi kääne, nt.:

Mul (ades.) valutab pea.	*Менам* (gen.) *висьӧ юр/ӧй* (ains. 3. is. Px).

Mõlemas keeles võib kuulumist väljendada elatiivi käändega:

linna/st	*кар/ысь*
naissoo/st õpetaja	*нывбабаяс/ысь велӧдысь*

Nagu võib märgata, esinevad kõikides komi keele possessiivkonstruktsioonides ka possessiivsufiksid.

C. Liitsõnad

Liitsõnas on possessiivne seos komponentide vahel tagaplaanile nihkunud. Esialgselt kuulumistähenduslikud sõnaühendid muutuvad üha rohkem kindla tähendusega mõisteteks, mis tähistavad maailmas eksisteerivaid esemeid. Osa liitsõnadest tähistab abstraktseid nähtusi.

Sõnaühendi puhul on kuulumise ja definiitsuse tähendus rohkem tajutavad.

Eesti keeles on rööpselt võimalikud genitiivne ja nominatiivne sõnaliitmine. Komi keeles genitiivset sõnaliitmist ei esine, sest genitiivi käändel on siin väga tugev konkretiseeriv tähendus. Eesti genitiivsetele liitsõnadele vastavad komi keeles nominatiivsed sõnaühendid, nt.:

kasukakrae	*пальто* (nom.) *воротник*
lauajalg	*пызан* (nom.) *кок.*

Eesti keeles on võimalik ka mitmuse genitiivi liitmine, komi keeles vastab sellele samuti ainsuse nominatiiv:

naistepesu	*нывбаба* (nom.) *кӧлуй.*

Sellest võib teha järelduse, et komi keel ei ole veel niivõrd abstraheerunud nagu eesti keel, sest possessiivne seos komponentide vahel veel säilib, kuigi arvan, et ka siin toimub selle nihkumine tagaplaanile.

1.2. Süntaktiline väljendamisviis

A. Nominatiivne sõnaliitmine

Eesti keeles esineb nominatiivne sõnaliitmine possessiivse tähendusega liitsõnades genitiivse liitmisega võrreldes harvem. Komi keeles aga esineb harvem sõnaliitmine üldse. See osutab sellele, et possessiivne seos on siin komponentide vahel veel tugev, nt.:

lauajalg	*пызан кок*

Mõned partitiivse tähendusega sõnad osutuvad liitsõnadeks, nt.:

лысва (*лыс* ‘okas’ + *ва* ‘vesi’)	kaste
кокгум (*кок* ‘jalg’ + *гум* ‘kõrs’)	sääreluu
йисыр (*йи* ‘jää’ + *сыр* ‘narmasäär’)	jääpurikas.

Need liitsõnad tähistavad kindla tähendusega mõistet.

Abstraktse tähendusega liitsõnades possessiivne seos peaaegu puudub. Need liitsõnad on tekkinud võrdluse või sarnasuse alusel, nt.:

челядьдыр (*челядь* 'lapsed' + *дыр* 'kaua', 'aeg') lapsepõlv

сьölömшöр (*сьölöм* 'süda' + *шöр* 'kese') kallis

B. Lause

Eesti keeles koosneb peamine predikatiivne kuulumistähendust väljendav konstruktsioon verbist <u>kuuluma</u>, omaja esineb allatiivi vormis, nt.:

Raamat kuulub mulle.

Samaväärne on ka konstruktsioon:

Raamat on minu oma.

Komi keeles puudub kuulumistähendust väljendav verb. Siin on võimalik vaid üks konstruktsioon, kus omatav pannakse lause ette ja varustatakse 3 is. definiitse possessiivsufiksiga, omaja esineb genitiivi vormis ja asetseb omatava järel, nt.:

Книга/ыс менам.

Eesti ja komi keeles mõlemas võib possessiivsus olla väljendatud atributiivse kõrvallausega, nt.:

Kellad, mida ema mulle kinkis, on ära kadunud. *Часі/ыс, кодöс меным мам козьналіс, вошис.*

Kuigi niiviisi ütlemine on võimalik ja arusaadav, ei eelista eesti ega komi keel kuulumistähenduse väljendamist kõrvallausete abil. Nendega võrreldes on rohkem eelistatud konstruktsioonid partitsiipidega:

Ema (gen.) kingitud kellad on mul ära kadunud. *Мам/лöн* (gen.) *козьналöм часі/ыс менам вошöма.*

2. OMAMISTÄHENDUSE VÄLJENDAMISE VÕRDLEMINE

2.1. MORFOLOOGILINE VÄLJENDAMISVIIS

Omamistähendust võivad eesti ja komi keeles väljendada mõned omadussõnaliited. Omamistähenduslike omadussõnaliiteid peetakse possessiivsuse kaudselt väljendajateks (vt. Kategorija 1989: 161). Nende peamiseks tähenduseks on omaduse väljendamine.

Eesti keele puhul tulevad arvesse liited -line, -s, -kas, -tu, -lik, -ik. Komi keeles on need -a, -öcь, -кодь ja -töм . Proovime leida eesti tuletistele vastavusi komi keeles.

vesi/ne	*ва/öcь*
või/ne	*вый/öcь*
sinisilm/ne	*лöз синм/а*

ne-tuletised väljendavad eesti keeles nimetatud aine sisaldust või täielikku koosnevust. Täielikku koosnevust märkiv liide -ne tõlgendub -a-liitega, osaline koosnevus aga liitega -öcь.

s-tuletised leiavad vastavusi komi a-tuletistega, nt.:

lõbu/s	*гаж/а*
ilu/s	*мич/а*
arma/s	*мус/а*

line-tuletised vastavad komi öcь-tuletistele osalise omamise puhul ja a-tuletistega täieliku omamise puhul:

lille/line	*дзоридз/öcь*
mustanaha/line	*сьöд кучик/а*
pikajuukse/line	*кузь юрси/а*

lik-tuletised tõlgenduvad kui täieliku omamistähenduse tuletised:

õnne/lik	*шуд/а*
vaja/lik	*колан/а*
heasüdam/lik	*бур сьöлöм/а*

Substantiivitüvel põhinevad kas-tuletised väljendavad eesti keeles alussõnaga märgitu omamist, kusjuures erivarjundina lisandub alussõnaga märgitud omaduse või asja rohkuse rõhutamine. On huvitav tähele panna, et need tuletised tõlgitakse komi keelde kui täieliku omamise tähendusega tuletised:

saba/kas *бöж/а*

ande/kas *тöлк/а*

jonna/kas *асныр/а*

Teine osa kas-tuletisi on adjektiivtuletised, neil on otse vastupidine tähendus: nad osutavad alussõnaga märgitud omaduse esinemisele keskmiselt vähemal määral. Komi keeles lisandub sel juhul sõnale liide -кодь, mille tähenduseks ongi omaduse nõrgem aste:

puna/kas *гöрд/кодь*

Karitiivliitele -tu vastab komi keeles liide -тöм:

jalu/tu *кок/тöм*

sõna/tu *кыв/тöм*

Võib kokkuvõtteks märkida, et eesti keeles on omamistähenduslikke tuletusliiteid märksa rohkem, nad väljendavad omamise erinevaid liike. Komi keeles on omamine esindatud järgmiselt: 1) täielik omamine, 2) osaline omamine, 3) omamise nõrgem aste, 4) omamise puudumine. Eesti keeles võivad ühed ja samad liited väljendada nii täielikku omamist (nt. asfaldi/ne, mustanaha/line) kui ka osalist omamist (vesi/ne, lille/line).

2.2. Morfoloogilis-süntaktiline väljendamisviis

Possessiivsuse omamistähendust võivad kaudselt väljendada teatud käänded: eesti keeles on need inessiiv, komitatiiv ja abessiiv; komi keeles aga komitatiiv, instrumentaal ja abessiiv.

Elutu objekti puhul kasutatakse komi keeles instrumentaali ja elusolendi puhul komitatiivi. Eesti komitatiivi kääne ei tee vahet omatava elus/elutu tunnusel:

läksin (koos) ema/ga (kom.) *муні мам/кöд* (kom.)

sööb leiva/ga (kom.) *сёйö нянь/öн* (instr.)

Abessiivi kääne ei tee vahet omatava elus/elutu tunnusel mõlemas keeles:

(ilma) ema/ta (abess.) *мам/тöг* (abess.)

(ilma) leiva/ta (abess.) *нянь/тöг* (abess.)

Eesti keeles võivad komitatiivis ja abessiivis nimisõnadega esineda kaassõnad.

Üks huvitav moment on eesti keele puhul see, et ka inessiivi kääne võib kaudselt väljendada omamist, nt.:

jope/s naine *куртка/а нывбаба*

Nagu näha, kasutab komi keel siin omamist väljendavat tuletusliidet -a. Siin viitab see kaasnemisele ja ulatub Saate lähteskeemi. Eesti -s ulatub aga Asukoha lähteskeemi.

3.3. Süntaktiline väljendamisviis

Eesti ja komi keel mõlemad kasutavad oma peamises predikatiivses possessiivkonstruktsioonis verbi "olema", seega kuuluvad nad "eese"-tüüpi keelte hulka.

Eesti keeles leidub transitiivseid omamisverbe nagu **omama**, **valdama**, **evima**. Komi verb ***асавны*** 'omama, omandusse võtma' esineb keeles veelgi harvem, kui vastavad "habere"-verbid eesti keeles. Arvan, et verb ***асавны*** ei ole komi keeles levinud selle negatiivse konnotatiivse tähenduse tõttu.

Peamine omamistähendust väljendav eesti predikatiivne konstruktsioon koosneb verbist **on** ('olema'-verbi 3. is. vorm), omaja esineb adessiivi käändes, nt.:

Venna/l on koer.

Komi keeles koosneb vastav konstruktsioon verbist ***эм***, omaja esineb genitiivi käändes, nt.:

Вок/лӧн эм пон.

'Vennal on koer'

Mõlemad keeled on oma peamise predikatiivse possessiivsuse väljendamiseks grammatikaliseerunud Asukoha lähteskeemi. Peale possessiivsuhete väljendamise, viitab element -l eesti keeles objekti lokaliseerimisele, nt. laua peal, laual. Komi keeles ei ole -l'i koha tähendus enam selgelst tajutav. *-l -elemendi esialgseks funktsiooniks on arvatavasti olnud välise ruumi markeerimine. Välisruumi väljendajana esineb -l komi murrete adverbides *ул-* 'alumine osa' ja *выл-* 'ülemine osa'.

Eesti atributiivne possessiivsus on esitatud genitiiviga, mis ei ole tänapäeval morfoloogiliselt vormistatud. Enne 16. saj. esines siin genitiivi lõpp *-n. Võrreldes *-l -elemendiga, on *-n primaarne possessiivsuse väljendaja, mis nagu possessiivne -l -gi, võis analoogiliselt tekkida kohta tähendavast elemendist. Mõistetavalt, ruumi

ettekujutus oli alguses kitsam, justkui "sisemine, suletud ruum". *-n siseruumi väljendajana hakkas läänemeresoome keeltes väljendama esialgseid possessiivsuhteid, *-l on kasutusele tulnud hiljem, siis, kui inimese teadvus hakkas avardama ruumi, tekkisid mõisted nagu "siin" ja "seal". Komi keeles väljendab sisemist ruumi tänapäevani -n formant, nt. adverbides *улын* 'all' (justkui "alumise osa sees"), *вылын* 'peal' (justkui "ülemise osa sees"). Siinkohal on tähtis see, et siseruumi väljendav -n -element sisaldab possessiivsuse momenti: see viitab kuulumisele 1. isikule (ehk 'minule'), nt. *вöр/ын* 'metsas' samavõrdselt kui 'minu metsas'.

Kuigi komi keeles on genitiivi lõpuks tänapäeval -*лöн*, säilib primaarne possessiivne *-n minu arvates omastavate asesõnade vormides *миян* 'meie oma', *тіян* 'teie oma'.

Seega võis primaarne possessiivne *-n tekkida (sekundaarse possessiivse *-l analoogial) "sisemise, suletud" ruumi tähendavast elemendist.

Kui me võrdleme omavahel verbe on ja *эм*, leiame, et eesti on hõlmab väga laia kasutusspektrit. See võib esineda identifitseerimist, olemasolu, lokaliseerimist ja seisundit väljendavates lausetes, nt.:

1) Omamine:

Tema/l on vend. *Сы/лöн эм вок.*

2) Olemasolu (ehk eksisteerimine):

Jumal on olemas. *Енм/ыс эм.*

3) Seisund:

Tema/l on külm. * *Сы/лöн эм кöдзыд.* *(Сы/лы кöдзыд.)*

4) Lokaliseerimine:

Leib on kapis. * *Няньыс эм шкапас. (Нянь/ыс шкапас.)*

5) Identifitseerimine:

Tema on õpilane. * *Сійö эм велöдчысь. (Сійö велöдчысь.)*

Verb **on** on eesti keeles hakkanud täitma kopulatiivset funktsiooni. Peale selle on see kujunenud aspekti ja oleviku/tuleviku markeerijaks. Komi keeles on verbi ***эм*** kasutamine piiratud – siin on see täisleksikaalne verb, mis ei kujunenud koopulaks ega abstraktsete kategooriate markeerijaks.

Komi verb ***эм*** võib esineda ka mitmuse vormis – ***эмöсь*** 'nemad (neid) on (olemas)'.

Kuna verbi ***эм*** kasutussfäär on piiratud ja see esineb ainult omamissituatsioonides, tundub mulle, et komi verb ***эм*** ja eesti asesõna **oma** vahel on mingi etümoloogiline seos. On võimalik, et nad on kujunenud ühest sõnatüvest – mõlemad sõnad väljendavad possessiivset tähendust ja neil on fonoloogiline sarnasus. Eesti asesõnast **oma** võib tuletada transitiivse verbi **omama**. Komi keeles verb ***эм*** ei ole transitiivne. Jälle, slaavi keelte transitiivsed omamisverbid (vene *иметь*, bulgaaria *имам*) tõstetakse ühistüvele *em (just nagu oleks see komi ***эм***). Küsimus on, kas saab ühest sõnatüvest vahepealsete staadiumite teel välja kujuneda intransitiivne ja transitiivne verb? Kui oletada, et komi ***эм*** ja eesti **oma** on tõesti omavahel etümoloogiliselt seotud, siis on täiesti võimalik, et üks ja seesama sõnatüvi oli aluseks intransitiivse (komi ***эм*** verbi) ja transitiivse (eesti keeles **omama**, vene *иметь* jne) verbi kujunemisele.

Komi keele murretes esineb verb ***выйим***. Minu arvates koosneb see kahest komponendist: ***вый*** + ***им***. Esimene (***вый***) seostub udmurdi *вань*, ungari *van*, eesti *on* omamisverbidega. Teine komponent seostub aga verbiga ***эм***, mis teistes komi keele murretes esineb iseseisvalt. Seega on kahtlane, et eesti **on** ja komi ***эм*** on etümoloogiliselt kujunenud ühest sõnast.

Märkisin, et mõlemad keeled kasutavad Asukoha lähteskeemi predikatiivse possessiivsuse peamise väljendajana. Asukoha skeem on selles mõttes ainus ja peamine eesti keeles.

Peale Asukoha lähteskeeemi on komi keel oma predikatiivse possessiivsuse kujunemisel ammutanud ka Saate lähteskeemi, nt.:

Mu/l on saapad jalas.	*Ме сапӧг/а.*
(Asukoha lähteskeem)	(Saate lähteskeem)
Ma olen abielus. (ehk Mu/l on naine olemas.)	*Ме гӧтыр/а.*
(ikka Asukoha lähteskeem)	(Saate lähteskeem).

Seisundi väljendamiseks on komi keeles grammatikaliseerunud Sihi lähteskeem, nt.:

Mu/l on palav (Asukoha lähteskeem) *Меным* (daat.) *жар.* (Sihi lähteskeem).

Harvem on abstraktse kuulumuse väljendamine komi keeles mitmekesistatud ka Tegevuse lähteskeemi konstruktsioonidega, nt.:

Mu/l on lootus (Asukoha lähteskeem) *Ме кута лача.* (Tegevuse lähteskeem) (umbes nagu “ma hoian lootust”).

KOKKUVÕTE

Vaatamata sellele, et nii eesti kui ka komi keel kuuluvad ühte soome-ugri keelerühma, on neil possessiivsuse väljendamisel olulisi erinevusi. Komi keeles osutub kõige tähtsamaks possessiivsuse morfoloogiline väljendamisviis – possessiivsufiksite tarvitamine. Peale põhikäänamise esineb siin ka omastusliiteline käänamine. Possessiivsufiksid võivad komi keeles liituda mitte ainult nimisõnadele, vaid osutavas tähenduses ka teistele sõnaliikidele, sealhulgas infinitiivile. Omastusformandid moodustavad komi keele possessiivsuse välja tuuma kõikide funktsionaalsete ja semantiliste tunnuste järgi, just nendega ristuvad teised välja komponendid.

Omastusliidete tarvitamist peetakse iidseks soome-ugriliseks jooneks. Eesti keeles taolist nähtust ei esine. Tänapäeval on possessiivsufiksilised vormid säilinud vaid mõnedes adverbides ja asesõnas ene/se. Nendes vormides esineb -s-/-sa-(-se)-line element, mis langeb peaaegu kokku komi keele ainsuse 3. isiku possessiivsufiksiga (-*ыс*). Kuna eesti -s-/-sa-(-se) elemendil pole isiku eristamise funktsiooni, langeb see ühte komi keele just osutava tähendusega ainsuse 3. isiku possessiivsufiksiga. Nii et eesti -s-/-sa-(-se) element on pigem definiitne kui possessiivne.

Eesti keeles moodustavad possessiivsuse kuulumistähenduse tuuma isikulised asesõnad genitiivis.

Eesti asesõnad oma ja enda tõlgitakse komi keelde ühte moodi. Sisuliselt on nad üks ja sama pronoomen, kuigi oma nimetatakse eesti keeles possessiivpronoomeniks ja enda refleksiivpronoomeniks. Komi keeles on vastupidi: personaalpronoomenid genitiivis on possessiivpronoomenid ja asesõna *ас* 'oma' on refleksiivpronoomen. Arvan siiski, et possessiivpronoomenite rolli täidavad eesti keeles personaalpronoomenid genitiivis: nad väljendavad kuulumist konkreetsele isikule, samal ajal kui oma (nii nagu enda-gi) vaid rõhutab kuulumist.

Genitiivi käändel on suur roll eesti noomenikonstruktsioonides, possessiivsuse väljendajana on temal siin väga lai kasutuspiirkond. Komi keeles on genitiivi kasutussfäär piiratud: omaja esineb genitiivis vaid juhul, kui see on elusolend, elutute objektide puhul esineb omaja nominatiivis. Transitiivsete verbidega lausetes esineb

nimisõnast või asesõnast omaja genitiivi asemel ablatiivi vormis. Nominatiivsena võib omaja olla nii nimisõna kui ka isikuline asesõna. Genitiivse konstruktsiooniga paralleelselt võib mõlemas keeles anda kuulumistähendust edasi datiivpossessiivse konstruktsiooniga.

Seega on kuulumistähenduse väljendamisel eesti keeles esikohal morfoloogilis-süntaktilised konstruktsioonid, komi keeles aga morfoloogilised ja morfoloogilis-süntaktilised konstruktsioonid.

Komi keeles puudub kuulumistähendust väljendav verb.

Kuulumistähenduse väljendamine atributiivsete kõrvallausete abil pole kummalegi keelele eriti tüüpiline, nende asemel on eelistatud konstruktsioonid partitsiipidega.

Kaudsemalt võivad possessiivsuse kuulumistähendust väljendada: 1) eesti keeles tuletusliited -lane, -ne, -lik, -line ja komi keeles liited -*са* (-*ся*, -*я*), -*чи*/-*еч*; 2) liitnimisõnad; 3) mõlemas keeles elatiivi kääne.

Eesti keeles on kuulumistähenduslikke liiteid palju rohkem. Komikeelsena tuleb arvesse ainult liide -*са*, liide -*чи*/-*еч* on laenatud vene keelest. Abstraktne (riikliku korraldusega, sotsiaalse süsteemiga, teadusega seotud) sõnavara ei ole komi keeles veel jõudnud niivõrd areneda, mistõttu kasutatakse siin abstraktse sõnavara puhul vene laene koos liidetega.

Kui possessiivne seos komponentide vahel nihkub tagaplaanile, muutuvad sõnaühendid liitsõnadeks, kusjuures definiitsuse moment kaob ära. Komi keeles esineb sõnaliitmist harvem kui eesti keeles. Siin ei ole võimalik ka genitiivne sõnaliitmine, eesti keeles aga on mõlemad – nominatiivne ja genitiivne – rööpselt võimalikud. Seega arvan, et eesti keel on võrreldes komi keelega rohkem abstraheerunud, komi keeles öeldust püütakse aru saada võimalikult konkreetselt – seda tunnistab ka see fakt, et tõlkides eesti keelest komi keelde kipuvad igale poole osutava või omastava tähendusega possessiivsufiksid. Sellepärast tundub mulle, et komi keel on abstraktses suunas vähem arenenud, see on rohkem konkreetne ja võib ka mõtlemine olla seega “konkreetsem, otsesem”. Eesti keel on abstraktses suunas rohkem arenenud.

Omamistähenduse väljendamisel lauses opereerivad need keeled "esse"-verbidega: komi ***эм*** ja eesti **on** (**olemas**). Seega kuuluvad nad “esse” -tüüpi keelte hulka.

Eesti keeles leidub transitiivseid omamisverbe: **omama**, **valdama**, **evima**. Komi keeles verb ***асавны*** 'omama, omandusse võtma' ei ole levinud verbi negatiivse konnotatiivse tähenduse tõttu. Teist samalaadset "habere"-tüüpi verbi komi keeles ei ole.

Mõlemad keeled on oma peamise predikatiivse possessiivsuse väljendamiseks grammatikaliseerunud Asukoha lähteskeemi: predikatiivses konstruktsioonis lisatakse omajale adessiivi lõpp -l eesti keeles ja genitiivi lõpp -*лӧн* komi keeles. Esialgselt välisruumi tähendav *-l -element on hakanud väljendama possessiivseid suhteid. *-l on sekundaarne possessiivsuhete markeerija. See on tekkinud siis, kui inimese kognitiivne ruum hakkas avarduma. Enne seda on ruumi teadvustamine olnud kitsam, justkui "sisemine, suletud". Primaarsete possessiivsuhete väljendajaks on olnud element *-n, mis nagu esialgselt välisruumi tähendav possessiivne *-l -gi, võis tekkida "sisemise, suletud" ruumi tähendavast elemendist. Eesti keeles oli possessiivne *-n laialdasemalt levinud (enne 16. saj. esines see genitiivi lõpuna), komi keeles on see tänapäevani säilitanud oma "siseruumi" märkimise funktsiooni. Possessiivne -n esineb komi keele omastavate asesõnade vormides *миян* 'meie oma', *тіян* 'teie oma'. Komi inessiivi käändelõpp -*ын* samuti sisaldab possessiivsuse momenti, see tähendab nii "metsas" kui ka "minu metsas". See annab vist võimaluse rääkida sellest, et primitiivne inimese teadvus tunnetas metsa ainult kui tema oma metsa.

Eesti ja komi omamisverbide võrdlemine näitas eesti vormi **on** tugevat abstraheerumist võrreldes komi verbiga ***эм***: sellest on saanud koopula ja ühtlasi ka aspekti ja oleviku/tuleviku aega markeerija.

Komi keeles on verbi ***эм*** kasutamine piiratud. See on siin täisleksikaalne olemasolu või omamist väljendav verb, mis ei täida sideverbi funktsiooni ega osale abstraktsemate kategooriate väljendamisel.

On võimalik, et komi verb ***эм*** on etümoloogiliselt seotud eesti asesõnaga **oma**: peale selle, et nad on fonoloogiliselt sarnased, väljendavad mõlemad possessiivset tähendust. Eesti asesõnast **oma** võib tuletada transitiivse verbi **omama**, komi keeles ei ole verb ***эм*** transitiivne. Teiselt poolt, komi verb ***эм*** (ja arvatavasti ka eesti asesõna **oma**) võivad olla etümoloogiliselt seotud slaavi "habere"-tüüpi verbidega, mis rekonstrueeritakse ***em** kujul (***em** → vene *иметь*, *имам*). Tekib huvitav küsimus: kas saab ühest

sõnatüvest vahepealsete staadiumite teel välja kujuneda intransitiivne ja transitiivne verb? Arvan, et see nõuab edasist uurimist.

Eesti keeles on Asukoha skeem olnud ainsaks peamiseks lähteskeemiks predikatiivse possessiivsuse väljakujunemisel. Komi keel on peale Asukoha skeemi oma peamise predikatiivse possessiivsuse kujunemisel ammutanud ka Saate lähteskeemi. Abstraktse kuulumuse väljendamine on komi keeles mitmekesistatud Sihi ja Tegevuse skeemi konstruktsioonidega. Sihi lähteskeem on grammatikaliseerunud seisundi väljendamiseks. Tegevuse skeem predikatiivse possessiivsuse väljendamisel ei ole väga levinud, kuid lähtuvalt sellest on komi keeles arenenud tuleviku aeg.

Omamistähendus on kaudsemalt väljendatud eesti omadussõna tuletusliidetega -ne, -line, -s, -kas, -tu, -lik, -ik ja komi -*a*, -*ось*, -*кодь*, -*мӧм* liidetega. Eesti liited väljendavad omamise erinevaid liike, ühed ja samad liited võivad väljendada omamise erinevaid astmeid. Komi keeles on omamistähenduse graduaalne jaotus täpne:1) täielik omamine, 2) osaline omamine, 3) omamise nõrgem aste ja 4) omamise puudumine. Mõnevõrra abstraheerunud komi sufiks -*a* ulatub Saate lähteskeemi: esialgu osutas see kaasnemisele, seejärel on ta kujunenud omamistähenduslikuks liiteks ja lõpuks, liitudes abstraktsele nimisõnale, hakkas ta väljendama omadust.

Possessiivsuse omamistähendus on kaudselt väljendatud eesti komitatiivi, abessiivi ja inessiivi käänetega konstruktsioonides, komi keeles abessiivi, elus omatava puhul komitatiivi ja elutu omatava puhul instrumentaali käänetega konstruktsioonides.

Lõpuks saab teha mõningaid üldistusi. Eesti keel on võrreldes komi keelega rohkem abstraheerunud. Komi keeles öeldust püütakse aru saada võimalikult konkreetselt, seega on komi inimesele iseloomulik "konkreetne, otsene" mõtlemine. Eesti keeles puudub lahutamatu ja lahutatava kuulumuse morfoloogiline eristamine, seega mõtestatakse kõik objektid lahutatavatena. Nii on see ka komi keeles: lahutamatu ja lahutatava kuulumuse eristamist grammatiliselt ei toimu. Komi keele mõtlemist aga iseloomustab lahutatavate objektide teadvustamine nii, et nad ikkagi kuskile/kellelegi kuuluvad ja on kellegi või millegi justkui "lahutamatu" omand. Võrreldes eesti keelega, teeb komi keel possessiivsuhete väljendamisel suuremat vahet elusate ja elutute objektide vahel.

Kirjandus

Abondolo, Daniel 1998. Introduction. Syntax. – The Uralic Languages. London and New York, pp. 32-33.

Alvre, Paul 1968. Omastusliitelistest määrsõnadest eesti kirjakeeles ja murdeis.— Keel ja kirjandus nr 11. Tallinn, lk. 658-671.

Benveniste = Бенвенист, Эмиль 1974. Общая лингвистика. Москва.

Bondarko = Бондарко, А. В. 1983. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. Ленинград, стр. 40-53.

Bondarko = Бондарко, А. В. 2002. Теория значения в системе функциональной грамматики на материале русского языка. Москва.

Csúcs, Sándor 1998. Udmurt. Syntax. – The Uralic Languages. Edited by Daniel Abondolo, pp. 295-296.

EKG = Eesti keele grammatika I 1995. Tallinn, lk. 457- 476.

EKK = Eesti keele käsiraamat 2000. Tallinn.

Entsiklopedija = Коми язык. Энциклопедия. 1998. Отв. редактор Г. В. Федюнева. Москва.

Fedjunjova, Tsõpanov = Федюнева, Г. В., Цыпанов, Е. А. 1992. Асшӧр кывсикасъяс коми кывйын. Сыктывкар.

Fedjunjova = Федюнева, Г. В. 1997. Словообразовательные суффиксы существительных в коми языке. – Вопросы лексикологии коми языка 22. Сыктывкар, стр. 79-87.

Heine = Heine, Bernd 1997. Possession: Cognitive sources, forces, and grammaticalization. Cambridge: Cambridge University Press.

Hennoste, Tiit 1997. Eesti keele sotsioperioodid. Üldpilt. – Pühendusteos Huno Rätsepale. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised nr 7. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, lk. 45-66.

Karmanova = Карманова, А. Н. 1994. Современный коми язык: учебное пособие по спецкурсу. Сыктывкар.

Kasik, Reet 1996. Eesti keele sõnatuletus. Tartu, lk. 134-151.

Kategorija 1977 = Категория бытия и обладания в языке 1977. Отв. редактор В. Н. Ярцева, Москва: «Наука».

Kategorija 1983 = Категория притяжательности в славянских и балканских языках. Тезисы совещания 1983. Moskva.

Kategorija 1989 = Категория посессивности в славянских и балканских азыках 1989. Отв. редактор В. В. Иванов, Москва: «Наука».

Künnap, Ago 1994. Kust on pärit eesti keel? — Akadeemia nr 11. Tartu, lk. 2262-2273.

Künnap, Ago 1996. *Mea culpa,* aga omakeelsed Eesti põlisasukad oleme olnud ehk juba 12000 aastat. — Keel ja Kirjandus nr 8. Tallinn, lk. 505-513.

Künnap, Ago 1998. On the original order of case and possessive suffixes in Uralic. - Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 228. Helsinki, lk. 265-267.

Künnap, Ago 1999. Die Uralischen Personalsuffixe der 1. und 2. Person. – Linguistica Uralica XXXV, 2. Tallinn, S. 98-103.

Künnap, Ago 1999. *Mea culpa*, aga 1500. aasta eelsest eesti keelest ei tea me veel midagi. – Keel ja Kirjandus nr 7. Tallinn, lk. 441-444.

Laanest, Arvo 1975. Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse. Tallinn.

Morfologija = Önія коми кыв. Морфология. 2000. Дасьтöма Г. В. Федюнева кипод улын. Сыктывкар.

Nekrassova 1995 = Некрасова, Г. А. 1995. Функционально-семантические особенности средств выражения посессивности в современном коми языке. – Грамматика и лексикография коми языка. Сыктывкар.

Nekrassova 2002 = Некрасова, Г. А. 2002. Система л-овых падежей в пермских языках: происхождение и семантика. Сыктывкар.

Osnovõ = Основы финно-угорского языкознания 1974, 1975, 1976. Москва.

Palmeos, Paula 1964. Asesõnade enese ~ enda ja oma kasutamisest. – Keel ja Kirjandus nr 6. Tallinn.

Peegel, Juhan 1954. Eesti vanade rahvalaulude keele morfoloogia. Tartu, lk. 293-307.

Pissarkova = Писаркова, К. 1974. Посессивность как грамматическая проблема (на примере польского языка). – Грамматическое описание славянских языков. Москва, стр. 171-176.

Prokuševa = Прокушева, Т. И. 1979. Определенно-притяжательные суффиксы и их образование в коми языке. – Вопросы лексикологии коми языка 22. Сыктывкар, стр. 64-78.

Rosencveig = Розенцвейг, В. Ю. 1964. Лексика имущественных отношений. – Машинный перевод и прикладная лингвистика. Москва, стр. 104-108.

Rätsep, Huno 1989. Eesti keele tekkimise lugu. — Akadeemia nr 7. Tartu, lk. 1503-1521.

Saari, Henn 2004. Keelehääling. Tallinn, lk. 303-311.

Sang, Joel 1983. Eitus eesti keeles, Tallinn.

Seiler, H. 2001. The operational basis of possession. – Dimensions of Possession. Edited by I. Baron, M. Herslund, F. Sørensen. Amsterdam.

Serebrennikov = Серебренников, Б. А. 1963. Историческая морфология пермских языков. Москва.

Toporov = Топоров, В. Н. 2004. Исследования по этимологии и семантике. Том I. Москва, 2004.

TFG = Теория функциональной грамматики. Локативность, Бытийность, Посессивность, Обусловленность 1996. Отв. редактор А. В. Бондарко. Санкт-Петербург, стр. 99-137.

Vainik, Ene 1995. Eesti keele väliskohakäänete semantika kognitiivse grammatika vaatenurgast. Tallinn, 84-112.

Viks, Ülle 1972. Sõnast oma eesti keeles. — Keel ja Struktuur nr 6. Tartu, lk. 131-137.

Winkler, Eberhard 2001. Udmurt. – Languages of the world / Materials 212. Muenchen.

Средства выражения категории посессивности в современном эстонском и коми-зырянском языках

Резюме

В данной работе рассматривается выражение категории посессивности в эстонском и коми-зырянском языках.

Посессивные отношения могут быть двух семантических типов: конструкция выражает значение принадлежности или значение обладания. Оба семантических типа рассматриваются в языках отдельно. Разделение идёт также на собственно-посессивные и несобственно-посессивные (в которых значение посессивности не является главным) конструкции.

После обзора выражения посессивности в отдельных языках следует их сравнение между собой.

Значение принадлежности выражается в упомянутых языках по-разному: в коми языке основным (нейтральным) средством выражения посессивности являются лично-притяжательные суффиксы, в эстонском языке эту функцию выполняют притяжательные местоимения. В коми языке отсутствует глагол, выражающий принадлежность.

Выяснилось, что коми язык по сравнению с эстонским языком менее абстрагирован. Об этом свидетельствует несколько факторов: раздельное написание некоторых притяжательных конструкций, которые в эстонском языке превратились в сложные слова; широкое употребление лично-притяжательных суффиксов, что также говорит об относительно сильной конкретизации высказывания.

Сравнение выражения посессивности в значении обладания показало, что оба языка моделируют мир по «бытийному» типу, используя глаголы типа «esse». В эстонском языке достаточно свободно употребляются глаголы типа «habere», которых в коми языке как таковых нет.

Сравнение глаголов основной предикативной посессивной конструкции (эстонского ‘**on (olemas)’**, коми ‘***эм***’) выявило значительную абстрагированность эстонской глагольной формы ‘**on**’: помимо посессивной, она выполняет многие другие функции, в том числе является глаголом-связкой и вспомогательным глаголом при выражении категорий аспекта и настоящего/будущего времени. В коми языке глагол ‘***эм***’ обладает четким лексическим значением наличия/обладания и не является вспомогательным глаголом.

Для выражения значения обладания в главной предикативной конструкции оба языка грамматикализовали исходную схему Локации. В эстонском языке схема Локации является главной, единственной схемой предикативной посессивности. В коми языке, наряду с указанной, выявлена предикативная посессивная схема Сопровождения. Менее значительными в коми языке являются схема Цели и схема Действия, которые обнаруживаются в предикативных конструкциях, выражающих абстрактную принадлежность.

Lisa. Sürjakomi keele nimisõnade käänamistabel

(Entsiklopedija 1998: 438 järgi)

KÄÄNE	PÕHI-KÄÄNA-MINE	OMASTUSLIITELINE KÄÄNAMINE					
		AINSUS			MITMUS		
		1. ISIK	2. ISIK	3. ISIK	1. ISIK	2. ISIK	3. ISIK
1. Nominatiiv	∅	*-öй*	*-ыд*	*-ыс*	*-ным*	*-ныд*	*-ныс*
2. Genitiiv	-лӧн	*-öйлӧн*	*-ыдлӧн*	*-ыслӧн*	*-нымлӧн*	*-ныдлӧн*	*-нысл ӧн*
3. Ablatiiv	-лысь	*-öйлысь*	*-ыдлысь*	*-ыслысь*	*-нымлысь*	*-ныдлысь*	*-нысл ысь*
4. Daativ	-лы	*-öйлы*	*-ыдлы*	*-ыслы*	*-нымлы*	*-ныдлы*	*-нысл ы*
5. Akusatiiv	-öс, ∅	*-öс*	*-тö*	*-сö*	*-нымöс*	*-нытö*	*-нысö*
6. Instrument.	-ӧн	*-нам*	*-над*	*-нас*	*-наным*	*-наныд*	*-наныс*
7. Komitatiiv	-кӧд	*-öйкӧд*	*-ыдкӧд*	*-ыскӧд*	*-нымкӧд*	*-ныдкӧд*	*-нысk ӧд*
8. Abessiiv	-тӧг	*-öйтӧг*	*-тӧгыд*	*-тӧгыс*	*-тӧгным*	*-тӧгныд*	*-тӧгныс*
9. Konsekut.	-ла	*-öйла*	*-ыдла*	*-ысла*	*-нымла*	*-ныдла*	*-нысла*
10. Inessiiv	-ын	*-ам*	*-ад*	*-ас*	*-аным*	*-аныд*	*-аныс*
11. Elatiiv	-ысь	*-сьым*	*-сьыд*	*-сьыс*	*-сьным*	*-сьныд*	*-сьныс*
12. Illatiiv	-ö	*-ам*	*-ад*	*-ас*	*-аным*	*-аныд*	*-аныс*
13. Aproksim.	-лань	*-öйлань*	*-ланьыд*	*-ланьыс*	*-ланьным*	*-ныдлань*	*-нысл ань*
14. Egressiiv	-сянь	*-öйсянь*	*-сяньыд*	*-сяньыс*	*-сяньным*	*-сяньныд*	*-сяньныс*
15. Prolatiiv	-öд, -ті	*-öдым*	*-öдыд,* *-тіыд*	*-öдыс,* *-тіыс*	*-öдным,* *-тіным*	*-öдныд,* *-тіныд*	*-öдныс,* *-тіныс*
16. Terminat.	-öдз	*-öдзым*	*-öдзыд*	*-öдзыс*	*-öдзным*	*-öдзныд*	*-öдзныс*
17.Aproksim.-Inessiiv	-ланьын	*-ланям*	*-ланяд*	*-ланяс*	*-ланяным*	*-ланяныд*	*-ланяныс*
18.Aproksim.-Elatiiv	-ланьысь	*-ланьсьым*	*-ланьсьыд*	*-ланьсьыс*	*-ланьсьным*	*-ланьсьныд*	*-ланьсьныс*
19.Aproksim.-Egressiiv	-ланьсянь	*-öйланьсянь*	*-ланьсяньыд*	*-ланьсяньыс*	*-ланьсяньным*	*-ланьсяньныд*	*-ланьсяньныс*
20.Aproksim.-Prolatiiv	-ланьöд, -ланьті	*-ланьöдым*	*-ланьöдыд,* *-ланьтіыд*	*-ланьöдыс,* *-ланьтіыс*	*-ланьöдным,* *-ланьтіным*	*-ланьöдныд*	*-ланьöдныс*
21.Aproksim.-Terminatiiv	-ланьöдз	*-ланьöдзым*	*-ланьöдзыд*	*-ланьöдзыс*	*-ланьöдзным*	*-ланьöдзныд*	*-ланьöдзныс*
22.Aproksim.-Illatiiv	-ланьö	*-ланям*	*-ланяд*	*-ланяс*	*-ланяным*	*-ланяныд*	*-ланяныс*